

Hot mot det demokratiska samtalet

Forskarantologi



Hot mot det demokratiska samtalet

Forskarantologi



Upplysningar om innehållet:

Anna-Lena Pogulis, anna-lena.pogulis@skr.se

Lena Langlet, lana.langlet@skr.se

© Sveriges Kommuner och Regioner, 2023

ISBN: 978-91-8047-139-8

Text: Nazar Akrami, Peter Esaiasson, Jenny de Fine Licht, Anna Frenzel,
Lisa Kaati, Daniel Lindvall, Lars Nord, Lasse Stjernkvist och Jesper Strömbäck,
Bo Per Larsson, Lena Langlet och Anna-Lena Pogulis

Produktion: Advant

Tryck: LTAB, 2023

Förord

Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) har sedan många år arbetat med att stödja sina medlemmar i att motverka hot, hat och våld mot förtroendevalda och i att stödja dem som drabbas.

Utvecklingen visar att hot och hat inte enbart orsakar lidande för de som utsätts och deras närstående, utan att det påverkar alla förtroendevalda i deras uppdrag. Det kan påverka förtroendevalda i deras beslutsfattande, leda till självcensur, minskad kontakt med medborgarna och förtida avhopp. Det kan också leda till att samhällsintresserade medborgare avstår från att delta i det offentliga samtalet, att engagera sig politiskt och att kandidera till politiska uppdrag. Därmed utgör hot och hat mot förtroendevalda ett hot mot vårt välfärdssamhälle och riskerar att försvaga den representativa demokratin.

Mot den bakgrunden ger SKR ut en antologi som belyser hur hot och hat mot förtroendevalda har en bredare påverkan på samhället och demokratin. SKR vill belysa frågan för att tillsammans med andra diskutera hur hoten kan mötas och förebyggas inom olika områden, av olika aktörer och utifrån olika perspektiv. För oss handlar det om att det måste bli svårare att utöva hot, sprida hat och desinformation, men också om att aktivt medverka till en levande och respektfull debatt om angelägna samhällsfrågor.

Forskarna problematiserar utifrån olika frågeställningar hur hot och hat påverkar vår demokrati och ger underlag till fortsatt intressanta diskussioner om hur vi tillsammans kan verka för att värna det demokratiska samtalet, vårt demokratiska system och vår gemensamma demokrati.

Jag vill tacka följande forskare och experter Nazar Akrami, Peter Esaiasson, Jenny de Fine Licht, Anna Frenzel, Lisa Kaati, Daniel Lindvall, Lars Nord, Lasse Stjernkvist och Jesper Strömbäck, som har bidragit till denna skrift. Jag vill också tacka Bo Per Larsson som varit redaktör för antologin med stöd av Lena Langlet och Anna-Lena Pogulis vid Sveriges Kommuner och Regioner.

Jag hoppas att många tar sig tid att läsa och att diskutera forskarnas slutsatser liksom hur vi alla kan bidra till att skapa ett öppet transparent demokratiskt samtal för att den svenska demokratin ska vara fortsatt stark framöver.

Stockholm i april 2023

Anders Henriksson
Ordförande

Sveriges Kommuner och Regioner

Innehåll

- 6 Hot och hat får inte tysta den lokala demokratin
Anna-Lena Pogulis och Bo Per Larsson

- 18 Hur har förtroendevaldas utsatthet utvecklats över tid?
Anna Frenzel

- 32 Orden spelar roll
Lasse Stjernkvist

- 40 Att hantera svåra beslut – ett nödvändigt ont i den
representativa demokratin
Jenny de Fine Licht och Peter Esaiasson

- 49 Samtalstonen i sociala medier
Lisa Kaati

- 57 Vem är det som hatar på nätet?
Nazar Akrami och Lisa Kaati

- 65 Vilket ansvar har nyhetsmedierna?
Lars Nord

- 74 Förändringarna av medielandskapet och det ökade
kunskapsmotståndet
Jesper Strömbäck

- 85 Det politiska samtalet i en digital tid
Daniel Lindvall

- 91 Hur möter vi hotet mot demokratin
Lena Langlet, Anna-Lena Pogulis och Bo Per Larsson

- 97 Författarpresentation

Hot och hat får inte tysta den lokala demokratin

Anna-Lena Pogulis och Bo Per Larsson

Förtroendevalda har ett viktigt uppdrag

Sverige har en decentraliserad samhällsorganisation där den kommunala sektorn spelar en avgörande roll. Den svarar för nästan en fjärdedel av bruttonationalprodukten (BNP) och tre fjärdedelar av den offentliga konsumtionen samt en dryg fjärdedel av sysselsättningen. Kommuner och regioner har ett brett uppdrag och ansvarar för en rad uppgifter som rör välfärd och lokal och regional samhällsutveckling samtidigt som de ska upprätthålla väl fungerande demokratiska institutioner, skapa goda möjligheter för medborgarnas delaktighet och utforma den politiska styrningen så att folkviljan förverkligas. Den kommunala nivån har därmed ett omfattande välfärds-, utvecklings- och demokratiuppdrag där de förtroendevalda spelar en central roll.

Den lokala demokratin innebär att medborgarna kan utöva inflytande genom att utse och utkräva ansvar av lokala beslutsfattare vid allmänna val. Men också att de mellan valen kan ta kontakt och föra dialog med sina förtroendevalda. Vid 2022 års val valdes drygt 14 000 fullmäktigeledamöter för att företräda medborgarna i sina kommuner och regioner. Sammanlagt finns cirka 40 000 förtroendevalda som innehar uppdragen i fullmäktige, styrelser och nämnder. Det skapar en bred representation med omfattande och kontinuerliga kontakter med medborgarna i olika delar av kommunen eller regionen. För de förtroendevalda ger denna breda kontaktyta tillsammans med deras egna kunskaper och erfarenheter av lokala förhållanden goda förutsättningar för beslutsfattandet. Det underlättar deras möjligheter att skaffa sig överblick och anlägga en helhetssyn när avvägningar och prioriteringar ska göras och beslut fattas.

Samtidigt har deras uppdrag successivt blivit svårare och alltmer omfattande och komplext. Förtroendevalda i kommuner och regioner ansvarar för uppgifter som har stor betydelse för människors vardag och välbefinnande. Anspråken ökar samtidigt som resurserna inte växer i takt med behoven. Det innebär svåra avvägningar och prioriteringar när beslut ska fattas och ställer de förtroendevalda inför stora utmaningar. Till detta kommer att de tvingas möta misstro och ilska och ett aggressivt samtalsklimat som till och med kan övergå i hat, hot och våld. Denna utveckling riskerar att påverka beslutsfattandet och leda till självcensur, minskad kontakt med medborgarna och förtida avhopp – men också till att samhällsintresserade människor avstår från att delta i det offentliga samtalet, engagera sig politiskt och kandidera till politiska uppdrag. Allt detta riskerar i sin tur att försvaga den representativa demokratin.

Hoten och dess konsekvenser

Genom att Brottsförebyggande Rådet (Brå) vartannat år sedan 2012 genomför politikernas trygghetsundersökning (PTU) har vi en god bild av hotens omfattning, karaktär och konsekvenser. Den senast publicerade undersökningen genomfördes 2020, dvs ett mellanvalsår då hoten normalt ligger på en lägre nivå än under ett valår då den politiska temperaturen är högre. Detta år utsattes en dryg fjärdedel av de förtroendevalda för någon form av hot, hat eller våld på grund av sitt politiska uppdrag och detta inträffade vid i genomsnitt ca 50 tillfällen per dag. Ledande förtroendevalda som var mycket aktiva på sociala medier och allmänt kända och exponerade i media löpte större risk att utsättas. Det gällde även yngre förtroendevalda och förtroendevalda med utländsk bakgrund.

Vid de flesta händelserna var förövaren okänd eller anonym för den utsatte och uppfattades oftast vara en man i åldern 45–64 år som agerar ensam. Det handlade i de flesta fallen om en förargad medborgare eller rättshaverist men ibland också en annan förtroendevald. I ungefär hälften av händelserna förknippades förövaren av den förtroendevalde med någon form av grupp och då oftast en högerextremistisk eller rasistisk grupp. Händelsen förknippades oftast med en särskild politisk fråga som den utsatta varit engagerad i, många gånger frågor om integration, flyktingmottagande och rasism. I de flesta fall uppfattades förövarens främsta motiv ha varit att förödmjuka eller förolämpa men även att visa missnöje, att påverka beslutsfattandet eller att få den förtroendevalde att lämna sitt uppdrag.

Utsattheten skapar oro hos förtroendevalda och leder framför allt till att de undviker att engagera sig i vissa frågor och tvekar inför åtgärder och beslut. Även förtroendevalda som inte utsatts påverkas på ungefär samma sätt men i mindre omfattning. Vi ser alltså att hot och hat har en faktisk påverkan på lokal och regional politik och äventyrar de förtroendevaldas möjligheter att fullfölja sitt uppdrag.

Hot och hat påverkar demokratin

Det finns således en relativt god bild av omfattning, inriktning och konsekvenser av hot, hat och våld mot förtroendevalda i kommuner och regioner. Däremot är det svårare att beskriva konsekvenserna för medborgarna i övrigt med samma precision. Man kan dock på goda grunder anta att hot och hat påverkar människors vilja att engagera sig politiskt och att ställa upp och kandidera till politiska uppdrag. Det är också rimligt att anta att hot och hat påverkar viljan att delta i det demokratiska samtalet. Risker är uppenbar att konsekvenserna för demokratin är betydligt mer omfattande än dess direkta påverkan på de förtroendevalda. Om det demokratiska samtalet tystnar får det självklart allvarliga konsekvenser för den lokala och regionala demokratin. Det är därför oerhört viktigt att på alla tänkbara sätt värna såväl förtroendevaldas som övriga medborgares politiska engagemang liksom förutsättningarna för det demokratiska samtalet och det politiska beslutsfattandet.

Antologins syfte

Vi anser att hoten mot förtroendevalda såväl som politiskt aktiva medborgare utgör ett samhällsproblem som hotar demokratin och att det behövs en bredare diskussion om vilket ansvar aktörer inom olika områden har för att motverka den nuvarande situationen och vända utvecklingen. Denna antologi fokuserar inte i första hand på de insatser i kommuner och regioner som är direkt inriktade på att öka de förtroendevaldas säkerhet i samband med konkreta hot. Det är frågor som SKR arbetar med sedan många år. Avsikten är i stället att belysa hur hot och hat mot förtroendevalda och politiskt aktiva medborgare riskerar att försvaga den lokala och regionala demokratin, få allvarliga konsekvenser för det demokratiska samtalet och påverka medborgares möjligheter till deltagande. Hoten mot förtroendevalda kan sägas samverka med andra tendenser som riskerar att försvaga demokratin. Antologin vill därför bidra till en fördjupad förståelse för hur hoten mot demokratin kan förebyggas och mötas inom olika områden, av olika aktörer och utifrån olika perspektiv. Hypotesen är att

det dels handlar om att göra det svårare att utöva hot och att sprida hat och desinformation, dels om att aktivt medverka till en levande debatt och respektfull dialog om angelägna samhällsfrågor.

Antologins innehåll

Anna Frenzel beskriver hur förtroendevaldas utsatthet för hot och hat utvecklats över tid. Beskrivningen utgår från resultaten i politikernas trygghetsundersökning (PTU) som Brå genomfört vartannat år sedan 2012. Hon konstaterar att vissa grupper av förtroendevalda är särskilt utsatta. Det gäller ledande politiker som är särskilt synliga i den politiska debatten och exponerade i media. Det gäller också yngre förtroendevalda och förtroendevalda med utländsk bakgrund. Över tid har det framkommit en könsskillnad, där det är en något större andel kvinnor än män som utsatts. Samtidigt utsätts män och kvinnor på olika sätt.

Hat och hot leder till ökad oro både hos förtroendevalda som utsatts och de som inte blivit det. Oron leder i sin tur till att en stor andel undviker att diskutera vissa politiska frågor men också till att man överväger att lämna sina politiska uppdrag. Trots att politiker länge uppmanats att polisanmäla hot och trakasserier verkar andelen händelser som verkligen polisanmäls minska. Det främsta skälet uppges vara att anmälan inte får några praktiska konsekvenser.

Anna Frenzel lyfter särskilt fram två utmaningar på grund av hoten. Den ena är att de politiska församlingarna riskerar att bli mindre representativa om till exempel kvinnor, yngre och personer med utländsk bakgrund lämnar sina uppdrag i särskilt stor utsträckning eller avstår från att engagera sig politiskt på grund av risken att utsättas. Den andra är om hoten leder till självzensur så att vissa röster och frågor försvinner från den politiska debatten och beslutsfattandet påverkas. Hon understryker betydelsen av att kommuner och regioner har en väl utarbetad och kommunicerad rutin för hur olika typer av hot och trakasserier riktade mot förtroendevalda ska hanteras och att de som utsätts vet var de kan vända sig för att få stöd.

Lasse Stjernkvist, tidigare riksdagsledamot, kommunalråd och partisekretär, diskuterar samtalstonen i politiken. Han konstaterar att de som engagerar sig politiskt gör det därför att de vill åstadkomma något. Olika idéer och åsikter står mot varandra och det är mycket som står på spel. Därför måste man vara beredd på hårda tag kring sakfrågor i den politiska

debatten. Men det behöver inte vara något hinder för respektfulla och till och med kamratliga relationer och det borde inte finnas utrymme för att uttrycka sig förminskande och sårande gentemot politiska motståndare.

Lasse Stjernkvist vet av egen erfarenhet att ord spelar roll, särskilt om de sätts på pränt. Han har sett engagerade personer lämna det politiska arbetet på grund av politiska kollegors bemötande eller för att inte behöva utsätta sig för de verbala slagväxlingar som man bevittnat. Det måste vara möjligt att skilja mellan hårda tag i sak och oförskämdheter och elakheter. När det offentliga samtalet skruvas upp så påverkas även ljudnivån i det politiska samtalet på andra arenor som runt fikabordet på kontoret, i verkstaden och runt familjens matbord. Och omvänt, om ledande politiker förmår förhålla sig respektfullt till varandra så ger det ringar på vattnet.

Visserligen har valrörelsen sin egen logik eftersom så mycket står på spel. Det är svårt att vara resonerande och att väga för och nackdelar med olika alternativ i en debatt strax före ett val. Däremot är det oroväckande att valrörelserna har en tendens att fortsätta efter valet. Det riskerar att hämma det politiska vardagsarbetet som krävs för att lösa konkreta problem och där alla förtroendevalda har ett ansvar för att bidra.

Lasse Stjernkvist är skeptisk till att det går att utveckla en regelbok för debattklimatet. I stället föreslår han några kontrollfrågor som bör ställas regelbundet för att pröva om debattklimatet är sunt. Det handlar om vi bemöter varandras bästa argument – i stället för att enbart kritisera de sämsta argumenten för att vinna poäng i debatten. Det handlar också om att se även politiska motståndare som kollegor och inte enbart som konkurrenter. Och – inte minst – att uppmuntra ett klimat där det finns utrymme för humor och ett hjärtligt skratt.

Jenny de Fine Licht och **Peter Esaiasson** diskuterar utifrån ett nyligen avslutat forskningsprojekt hur förtroendevalda i kommuner och regioner reflekterar inför uppgiften att hantera svåra beslut. Enligt de förtroendevalda själva kännetecknas svåra beslut främst av att de riskerar att försämra för grupper av medborgare som man bryr sig om, att de är ideologiskt laddade och emotionellt betungande eller att de kan leda till konflikter med medborgare. Det kan handla om nedskärningar av offentlig service, till exempel skolnedläggningar men också frågor som berör hur mark ska användas eller om ideologiska avvägningar mellan olika intressen och behov.

När förtroendevalda resonerar om hur de bör hantera svåra beslut tänker de framför allt på den process som leder fram till besluten. Det är främst genom information, dialog och involvering som det slutgiltiga beslutet ska göras mer acceptabelt för medborgarna. Däremot ägnar man mindre uppmärksamhet åt vad som händer efter att ett kontroversiellt beslut väl är fattat – särskilt när oenighet och konflikter kvarstår trots att man gjort vad man kunnat för att skapa en god process.

Jenny de Fine Licht och Peter Esaiasson anser att beslutsfattare bör tänka till kring den process som följer efter att ett svårt beslut har fattats. Här finns olika åtgärder för att skapa större acceptans bland medborgarna för ett kontroversiellt beslut. Det handlar om att tänka över hur beslutet kommuniceras, att vara noga med att förklara och motivera beslutet, att ge berörda personer möjlighet att påverka hur beslutet genomförs och att vidta åtgärder för att kompensera drabbade grupper.

Förtroendevalda behöver skapa så goda förankringsprocesser som möjligt inför potentiellt kontroversiella beslut. Men de gör också klokt i att ha en tydlig plan för vad som ska hända efter att beslutet är fattat: Hur ska beslutet förklaras och hur ska samtalen med berörda gå till. Genom att själv ta initiativ visar man att man bryr sig om de som berörs av beslutet och värnar om en konstruktiv relation.

Av studien framgår att förtroendevalda är beredda att ta ansvar för de svåra beslut som behöver fattas och att de ser engagerade och kritiska medborgare som en resurs. Samtidigt förväntar de sig medborgare som är beredda att jobba tillsammans med dem och som aktivt deltar i diskussioner med perspektiv, sakupplysningar och förslag. De förväntar sig också att medborgare är beredda att ta till sig information, se saker ur olika perspektiv, lyssna på förklaringar och kunna tolerera beslut som går dem emot utan att gå till personangrepp och hot. Det finns således en stark önskan om ett förbättrat offentligt samtal kring kontroversiella förslag och beslut. Det ställer i sin tur krav både på förtroendevalda och medborgare.

Lisa Kaati diskuterar hur man med hjälp av nya tekniker kan identifiera toxiskt språk för att skapa en mer anständig samtalston på sociala medier. Hon konstaterar att internet erbjuder fantastiska möjligheter för alla att delta i diskussioner när som helst och om vad som helst. Men alltför ofta präglas samtalsklimatet av toxiskt språk. Begreppet används för att beskriva kommunikation som förgiftar samtalsklimatet i sociala medier. Det kan vara kommunikation som är förbjuden i lag (hets mot folkgrupp, förtal)

men också andra former av kränkningar som nedsättande tilltal, respektlöshet eller integritetskränkningar. Att upprepade gånger utsättas för toxiska kommentarer innebär en oerhörd påfrestning och kan leda till att man väljer att dra sig tillbaka från det offentliga samtalet. Det kan i sin tur innebära att vissa röster tystnar och att de mer lågmälda och diskuterande samtalen försvinner.

På många av de stora sociala medieplattformarna finns användarvillkor som förbjuder viss typ av kommunikation men det finns också en stor mängd plattformar som inte har några regler för vad som får publiceras så länge det inte bryter mot någon lag. Eftersom många av dessa plattformar finns i USA är det amerikansk lag som gäller.

För att hantera mängden av kommunikation har nya tekniker utvecklats för att identifiera toxiskt språk automatiskt. Dessa tekniska lösningar bygger på olika typer av textanalys. Det sker främst genom maskininlärningsbaserade tekniker där datorn själv lär sig att känna igen toxiskt språk. Det kräver i sin tur tillräckligt många och varierade exempel på vad som är toxiskt språk. Idag använder många sociala medieplattformar automatiserade tekniker för att hitta inlägg i kommentarsfält som inte följer användarreglerna. Det har även tagits fram andra verktyg som gör det möjligt att undvika toxiska kommentarer genom att dölja dem eller att varna/förmana den som skriver genom att markera innehåll som kan uppfattas som toxiskt och vara konflikt drivande.

Lisa Kaati framhåller att automatiserade tekniker är nödvändiga i vårt digitala samhälle för att det ska vara möjligt att identifiera toxiskt språk. Samtidigt finns det ett stort behov av att utveckla och förfinna metoderna. Vidare krävs medvetenhet om metodernas begränsningar samt om betydelsen av att använda dem på ett ansvarsfullt och etiskt sätt.

Nazar Akrami och **Lisa Kaati** beskriver utifrån psykologisk forskning vad som utmärker de personer som hatar på nätet. De konstaterar att näthat kan ses som ett sätt att ge uttryck för fördomar, det vill säga att nedvärdera en individ utifrån dennes grupp tillhörighet. Fördomsfullhet kan förklaras utifrån faktorer som har med individens omgivning att göra, som grupp tillhörighet och stereotypa uppfattningar om en grupp eller individ. Dock kan närvaron av en social norm mot fördomsfullhet bidra till att blockera utrymmet att uttrycka fördomar även om individen inte blir mindre fördomsfull i sitt tankesätt. Fördomar kan också förklaras utifrån individens personlighet. Här finns forskning som visar att individer med låg grad av

öppenhet, vänlighet och utåtriktning har större benägenhet att nedvärdera individer som inte tillhör den egna gruppen, särskilt minoritetsgrupper eller grupper med låg social status. Forskning visar även att individer som skriver hatkommentarer kännetecknas av en hög grad av mörk personlighet, ett samlingsnamn för egenskaper som bristande empatisk förmåga, manipulerande, narcissism och cynism.

Det är endast en liten del av alla internetanvändare som hotar, hatar och kränker och endast ett fåtal individer som står för den allra största delen av de hatiska kommentarerna. En majoritet av dem som ligger bakom hatkommentarer i digitala miljöer verkar vara medelålders eller äldre män. När forskare sökt analysera personligheten hos personer som skriver texter med hatfulla kommentarer visade det att de hade signifikant lägre medelvärden i vänlighet, öppenhet och utåtriktning och att de hade större likheter med varandra än med de som inte uttryckte hat.

Resultaten kan tyckas nedslående eftersom förekomsten av fördomar och stereotypa uppfattningar är vanliga även utanför nätet och eftersom det är svårt att förändra människors personlighet. Men Nazar Akrami och Lisa Kaati konstaterar samtidigt att det är en förhållandevis liten grupp som ligger bakom flertalet hatfulla kommentar. Man knyter också förhoppningar till de tekniska metoder som kan göra en hel del digitala miljöer relativt fria från hat. Men framför allt lyfter de betydelsen av att även söka etablera normer som vi har i den fysiska världen i det digitala rummet. En av orsakerna till att trakasserier ofta sker på sociala medier och nätforum är den anonymitet som många av dessa forum erbjuder. Det gör att man kan åsidosätta sociala normer och säga mer extrema saker än vad man skulle göra ansikte mot ansikte. En stark social norm skulle med stor sannolikhet bidra till att höja tröskeln för att uttrycka hat och hot och bidra till att minska betydelsen av andra komponenter, som grupptillhörighet, personlighet och stereotypa uppfattningar.

Lars Nord konstaterar att den lokala journalistiken möter motstridiga förväntningar i sitt uppdrag. Den ska å ena sidan bevaka och granska den politiska makten i kommuner och regioner, förmedla viktig information om vad som pågår i lokalsamhället och utgöra arena för olika opinionsyttringar. Samtidigt förväntas den också ha en sammanhållande roll genom att öka samhörigheten och stärka känslan av lokal tillhörighet. Granskningsuppgiften är inriktad på att avslöja maktmissbruk och är därmed klart konfliktorienterad medan uppgiften att vara ett sammanhållande kitt för människor är konsensusorienterad. Här ställs de lokala medierna inför ett korstryck av uppgifter och förväntningar i olika situationer.

Samtidigt har förutsättningarna för den lokala mediemarknaden förändrats och medier och journalister arbetar under andra och tuffare villkor. Det kan leda till en mer passivt speglade lokaljournalistik men också till en prioritering av dramatiska och känslomässiga nyheter som engagerar, upprör och skapar vrede. Här finns en risk att den lokala politiken skildras med mindre djup och bredd och att det bidrar till en försämrade förståelse hos allmänheten för politikens villkor och den lokala demokratins betydelse. Men en kanske ännu större risk är att skillnaden mellan bättre och sämre bevakade kommuner idag är större än någonsin med stora ”vita fläckar” i det svenska medielandskapet.

Samtidigt ser Lars Nord en rad möjliga tecken på ett trendbrott. Antalet lokalredaktioner minskar inte längre och framför allt public service-företagens lokala närvaro har stärkts. De strukturella förutsättningarna för en god lokaljournalistik med granskande ambitioner kan därför ses som goda. Till det kommer seriösa försök att vitalisera den lokala politiska journalistiken, inte minst i samband med valrörelser. Det finns också en mer allmän diskussion bland journalister och publicister om hur de lokala mediernas demokratiska uppdrag bäst ska förvaltas.

Kommersialisering och digitalisering påverkar den lokala journalistikens villkor, innehåll och demokratiska roll. Det kan bidra till en ytligare och mer spektakulär bevakning av den lokala politiken och till att förstärka negativa bilder av politiker. Samtidigt är nyhetsmedierna den enda aktören i samhället med potential att självständigt granska den politiska makten och avslöja maktmissbruk och missförhållanden. Demokratin behöver den kritiska granskningen – men skulle må bra av att slippa den kritik utan granskning som idag dominerar mediernas bild av politiken.

Jesper Strömbäck konstaterar att en väl fungerande demokrati förutsätter att medborgarna har kunskaper om politik och samhälle, att det finns en bred enighet om centrala fakta om hur verkligheten är beskaffad och samhället fungerar och att den politiska debatten bygger på respekt för såväl åsiktsmotståndare som evidens. Därför är det ett betydande demokratiskt problem att samtiden präglas av en sammanblandning mellan å ena sidan kunskap och fakta och å andra sidan åsikter och värderingar samt ett utbrett kunskapsmotstånd. För att motverka detta krävs en grundläggande förståelse för hur människor fungerar psykologiskt när vi exponerar oss för och processar information. Vi föredrar information som bekräftar de verklighetsuppfattningar och åsikter vi redan har. Det påverkar i sin tur vilka informationskällor vi söker oss till, vilken information vi tillmäter störst

betydelse och hur vi tolkar och väger information som bekräftar respektive strider mot de egna uppfattningarna. I värsta fall kan det leda till att vi inte tar hänsyn till hur väl underbyggd och sanningsenlig informationen eller den samlade evidensen är.

Detta är ingenting nytt men får större konsekvenser när utbudet av olika typer av medier ökat kraftigt. När människor av tidsskäl måste välja sin mediekonsumtion får deras individuella intressen, preferenser och förmågor ökad betydelse. Det bidrar till ökade klyftor mellan informerade och oinformerade respektive felinformerade. En debatt som handlar om hur verkligheten är beskaffad blir samtidigt mer polariserad än när man framför olika åsikter och värderingar om hur samhället bör förändras. Därmed blir det svårare att överbygga skillnader och att kompromissa samtidigt som den känslomässiga intensiteten ökar. Det gäller särskilt där det finns en utbredd misstro mot etablerade kunskapsauktoriteter som institutioner, organisationer och personer med uppgift att producera, verifiera och sprida kunskap.

För att motverka polariseringen vad gäller verklighetsuppfattningar och utbredningen av kunskapsmotstånd förespråkar Jesper Strömbäck en kombination av åtgärder. Dit hör ett ökat fokus på medie- och informationskunnighet för att öka människors förmågor att söka och kritiskt värdera information. Det krävs också ökad tydlighet om distinktionen mellan å ena sidan kunskap och fakta och å andra sidan åsikter och värderingar. Här efterlyser Jesper Strömbäck en ökad respekt för evidens bland dem som är aktiva i den offentliga debatten. Om politiker och andra tongivande debattörer ägnar sig åt kunskapsmotstånd genom att bortse från och förneka evidens, ljuga eller genom att sprida falsk och missvisande information får detta långtgående konsekvenser. Här har nyhetsmedierna en viktig uppgift i att systematiskt och aktivt granska i vilken grad som uttalanden och budskap stämmer överens med evidens. Trappan måste städas uppifrån, oavsett om det gäller nationell, regional eller lokal nivå.

Daniel Lindvall konstaterar att desinformation och hatkampanjer blivit mer omfattande, kraftfulla och sofistikerade genom digitaliseringen samtidigt som var och en som utsätts blivit mer sårbar. Näthat sker med avsikt att kränka eller sårta en enskild individ men har dessutom allt oftare till syfte att påverka det demokratiska samtalet genom att tysta individer eller grupper eller att förvränga debatten. Näthatet utspelar sig inte bara mellan de som hatar och den som hatas utan riktar sig i lika stor utsträckning emot dem som följer debatten. De ska ta intryck av aggressiviteten och antingen hålla sig passiva eller själva ilska till och argt ge sig in i diskussionen.

Normerna för vad som är en anständig debatt förskjuts och det blir svårt att föra ett nyanserat samtal där argument och fakta kan värderas och bemötas sakligt.

För det demokratiska systemet är hot och hat mot förtroendevalda ett allvarligt problem som kan leda till att enskilda tvekar att gå in i politiken samtidigt som förtroendevalda lämnar den i förtid. Förutom att det påverkar vem som väljer att bli politiker ökar det risken för att fler censurerar sig själva för att undvika hot.

Daniel Lindvall argumenterar för att det behövs en bred samling för stärkt demokratisk motståndskraft. Människors kunskaper och förmågor att finna, analysera, kritiskt värdera och skapa information behöver stärkas, arbetet mot näthatet prioriteras och stödet till de som utsätts förbättras – såväl från kommuner och regioner som de politiska partierna. Därutöver har politiker själva ett ansvar för att minska aggressiviteten i den politiska debatten och därmed försöka motverka hatet och stärka tilliten till demokratins institutioner. Det är viktigt att politiker ser till att upprätthålla ett samtalsklimat som är anständigt, respektfullt och fritt från hat och vilseledande påståenden. Förutsättningarna bör vara särskilt goda i lokalpolitiken där man tvingas hantera konkreta problem och ofta måste göra det över blockgränserna. Politiker kanske drar sig för att vilseleda och angripa motståndare vars hjälp kan behövas när samhällsutmaningar kräver handling snarare än ord.

I det avslutande kapitlet konstaterar **Lena Langlet, Anna-Lena Pogulis och Bo Per Larsson** att antologin har belyst hur hot och hat mot förtroendevalda och andra samhällsengagerade medborgare riskerar att försvaga den lokala och regionala demokratin, få allvarliga konsekvenser för det demokratiska samtalet och påverka medborgares möjligheter till deltagande. Den utveckling som beskrivits och diskuterats i antologins kapitel visar på en komplex problembild som kräver arbete på flera fronter. Det handlar om de förtroendevaldas förutsättningar att utföra sitt uppdrag på ett tryggt och säkert sätt och utan otillåten påverkan. Det handlar också om att skapa en ny och mer anständig ton i det demokratiska samtalet – såväl i de politiska organen som på sociala medier. Det handlar vidare om att i högre grad involvera medborgarna i diskussionerna såväl inför beslut som vid deras genomförande. Därutöver behöver respekten för kunskap och fakta stärkas och de alltmer oblyga försöken till desinformation motarbetas.

Kapitlet fångar upp några av de förslag som diskuterats i antologin och beskriver hur till exempel kommuner och regioner, förtroendevalda, nyhetsmedier och lagstiftningen kan bidra till att möta hoten mot demokratin. Exempelvis behöver kommuner och regioner bedriva ett aktivt arbete för att förebygga och hantera hot mot förtroendevalda och erbjuda stöd till de som drabbas. De behöver också utveckla dialogen med medborgarna inför och efter kontroversiella beslut. De förtroendevalda behöver själva bidra till ett konstruktivt, politiskt klimat genom att sträva efter en respektfull ton i den politiska debatten. Lokala nyhetsmedier behöver vidga sitt uppdrag att granska makten till att även granska argumenten i det lokala demokratiska samtalet och fördjupa diskussionen om hur olika samhällsproblem kan lösas. Ytterst handlar det om att skapa ökad motståndskraft gentemot de grupper, individer och intressen som har ambitionen att sprida desinformation och att skada vårt demokratiska system. Den uppgiften kräver ett uthålligt arbete och förutsätter ett brett, gemensamt ansvarstagande för att stärka och utveckla demokratin.

Till sist

Det är vår förhoppning att denna antologi ska öka insikten om betydelsen av att värna demokratin och det demokratiska samtalet och att motverka hot, hat och våld. Vi hoppas också att den ska stimulera till diskussion och konkreta åtgärder. Varje författare ansvarar för innehållet i sin text.

Hur har förtroendevaldas utsatthet utvecklats över tid?

Anna Frenzel

Inledning

År 2011 gav den dåvarande regeringen Brottsförebyggande rådet, Brå, i uppdrag att utveckla en undersökning som skulle studera omfattningen av, och utvecklingen över tid för, hot och våld mot förtroendevalda i Sverige. Uppdraget till Brå ingick som en del i den nationella handlingsplanen för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism (Regeringen 2011).

Brå har sedan dess publicerat fem jämförbara undersökningar av Politikernas trygghetsundersökning (PTU), som studerat utsattheten under 2012, 2014, 2016, 2018 samt 2020.¹ Varannan undersökning har alltså studerat valår, och varannan undersökning har studerat mellanliggande år. I mars 2022 beslutade regeringen att ge Brå i uppdrag att studera utsattheten under valåret 2022 (Regeringen 2022).²

Syftet med detta kapitel är att beskriva utvecklingen över tid vad gäller förtroendevaldas utsatthet för olika typer av hot och hat samt reflektera över vad som, utifrån resultaten i PTU, framstår som de största demokratiska utmaningarna i Sverige idag. Det handlar här om utsatthet som de förtroendevalda förknippar med sina politiska uppdrag.

Not. 1 Brå genomförde även en första undersökning som studerade utsattheten under 2011, men då den undersökningen är att betrakta som en fullskalig pilotundersökning, görs enbart jämförelser mellan de fem efterföljande undersökningarna. Notera att andelarna bland förtroendevalda för 2012 presenteras oviktade i diagrammen nedan, medan andelarna bland förtroendevalda för resterande år presenteras viktade. För mer information om viktningsförfarandet, se Brå 2021b.

Not. 2 Brå publicerar resultaten för valåret 2022 den 9 november 2023.

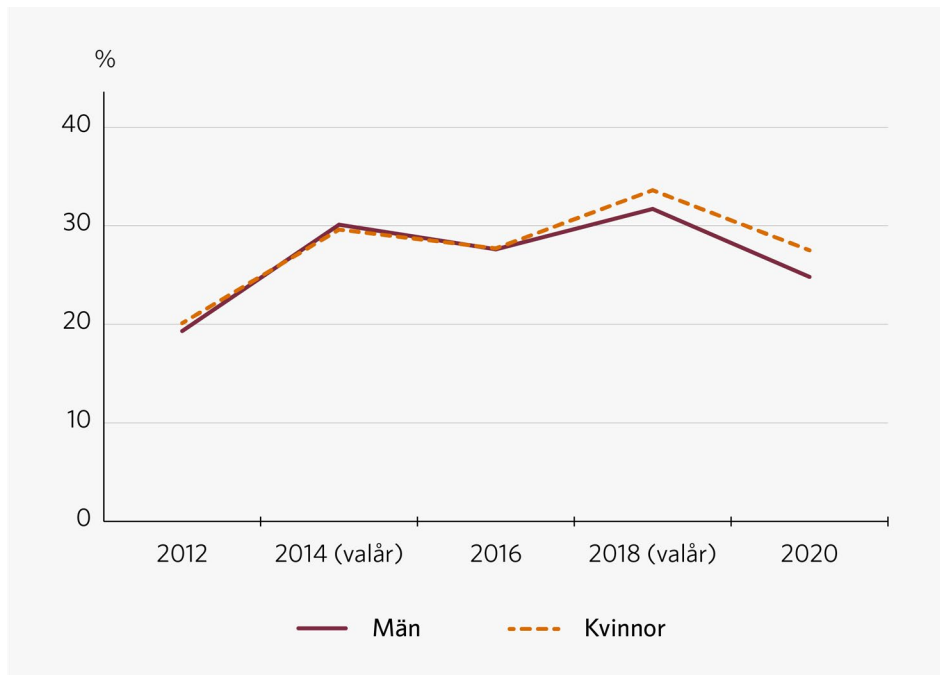
Förtroendevaldas utsatthet

Utsattheten bland förtroendevalda har varierat något över tid. Utsattheten är generellt sett högre under valåren, jämfört med under de mellanliggande åren (se diagram 1 nedan). Detta är ett förväntat resultat, då förtroendevalda exponeras på ett annat sätt under valåren, jämfört med övriga år. Det kan handla om att man är mer aktiv i sociala medier och olika debatter, men även att man är ute och håller tal eller står i valstugor. Det är även en ökad medial uppmärksamhet kring de förtroendevalda under valåren.

Under de år som undersökningen genomförts hittills framkommer att utsattheten var högst under valåret 2018, då var tredje förtroendevald uppgav att de blivit utsatta i egenskap av förtroendevald. I den senaste undersökningen, som studerar utsattheten under det mellanliggande året 2020, uppgav 28 procent av kvinnliga förtroendevalda och 25 procent av manliga förtroendevalda att de blivit utsatta för någon typ av hot, trakasserier, våld, skadegörelse eller stöld.

Under 2018 och 2020 framkom även en könsskillnad som inte syns tidigare år, där en något större andel kvinnor än män uppger att de utsatts.

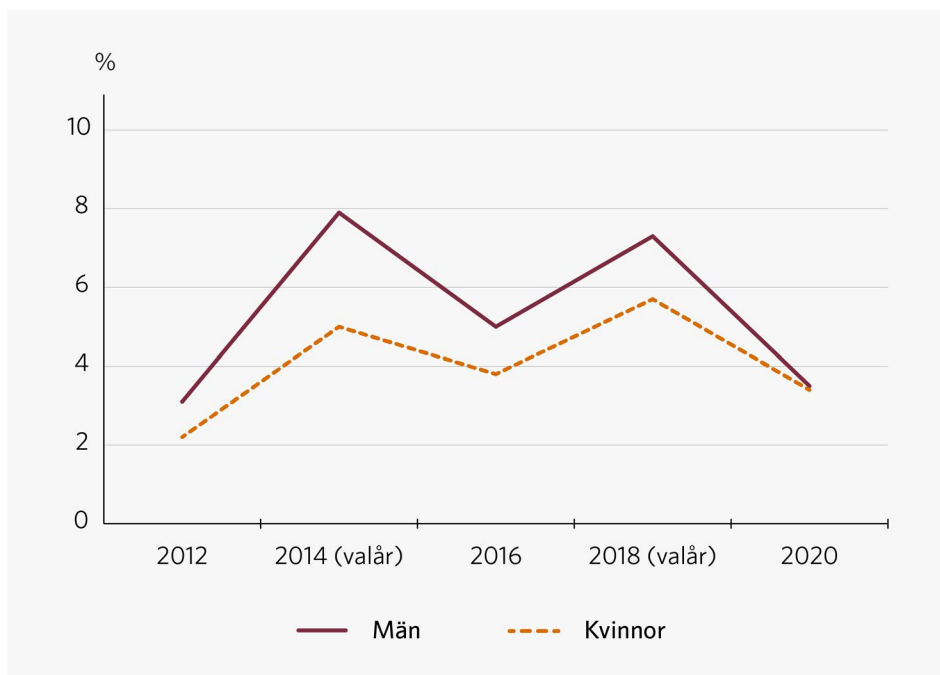
Diagram 1: Andel (%) förtroendevalda som uppger att de utsattes under 2012-2020, enligt PTU. Särredovisning för de förtroendevaldas kön.



I PTU delas frågorna om utsatthet in i två huvudkategorier: *hot och trakasserier* respektive *våld, skadegörelse och stöld*. Utvecklingen över tid när det gäller hot och trakasserier är snarlik utvecklingen i diagram 1 ovan.³ Olika former av hot och trakasserier är de typer av händelser som störst andel av de förtroendevalda uppger att de utsatts för, medan det är betydligt mer ovanligt att ha blivit utsatt för olika former av våld, skadegörelse och stöld.

För kategorin våld, skadegörelse och stöld ser mönstret annorlunda ut. Visserligen har utsattheten även inom denna kategori alltid varit högst under valåren, men i princip samtliga år har andelen som uppger att de utsatts varit högre bland män än bland kvinnor. Vid den senaste mätningen var dock andelen som uppgav utsatthet för våld, skadegörelse och stöld lika stor för män som för kvinnor (se diagram 2).

Diagram 2: Andel (%) förtroendevalda som uppger att de utsattes för våld, skadegörelse och stöld under 2012-2020, enligt PTU. Särredovisning för de förtroendevaldas kön.



Not. 3 Brå 2021a.

Även om det alltså inte framkommer några stora skillnader i utsatthet mellan män och kvinnor totalt sett, eller när utsatthet för hot och trakasserier studeras, så finns det skillnader i vilka uttryck utsattheten tar. I de två senaste mätningarna för PTU har Brå studerat förekomsten av sexistiska uttryck i samband med händelser som förtroendevalda utsätts för, och där framkommer stora könsskillnader. Under valåret 2018 uppgav 14 procent av de utsatta kvinnorna och 6 procent av de utsatta männen att det förekommit någon form av sexistiskt uttryck i samband med någon av händelserna de utsatts för. Lika tydlig könsskillnad, om än på något lägre nivåer, förekom även 2020 (11 respektive 3 procent). Samma typ av mönster har även framkommit i annan forskning, som visat att kvinnor oftare utsätts för kommentarer som är kopplade till deras kön eller sexualitet, medan kommentarer riktade mot män oftare handlar om dem i egenskap av politiker (Håkansson 2022).

PTU har tidigare visat att förtroendevalda som innehar ett uppdrag som ordförande är mer utsatta jämfört med de förtroendevalda som är förste vice ordförande, ordinarie ledamot eller ersättare. Ju högre position de förtroendevalda har, desto mer exponerade och synliga i debatten är de. Det är också troligt att de i större utsträckning förknippas med beslut som inte välkomnas av alla. Dessa faktorer medför att risken för att utsättas ökar.

När man specifikt studerar förtroendevalda som innehar rollen som kommunstyrelsens ordförande, så framkommer ett tydligt mönster där kvinnor med denna roll utsätts i större utsträckning än män med samma roll (diagram 3). Detta blir särskilt tydligt under valåret 2014. Dock kvarstod inte denna könsskillnad under 2020. Vad detta beror på är dock svårt att svara på utifrån undersökningen, och det återstår att se hur utsattheten för denna grupp utvecklas framåt.

Diagram 3: Andel (%) förtroendevalda som innehar posten som kommunstyrelsens ordförande, och som uppger att de utsattes under 2012–2020, enligt PTU. Särredovisning för de förtroendevaldas kön.

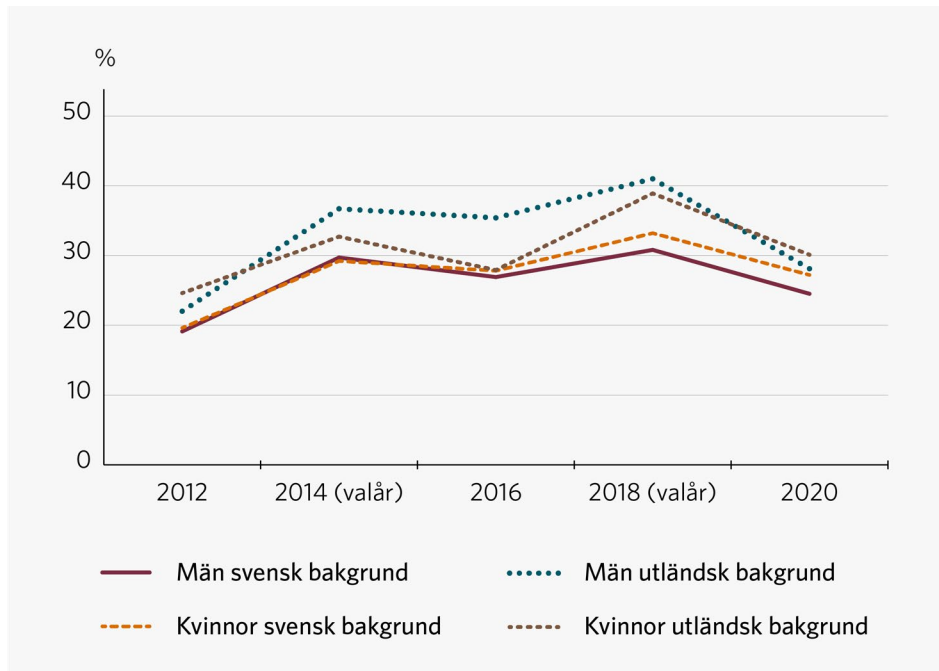


Samtliga år som PTU genomförts har det framkommit att yngre förtroendevalda i större utsträckning uppger att de utsatts, jämfört med äldre. Särskilt utsatt är den yngsta gruppen, de som är 29 år eller yngre. Fram till och med 2018 var det inom denna grupp främst yngre män som utsatts, men detta mönster framkom inte 2020 då det i stället främst var yngre kvinnor som uppgav att de utsatts.

Ett annat mönster som framkommit samtliga år som undersökningen genomförts är att utsattheten är märkbart högre bland förtroendevalda med utländsk bakgrund än bland förtroendevalda med svensk bakgrund.⁴ För män med utländsk bakgrund var utsattheten tydligt högre under åren 2014–2018, jämfört med bland män med svensk bakgrund. För kvinnor med utländsk bakgrund var utsattheten främst högre under valåret 2018, jämfört med bland kvinnor med svensk bakgrund.

Not. 4 Med svensk bakgrund avses här personer som är födda i Sverige, med minst en förälder född i Sverige. Med utländsk bakgrund avses utrikesfödda personer och personer som är födda i Sverige med två utrikesfödda föräldrar.

Diagram 4: Andel (%) förtroendevalda som uppger att de utsattes under 2012-2020, enligt PTU. Särredovisning för de förtroendevaldas kön och svensk/utländsk bakgrund.



Oro för utsatthet

Utöver att studera de förtroendevaldas utsatthet, är det även av vikt att studera oro för utsatthet. Det handlar här inte bara om oro för att själv bli utsatt, utan även oro för att någon närstående ska utsättas till följd av det politiska uppdrag som den förtroendevalde har. Att känna oro för att bli utsatt på grund av sitt politiska uppdrag kan påverka den förtroendevaldes vardag, och även den politiska rollen. I förlängningen kan även viljan att överhuvudtaget engagera sig politiskt påverkas.

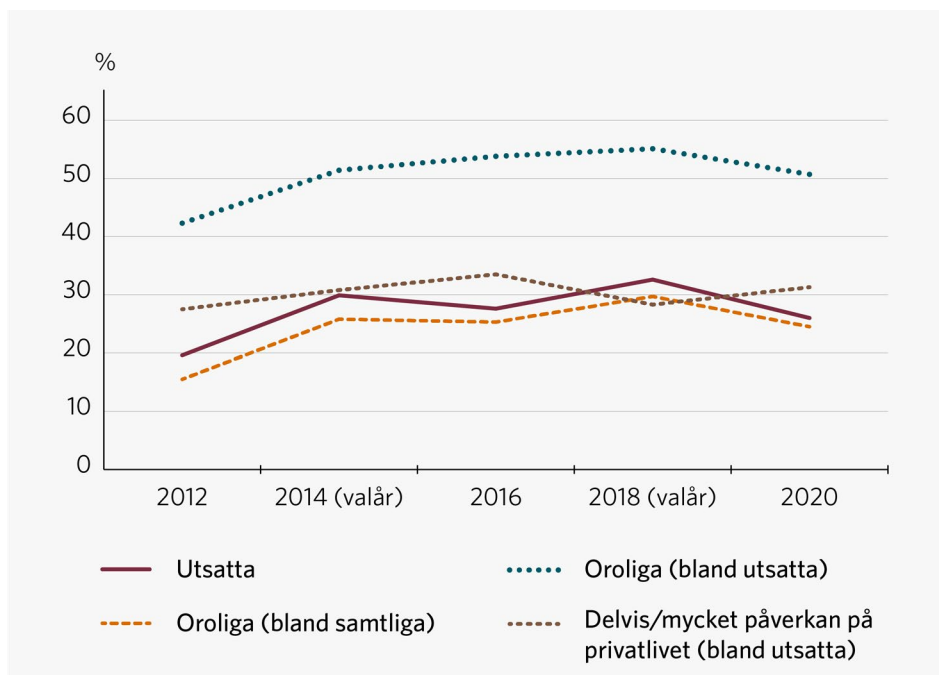
Som framgår i diagram 5 nedan har oron bland samtliga förtroendevalda följt samma mönster över tid som utsattheten. Även oron är med andra ord något högre under valåren, jämfört med de mellanliggande åren. Andelen förtroendevalda som känner sig oroliga för att själva utsättas, eller för att någon närstående ska utsättas, har varit större bland kvinnor jämfört med bland män under i princip samtliga år som PTU genomförts.

När man fokuserar specifikt på oro bland de förtroendevalda som blivit utsatta så blir det tydligt att denna grupp känner sig betydligt mer oroliga, jämfört med hela gruppen förtroendevalda (utsatta eller ej). Inom denna grupp framkommer också en successiv ökning av oron mellan 2012 och 2018, följt av en minskning under 2020.

Ytterligare en aspekt är vilken påverkan som utsatthet får på de förtroendevaldas privatliv. Även här framkommer ett mönster som inte liknar mönstret för utsatthet. Andelen utsatta förtroendevalda som uppgav att deras privatliv påverkats delvis eller mycket ökade successivt mellan 2012 och 2016, för att därefter ligga på en lägre nivå efterföljande år (se diagram 5).

Det är dock viktigt att nämna att även om många förtroendevalda som blivit utsatta känner oro till följd av sin utsatthet, så är det betydligt färre som känner att utsattheten har påverkat deras privatliv.

Diagram 5: Andel (%) förtroendevalda som uppger utsatthet, oro respektive påverkan på privatlivet under 2012-2020, enligt PTU.

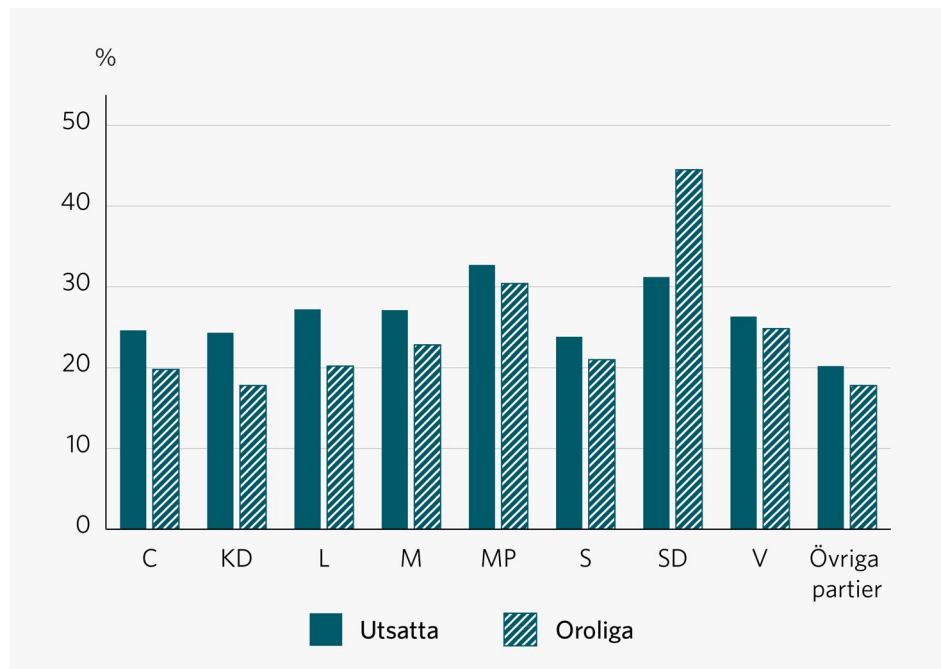


Både utsatthet och oro skiljer sig åt mellan olika partier. Generellt sett var andelen förtroendevalda som år 2020 uppgav att de kände sig oroliga för att bli utsatta något lägre än andelen som uppgett att de blivit utsatta (se diagram 6). Detta gällde för samtliga riksdagspartier förutom för Sverigedemokraterna, där andelen som känner sig oroliga för utsatthet i stället är betydligt större än andelen som uppger att de faktiskt blivit utsatta. Samma mönster har förekommit även tidigare år.

Andelen förtroendevalda som uppgav att de kände sig oroliga för att själva eller någon anhörig skulle bli utsatta under 2020 var störst inom Sverigedemokraterna (45 procent) och minst inom Kristdemokraterna (18 procent). Det är även en stor skillnad mellan Sverigedemokraterna och det parti med näst störst andel oroliga, Miljöpartiet, där 30 procent uppgav oro.

Att andelen som är oroliga är så pass mycket större inom Sverigedemokraterna beror sannolikt på att detta parti är det riksdagsparti där störst andel förtroendevalda uppgett att de utsatts samtliga år förutom just 2020, då det var en något större andel inom Miljöpartiet som uppgav att de utsatts.

Diagram 6: Andel (%) förtroendevalda som uppger utsatthet och oro under 2020, enligt PTU. Särredovisning för partitillhörighet.



När det kommer till jämförelser av utsatthet och oro mellan olika partier så är det viktigt att ha i åtanke att olika partier kan ha olika strategier för hur detta ska hanteras. Medan vissa partier kanske försöker vara transparenta med den utsatthet som drabbar dess företrädare, så kan andra partier välja att inte tala öppet om de händelser som sker. Det är även viktigt att vara medveten om att den utsatthet som sker inte bara drabbar de förtroendevalda som utsätts. Den kan även skapa oro bland de som inte utsätts och en känsla av att man själv kanske står näst på tur.

Konsekvenser av utsatthet och oro

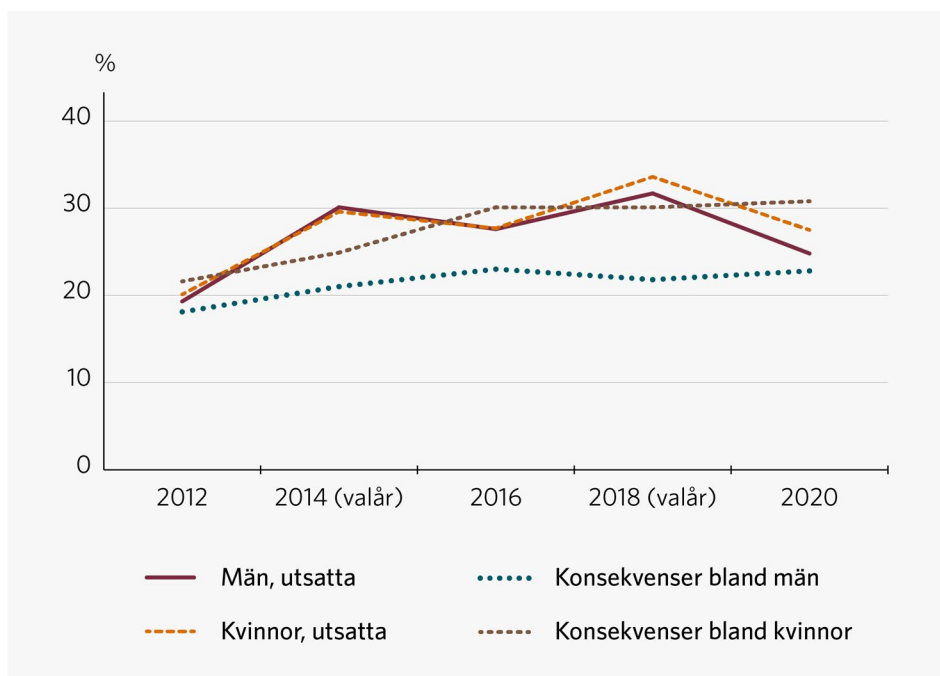
En central fråga när man studerar de förtroendevaldas utsatthet och oro, är vilka konsekvenser detta får. Det handlar i detta sammanhang främst om konsekvenser för det politiska uppdraget, men utsatthet och oro kan självklart även få konsekvenser på ett personligt plan.

De typer av konsekvenser som inkluderas i PTU är: övervägt att byta eller lämna ett specifikt eller alla sina uppdrag, att tveka inför en åtgärd eller ett beslut, att faktiskt ha lämnat ett specifikt eller alla sina uppdrag, att faktiskt ha påverkats till att fatta ett annat beslut eller vidta annan åtgärd, samt om man undvikit att engagera sig eller uttala sig i en specifik fråga.

I diagram 7 redovisas utvecklingen över tid, både vad gäller utsatthet och vad gäller andel förtroendevalda som uppger att utsatthet eller oro fått någon form av ovan nämnda konsekvenser för dem. Som framgår i diagrammet så ser mönstret över tid olika ut. Medan utsattheten är högre under valåren än under de mellanliggande åren, så ökade andelen förtroendevalda som uppgav att utsatthet eller oro fått konsekvenser för dem successivt mellan 2012 och 2016, för att därefter ligga kvar på ungefär samma nivå 2018 och 2020. Dessutom framkommer en betydligt större könsskillnad vad gäller konsekvenser, jämfört med för utsatthet.

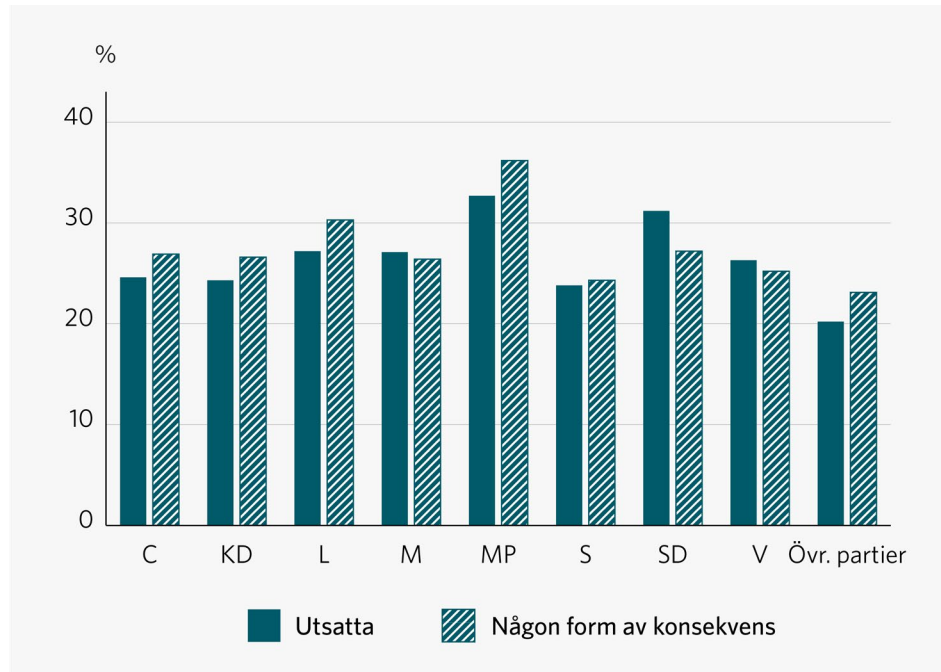
Den i särklass vanligaste typen av konsekvens är att de förtroendevalda undviker att uttala sig eller engagera sig i en specifik fråga, och det är främst denna typ av konsekvens som har ökat över tid (Brå 2021a). År 2012 uppgav 12 procent av samtliga förtroendevalda att de hade undvikit att engagera sig eller uttala sig i en specifik fråga. Denna andel ökade till 18 procent 2016, och har därefter legat kvar på denna högre nivå. År 2020 uppgav 17 procent att de undvikit att engagera sig eller uttala sig i en specifik fråga. Detta är även den typ av konsekvens där störst könsskillnader framkommer. År 2020 uppgav 15 procent av de förtroendevalda männen och 21 procent av kvinnorna att de hade undvikit att engagera sig eller uttala sig i en specifik fråga.

Diagram 7: Andel (%) förtroendevalda som uppger utsatthet och någon form av konsekvens under 2012–2020, enligt PTU. Särredovisning för de förtroendevaldas kön.



Precis som att oron skiljer sig åt mellan olika partier, så är det olika vanligt inom partierna att de förtroendevalda upplever att utsatthet eller oro leder till någon form av konsekvenser (diagram 8). Mönstret vad gäller konsekvenser under 2020 är dock mer lika mönstret för utsatthet under samma år, jämfört med när mönstret för oro jämförs med utsatthet (se diagram 6 ovan). Inom flera av partierna är det en något större andel som uppger att utsatthet och oro får konsekvenser för dem, jämfört med andelen som uppger att de faktiskt blivit utsatta. Andelen förtroendevalda som uppgav att utsatthet eller oro fick konsekvenser för dem under 2020 var störst inom Miljöpartiet (36 procent) och minst inom Socialdemokraterna (24 procent).

Diagram 8: Andel (%) förtroendevalda som uppger utsatthet och någon form av konsekvens under 2020, enligt PTU. Särredovisning för partitillhörighet.



Polisanmälan och erfarenheter av polisen

Under de år som PTU genomförts har benägenheten att polisanmäla de händelser som förtroendevalda utsätts för varit förhållandevis låg. Totalt uppgavs 16 procent av händelserna 2020 ha anmälts till polisen. Tidigare år låg andelen på 17 procent 2012 och därefter 19 procent mellan 2014–2018.

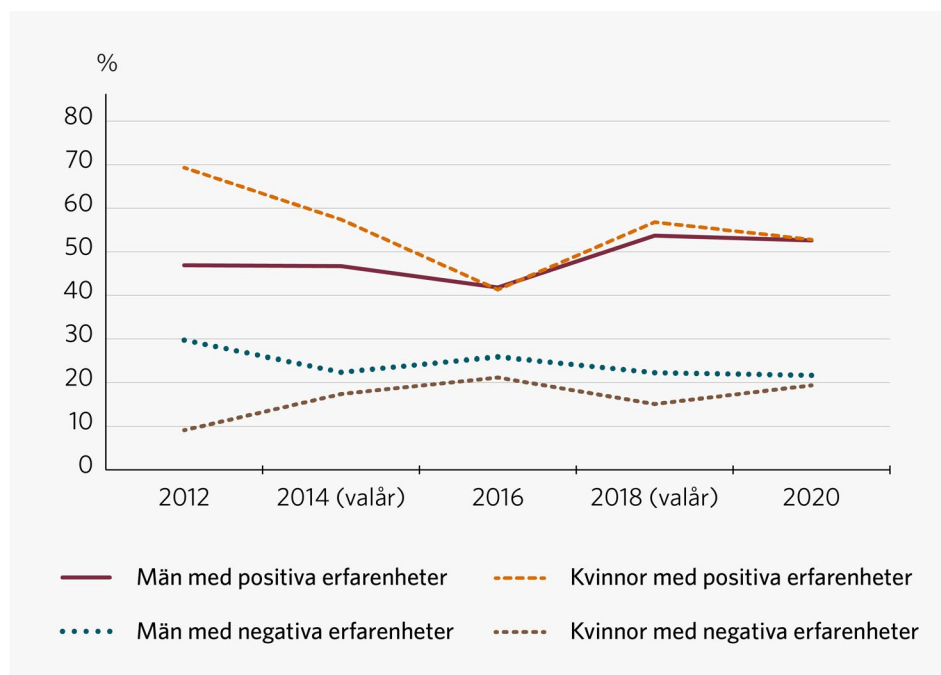
Att anmälningsbenägenheten är så pass låg beror sannolikt på att majoriteten av händelserna är olika typer av hot och trakasserier. Det handlar således om händelser som inte självklart skulle betraktas som brott ur juridisk synvinkel och som kan antas vara synnerligen svåra att utreda. Det kan förklara varför de som utsätts inte ser någon mening med att polisanmäla. När de som inte polisanmält tillfrågas om varför är det vanligaste skälet just att man inte tror att en anmälan skulle leda till något.

När det gäller våld, skadegörelse och stöld framkommer i stället ett annat mönster, där andelen händelser 2020 som uppges ha blivit polisanmälda uppgick till 47 procent, vilket istället är den högsta uppmätta nivån hittills (tidigare år har andelen legat på 39–41 procent).

Då andelen händelser som uppges ha polisanmälts är låg, och dessutom har minskat över tid, blir det även relevant att undersöka de utsattas erfarenheter av sina kontakter med polisen. Som framgår i diagram 9 ser mönstret för män och kvinnors erfarenheter olika ut.⁵ När det gäller händelser som riktades mot kvinnor så minskade andelen som uppger positiva erfarenheter av polisen kraftigt mellan 2012 och 2016, för att därefter öka relativt kraftigt igen. När det gäller män så minskade också andelen något i mitten av perioden (2016) för att därefter öka igen. Mönstret för män och kvinnor är snarlikt från 2016 och framåt.

När det gäller negativa erfarenheter så framgår att andelen händelser där kvinnor hade negativa erfarenheter av polisen ökade mellan 2012 och 2016, för att därefter minska något. För händelser som riktades mot män så minskade andelen med negativa erfarenheter mellan 2012 och 2014, därefter har andelen legat på en relativt stabil nivå.

Diagram 9: Andel (%) händelser där de som varit i kontakt med polisen under 2012-2020 uppger ganska/mycket positiva respektive ganska/mycket negativa erfarenheter av polisen, enligt PTU. Särredovisning för de förtroendevaldas kön.



Not. 5 Observera att svarsalternativet *Varken positiva eller negativa erfarenheter* inte inkluderas i diagram 7. Se Brå 2021a för samtliga resultat.

Slutsatser

Utifrån resultaten i PTU kan två större utmaningar för demokratin identifieras.

Den första utmaningen handlar om den demokratiska representationen inom politiken; risken för att vissa grupper i befolkningen väljer att lämna sina politiska uppdrag. Alternativt att personer som tillhör vissa grupper väljer att inte alls kandidera till förtroendeuppdrag då man anser att priset man får betala blir för högt. Det faktum att kvinnor, och då speciellt de som innehar högre maktpositioner inom politiken, utsätts i högre grad än män riskerar att medföra en ojämlikhet inom politiken. Detsamma gäller för yngre personer, samt för personer med utländsk bakgrund. Därmed finns risken att de som blir förtroendevalda utgörs av en alltför homogen grupp, vilket i förlängningen riskerar att skapa en ojämlik representation inom politiken.

Den andra utmaningen för demokratin är att utsatthet, samt oro för att man själv eller någon anhörig ska utsättas, leder till självzensur bland de förtroendevalda. När förtroendevalda på grund av utsatthet eller oro väljer att inte uttala sig eller engagera sig i särskilda frågor som kan uppfattas som kontroversiella så leder det till att den demokratiska samhällsdebatten begränsas. Politiken riskerar då att bli alltför inriktad på vissa frågor som är mindre kontroversiella, när det finns tydliga mönster i vilka frågor som förtroendevalda väljer att inte uttala sig om eller engagera sig i. Både enligt PTU och annan forskning (Håkansson 2022) är det ofta frågor som rör rasism, invandring, migration, integration, hbtqi, jämställdhet och feminism som uppfattas som kontroversiella, och som skapar starka reaktioner vilket kan leda till utsatthet. Resultaten i PTU pekar även på att självzensuren verkar ha ökat över tid, både när man studerar samtliga förtroendevalda och den grupp som blivit utsatta. Dessutom förekommer det en stor könsskillnad här. Det är en betydligt större andel kvinnliga än manliga förtroendevalda som undviker att engagera sig eller uttala sig i specifika frågor, vilket i sin tur förstärker problematiken.

För att i möjligaste mån komma till rätta med dessa utmaningar är det viktigt att det finns en väl utarbetad och kommunicerad rutin för hur olika typer av hot och trakasserier riktade mot förtroendevalda ska hanteras, och att de som utsätts, eller oroar sig för att bli utsatta, vet var de kan vända sig för att få stöd. Det är också viktigt att detta stöd anpassas efter individen, till exempel med hänsyn till att utsattheten som drabbar manliga och kvinnliga förtroendevalda till viss del skiljer sig åt.

Referenser

Brottsförebyggande rådet, Brå (2021a). *Politikernas trygghetsundersökning 2021*. Rapport 2021:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2021b). *Politikernas trygghetsundersökning 2021*. Teknisk rapport. Rapport 2021:14. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Håkansson, S (2022). *Betalar kvinnor ett högre pris för makten? Hot och våld mot svenska politiker*. SNS Analys 92, november 2022.

Regeringen (2011). *Handlingsplan för att värna demokratin mot våldsbejakande extremism*. Regeringens skrivelse 2011/12:44. Stockholm: 2011.

Regeringen (2022). *Uppdrag att genomföra Politikernas trygghetsundersökning för valåret 2022*. Regeringsbeslut Ju2022/01128. Justitiedepartementet.

Orden spelar roll

Lasse Stjernkvist

”Den där karln är ju ofattbar, slafsigt klädd, han LIGGER på bordet. Helt sjuk utstrålning.”

När jag läste inlägget på Facebook blev jag nästan själv förvånad över min reaktion. Jag har onekligen läst det som varit värre. Mycket värre. Under mina fyra decennier i offentligheten har det blivit en del hat och hot. Arga mejl, inte så sällan sent på kvällarna, och vid några tillfällen har mejlen innehållit allvarliga hot. Vid ett par tillfällen fanns det skäl att tro att avsändaren menade allvar, på riktigt.

Alltså var inte det här särskilt uppseendeväckande. Men det etsade sig fast. Träffade på ett helt annat sätt. Förklaringen var att det den här gången handlade om en person jag kände, en politisk kollega. Inlägget var för övrigt ett av flera i en tråd som i stor utsträckning handlade om mig, mitt utseende och mitt beteende. Flera av de som deltog var just politiker. Politiker som jag träffade regelbundet, och som jag försökte lösa små och stora problem tillsammans med.

Hela Facebook-tråden raderades efter ett tag, och det var förstås bra. Men orden hade redan fastnat hos mig. Jag begriper självklart att det pratas om andra, och jag har själv gjort det. Kommentarer fälls ibland när någon lämnar rummet. Och om man råkar höra vad som sägs, då gör det självklart ont. Ord spelar roll, och är det vänner eller kollegor som formulerar orden, då är de förstås särskilt viktiga. Dessutom, om orden finns på pränt, om det är möjligt att läsa dem om och om igen, då är risken stor att de etsar sig fast ännu mer.

Jag försvarar inte ett enda oförskämt mejl. Allas ord spelar roll, och alla har ett ansvar att uppträda anständigt. Men det är trots allt mer förståeligt när någon slår underifrån. När jag har läst mejl från upprörda medborgare har jag förstått att jag inte ska ta det allt för personligt. Bokstävernans storlek och påhoppens grovhet kan helt enkelt bero på att avsändaren tror att man måste ta i för att någon över huvud taget ska lyssna.

När en kollega uttrycker sig förminskande och sårande, då finns det inga som helst möjligheter att se det som något annat än ett personligt angrepp.

Politik är inget kramkalas

Politik är inget kramkalas. Vi som engagerar oss gör det därför att vi vill åstadkomma något. Det som gör politiken spännande är att det alltid finns minst två sidor av saken. Ingen har rätt. Det finns inte en enda lösning. Det finns inte den enda vägens politik. Olika idéer och åsikter står emot varandra, och det är mycket som står på spel. Med makt följer möjligheten att förverkliga våra egna idéer. Därför måste vi vara beredda på hårda tag.

Min erfarenhet visar med övertydlighet att hårda tag i sakfrågor inte behöver vara något hinder för respektfulla och ibland till och med kamratliga relationer. Jag har en hel del vänner och bekanta som jag fortfarande gärna behåller kontakten med efter alla mina år i politiken. Några av dem har varit minst sagt hårda debattmotståndare. Jag undrar om det finns någon som jag varit så högljutt oense med som Mikael Odenberg (M), för att nu nämna ett exempel. Vi satt i samma riksdagsutskott under några år på 1990-talet, och var djupt oense om vilken väg Sverige skulle välja inom vårt ansvarsområde, bostadspolitiken. Som sagt, våra debatter i utskottet och i riksdagens plenisal var högljudda, och jag förstod att en och annan uppfattade oss som bittra fiender. När vi träffades i riksdagens fikarum fanns det nästan en förväntan om att vi skulle ryka ihop fysiskt. Men jag hade stor respekt för Mikael Odenberg på den tiden, och idag tillhör han dem som jag ser som mina bästa bekantskaper från tiden som rikspolitiker.

I kommunpolitiken träffade jag Sverker Wadstein. Han var gruppledare för Folkpartiet, nuvarande Liberalerna, en period under 1990-talet. Vi tyckte olika om väldigt mycket och hade en hel del hårda debatter. Han var en svår motståndare, inte därför att han slog hårdast eller utnyttjade andras svagheter. Han var svår eftersom han ofta belyste frågan vi pratade om från ett nytt perspektiv. Han tog upp argument som vi andra inte hade tagit upp. Jag hävdar inte att han övertygade oss andra, men vi blev nästan alltid klokare efter hans inlägg.

Det var säkert en förklaring till att jag och andra gärna tog en kopp kaffe med honom i pausen för att få en chans att fortsätta samtalet.

Naturligt att komma och gå

Jag var rikspolitiker, först riksdagsledamot och sedan Socialdemokraternas partisekreterare, under nästan tjugo år. Återvände efter det till journalistiken och trodde att jag hade lämnat heltidspolitiken för gott. Så blev det emellertid inte, och 2006 valdes jag till kommunalråd och var det fram till 2020 då jag lämnade. Under åren som kommunalråd såg jag en hel del förtroendevalda komma och försvinna. Det är inget konstigt med det. Vi rör på oss, och livet förändras på andra sätt som gör att det blir svårt att engagera sig politiskt. Det sorgliga är att en del slutade på grund av debattklimatet. Det var inte hoten eller hatet, utan kollegornas bemötande som fick dem att tröttna.

För en tid sedan sprang jag på en av dem. Han kom med i fullmäktige som ung, deltog från början med stor entusiasm i arbetet, men försvann sedan. Jag tog för givet att det var jobbet eller studier som tvingade honom att sluta. Mitt intryck var att han trivdes utmärkt, och han var utan tvekan uppskattad av många av oss andra.

Nej, han hade inte flyttat, men han slutade ändå. När han följde debatten och de verbala slagväxlingarna drog han helt enkelt slutsatsen att han aldrig kunde tänka sig att delta. Han ville inte utsätta sig för risken att bli bemött på samma sätt.

Vi vet att han är långt ifrån ensam. Åter igen, orden spelar roll och jag håller inte med den som påstår att det liksom tillhör spelets regler att det måste vara på det sättet. Hårda tag, ja, men jag vågar hävda att det alltid går att skilja mellan hårda tag i sak och oförskämdheter och elakheter. Den som träffas av orden vet det definitivt.

Allting hänger ihop

Det är viktigt att undvika kollektivt skuldbeläggande. Den som mördade psykiatrisamordnaren Ing-Marie Wieselgren i Almedalen är ensamt ansvarig och hans ansvar kan aldrig förminska med hänsyn till att han inspirerats av några organisationer eller politiska företrädare. Men det betyder förstås inte att allt ändå hänger ihop, att det vi säger och gör kan påverka andra, positivt eller negativt.

När volymen på det offentliga samtalet skruvas upp, då påverkas ljudnivån runt fikabordet på kontoret, i verkstaden och runt familjens matbord. Och omvänt, om ledande politiker förmår förhålla sig respektfullt till varandra, då ger det ringar på vattnet. Det påverkar den lokala debatten och det påverkar debatten mellan ungdomspolitiker.

När vi förstod att Annie Lööf och Jimmie Åkesson kunde tala med varandra utanför sammanträdesrummen, och till och med skratta tillsammans, då var det nog många som blev en smula förvånade. Jag anar att det gjorde det lättare för andra att skilja mellan sak och person eftersom ingen rimligen tvivlade på att Lööf och Åkesson var hårda ideologiska meningsmotståndare. Av samma skäl tror jag att Ebba Buschs anklagelse om att regeringen med ”berätt mod” lät människor dö under pandemin bidrog till en brutalisering av det offentliga samtalet.

Det går att påverka debattklimatet. I detta ligger något i grunden positivt. Det finns ingen naturlag eller några yttre omständigheter som påverkar klimatet. De förtroendevalda, politikerna, kan i högsta grad själva bestämma både tonläget och graden av anständighet.

Bemöta bästa argumenten

Jag nämnde Ebba Busch, men jag kan även ta mig själv. Jag har också bidragit till brutaliseringen av det politiska debattklimatet. I valrörelsen 2002, då jag var Socialdemokraternas partisekreterare, lanserade Folkpartiet, dagens Liberalerna, ett integrationspolitiskt program. Syftet var att markera vikten av att ställa krav på nyanlända. Det mest uppmärksammade förslaget i programmet var att det skulle införas språktest för att bli svensk medborgare.

Det fanns förstås också ett annat syfte. Det här var bara några veckor före valet, och Folkpartiet ville bekräfta den oro som fanns för invandringens följder redan på den tiden. Under en valrörelse är tempot av förklarliga skäl uppskruvat. Utrymmet för eftertänksamhet är minimalt. Ett utspel på förmiddagen måste analyseras och kommenteras inom några timmar. Det gäller att höras i bruset och att helst inte vara så att säga sist på bollen. Alltså reagerade jag och andra snabbt, och reaktionen var att beskriva Folkpartiets förslag som ett fiskande i grumligt vatten. Partiledaren Lars Leijonborg och Folkpartiet flirtade med mörka krafter.

Jag tycker fortfarande att förslaget är dåligt. Idag är det visserligen politiskt tämligen harmlöst. Mitt eget parti har till exempel lagt ett liknande förslag. Men det är inte det som är min poäng. Min poäng är att det alltid är klokast att bemöta motståndarens bästa argument. Visst går det att vinna kortsiktiga vinster genom att bemöta de sämsta argumenten. Det kan mobilisera de egna. Om du däremot vill nå de tveksamma, då är det bättre att bemöta de bästa argumenten.

Folkpartiets förslag hade självklart stöd hos en del riktigt mörka krafter. Partiet visste dock att oron för invandringen också fanns i andra grupper. Grupper som var allt annat än främlingsfientliga, än mindre rasistiska. Den som bemöter de bästa argumenten, och i det här fallet menar jag att det fanns bra argument, har sannolikt större chans nå fram till just dessa.

Just migrationsfrågan har varit och är mer polariserad än många andra frågor. Det har varit svart eller vitt, för eller emot. Antingen har du varit för humanism och mänskliga rättigheter och förstått att invandringen i grunden är av godo för alla, eller också är du främlingsfientlig. Eller uttryckt med den andra sidans ord; antingen är du intresserad av hur människor har det i vårt land, eller också är du totalt aningslös.

Jag överdriver en del, men bara en del. Delvis kan jag förstå polariseringen. Migrationen griper tag i oss på ett mer personligt sätt än vad andra politiska frågor gör. Vi kan debattera skattesatser och budgetfördelning utan att tolka ståndpunkterna personligt. Det blir svårare när debatten faktiskt handlar om vem som har rätt att få vara i Sverige.

Det är emellertid inget försvar för bristen på nyanser. Det finns alltid nyanser. Det finns inte en enda väg, och det finns aldrig bara två vägar. Alla frågor är komplicerade och det finns alltid gråzoner. Jag har många gånger funderat på vad som hade hänt om vi hade bemött kritikerna klokare för drygt 20 år sedan. Om vi hade bejakat att det trots allt finns en del goda argument för Folkpartiets förslag, och resonerat kring dem. Möjligen hade det i en upphetsad valrörelse gjort det något svårare att mobilisera de egna och de som verkligen i grunden uppfattade varje steg i en mer restriktiv riktning som ett allvarligt hot mot öppenheten. Men jag tror framför allt att en annorlunda debatt då hade gjort det lättare att förhindra dagens polarisering.

Vem vet, om jag och andra hade bemött de bästa argumenten, då hade kanske mitt parti fortfarande varit skeptiskt till språktest för att bli medborgare.

Valrörelser måste ha ett slut

Valrörelsen har sin egen logik. Då ställs kampen om makten på sin spets, tempot drivs upp och det är fullkomligt självklart att alla koncentrerar sig på konflikterna, på det som skiljer partier och personer åt. Det gäller att tränga igenom i bruset, och då krävs tydlighet. En tydlighet som ibland gör att nyanserna försvinner. Det är svårt att vara resonerande, väga för och nackdelar med olika alternativ, i en valdebatt några dagar före ett val.

Kampen om makten har en given roll i politiken. Men när valrörelsen är över och väljarna har sagt sitt, då kommer det en vardag. En vardag då det ska lösas gamla och nya problem, och då alla förtroendevalda har ett ansvar att delta.

Problemet idag, tycker jag, är att valrörelserna har en tendens att fortsätta även efter valet. Vi har sett exempel på kommuner där det inte finns några givna vinnare och förlorare och där dragkampen om makten präglar en stor del av det politiska vardagsarbetet under hela mandatperioden. Det tog lång tid att bilda en regering efter riksdagsvalet 2018 och minoritetsregerandet skapar en situation där misstroendet och regeringskrisen lurar bakom varje större sakfråga.

Det finns förstås en del som älskar valrörelsen och maktkampen. Kanske en del som ser själva kampen som själva huvudsaken. Men jag tror de flesta som engagerar sig politiskt vill påverka sakfrågor, och därför har en ambition att försöka påverka oavsett vem som innehar regeringsmakten. De flesta uppskattar det politiska vardagsgnetet, problemlösandet.

För egen del är det ingen tvekan. Jag lämnade som sagt politiken 2020 och det jag saknar mest är utan tvekan allt det där vardagliga gnetet, då jag satt med företrädare från alla möjliga partier och försökte forma den bästa möjliga lösningen.

Konkurrenter och kollegor

Det var under ett helt vanligt möte med kommunstyrelsen och vi hade just behandlat en fråga där jag anade att det fanns olika åsikter. Men inget sa något, och därför vände jag mig till en av ledamöterna och undrade om han inte skulle reservera sig.

– Nej, jag tillhör ju oppositionen så det behöver jag väl inte. Men visst är jag emot det här beslutet.

Han var ny i politiken och fullt begripligt inte klar över alla spelregler och lagar. Visst, vi är konkurrenter i politiken, men vi är framför allt kollegor. I kommunallagen används nästan inte alls begreppen majoritet och opposition. Där talas det om ledamöternas ansvar, och det ansvaret är precis lika stort oavsett om du sitter för ett parti som styr eller ett parti som befinner sig i opposition. När valrörelsen är över och väljarna har sagt sitt, då har alla förtroendevalda, vinnare och förlorare, ett ansvar att försöka göra sitt bästa för att utveckla Sverige, regionen eller den egna kommunen.

Eftersom ansvaret är lika stort måste alla ha samma förutsättningar att sätta sig in i frågor. Så är det inte alltid. Jag möter allt för ofta förtroendevalda som beklagar att de inte får ta del av information och underlag. Självklart ska valresultatet märkas i vardagen. Men inte därför att några vet mer och får bättre underlag, utan därför att de vinner omröstningarna.

Jag vet att många ogillar när folk i allmänhet pratar om ”ni politiker”. Som om en vänsterpartist och sverigedemokrat skulle tycka lika, eller som om villkoren för ersättaren i Falköpings fritidsnämnd är samma som för riksdagsledamoten och statsministern. Generaliseringar är alltid vanskliga, men i vissa sammanhang är det verkligen relevant att tala om ”politiker”. Vi representerar alla samma demokratiska system och vi har samma ansvar att göra vad vi kan för att utveckla den bygd vi representerar, och att göra det oavsett vilken sida vi representerar.

Plats för skratt

Den israeliske författaren Amos Oz skriver i sin bok *Hur man botar en fanatiker* att den avgörande skiljelinjen i politiken inte går mellan höger och vänster, kristna och muslimer eller israeler och palestinier, utan emellan de som har humor och de som inte har humor. Man känner igen fanatikern då han eller hon saknar humor. Humor förutsätter nämligen empati och förståelse för andra.

Politik handlar om svåra och allvarliga saker och därför är det fullt begripligt att det sällan skrattas under fullmäktigemöten eller andra politiska möten. Men om det aldrig skrattas, om det aldrig finns utrymme för glädje, och då menar jag inte skadeglädje, då är det ett illavarslande tecken.

Jag har inte träffat någon som inte vill ha ett sunt debattklimat. Justa tag. Samtidigt möter jag många som menar att det har blivit betydligt sämre. Jag tror inte att det går att utveckla någon slags regelbok för debattklimatet. Vi tycker olika och vi har olika stort ansvar. Den som är partiledare eller kommunstyrelsens ordförande har ett särskilt stort ansvar. Nej, jag tror inte på en regelbok, men jag tror att det finns en del kontrollfrågor som kan ställas för att regelbundet pröva om debattklimatet uppfattas som sunt av de flesta:

- Bemöter vi varandras bästa argument?
- Ser vi varandra som kollegor eller bara som konkurrenter?
- Och den sista men inte minst viktiga, finns det utrymme för skratt, hjärtligt skratt?

Att hantera svåra beslut - ett nödvändigt ont i den representativa demokratin

Jenny de Fine Licht och Peter Esaiasson

”Det sägs ofta att ”man inte ska ställa grupper mot varandra”.
I politiken förväntas vi göra det hela tiden. Om vi inte klarar av att
fatta de besluten så gör vi inte vårt jobb.” (*Förtroendevald i kommun*)

Utgångspunkten för den här antologin är att hat och hot mot förtroendevalda innebär ett stort lidande för de berörda, samtidigt som det riskerar att skada den lokala demokratin. I det här kapitlet riktar vi ljuset mot en bakomliggande orsak till att förtroendevalda hamnar i konflikter med medborgare som kan urarta till hat och hot, nämligen det nödvändiga hanterandet av svåra beslut inom den lokala demokratin.

Vi utgår ifrån att få förtroendevalda vill fatta beslut som riskerar att uppröra betydande delar av befolkningen; särskilt inte om upprördheten är befogad eller åtminstone förstaelig. Samtidigt finns det ekonomiska och demografiska skäl till att sådana beslut ibland måste fattas. Resurserna är begränsade och prioriteringar måste göras, även om de riskerar att gå emot legitima intressen. I takt med en växande och åldrande befolkning, urbanisering, klimatförändringar och ökad oro i omvärlden är det också rimligt att anta att behovet av att hantera svåra beslut knappast kommer att minska i framtiden. Frågan är snarare hur svåra beslut kan hanteras på ett sätt som gör att medborgarna kan känna förtroende för det politiska systemet, även när resultaten går dem emot.

I kapitlet diskuterar vi vad svåra beslut egentligen är och hur de kan hanteras inom ramen för den representativa demokratin, med ett särskilt fokus på vad som händer *efter* att ett kontroversiellt beslut har fattats. Kapitlet bygger på resultaten från ett nyligen avslutat forskningsprojekt om att förklara svåra beslut i den representativa demokratin, som finansierats av Vetenskapsrådet.⁶

De nödvändiga svåra besluten

Vad är då ett svårt beslut? Vår utgångspunkt har varit att svåra beslut rör frågor som kräver avvägningar mellan intressen, inte är av rutinartad karaktär, inte har en uppenbar teknisk lösning och som riskerar att uppröra substantiella delar av befolkningen. De som är bäst på att besvara frågan om vad svåra beslut är i praktiken är dock de som själva ska fatta dem. Vi ställde därför en öppen fråga till drygt 1000 förtroendevalda inom kommuner och regioner om vilka svåra beslut de upplevt inom ramen för sitt politiska uppdrag.⁷ Av dessa valde 872 att besvara våra frågor; vissa med ett enstaka ord men många med mer utförliga berättelser (Esaïasson och de Fine Licht 2022).

Av materialet att döma är hanterandet av svåra beslut en fråga som tydligt engagerar de förtroendevalda och som kan säga oss en hel del om vad det innebär att vara kommun- och regionpolitiker idag.

Den absolut vanligaste formen av svåra beslut som de förtroendevalda nämner gäller nedskärningar i offentlig service. Detta nämner hela 55 procent. Det enskilt vanligaste exemplet är skolnedläggningar, vilket knappast kommer som en överraskning för den som följt forskningen om skolor och medborgarprotester (se exempelvis Larsson Taghizadeh 2016; Uba 2015; Wänström 2013). Skolnedläggning i någon form nämndes av 26 procent av de förtroendevalda i vårt material. Andra vanliga exempel är frågor som rör hur gemensam mark, i bred bemärkelse, ska användas (19 procent). Detta inkluderar frågor om bostadsbyggande, infrastruktur för transport, lokalisering av inrättningar så som flyktingboenden och etablering av vindkraftparker. Andra svåra frågor rör ideologiska avvägningar som exempelvis naturintressen mot behov av bostäder, eller enskildas rättigheter och behov mot det gemensamma bästa (21 procent).

Not. 6 Projektet heter "Att förklara svåra beslut – ett nödvändigt ont i den representativa demokratin" (Vetenskapsrådet 2017-01146) och har letts av Jenny de Fine Licht.

Not. 7 De förtroendevalda hade alla accepterat att ingå i "Politikerpanelen" vid SOM-institutet på Göteborgs Universitet. Vetenskaplig ledare för panelen är docent Patrik Öhberg. För mer information om panelen, se: <https://www.gu.se/som-institutet/andra-projekt/politikerpanelen>.

Vad är det som gör besluten svåra? När vi ställer den öppna frågan till de förtroendevalda framträder framför allt tre typer av svar: att besluten riskerar att försämra för grupper av medborgare som man bryr sig om (28 procent), att besluten är ideologiskt laddade och emotionellt betungande (32 procent) och att besluten kommer att leda till konflikter och kontroverser med medborgare (34 procent). En lägre andel uppger slitningar inom det egna partiet eller koalitionen, eller slitningar och debatter mellan partier som skäl till att besluten är svåra (12 procent). En mindre andel (8 procent) nämner skäl som handlar mer om processen, så som osäkerheter när det gäller fakta och beslutsunderlag. Även om resultatet till viss del speglar hur frågorna formulerats är det alltså tydligt att de förtroendevalda till stor del värderar beslutens grad av svårighet i relation till medborgarna. Det handlar dels om omsorg om medborgarna och de egna ideologiska ställningstagandena, men också till stor del om oro för konflikter med medborgare. Även om konflikter inte behöver leda till hot eller våld tyder det på att förtroendevalda förbereder sig på obehagliga situationer när vissa frågor ska behandlas. De kanske till och med drar sig för att behöva fatta svåra men nödvändiga beslut.

Vi vill samtidigt påpeka att alla förtroendevalda i vårt material inte upplever att de själva eller andra politiker fattar svåra beslut. Ett fåtal menar att det inte finns några egentliga svåra beslut eftersom de kan låta sin ideologi vägleda dem till rätt beslut. Andra menar att de inte behöver gå med på något som känns svårt eller upprör befolkningen eftersom de sitter i opposition. Ytterligare andra menar att politikerna bara sällan fattar sådana beslut eftersom det är lättare att låta bli. Den absoluta majoriteten, över 90 procent, uppgav dock exempel på svåra beslut som de på olika sätt varit involverade i. Detta tyder på att problemet är högst reellt för dagens förtroendevalda.

Att hantera svåra beslut

Hur ska ett svårt beslut hanteras? Det finns en liten grupp i vårt material som inte ger några förslag om det. Några av dessa menar att det inte finns någon anledning att hantera frågorna på något särskilt sätt, antingen för att de kan undvikas eller för att eventuella protester kommer att upphöra av sig själva med tiden. Andra framstår som mer desillusionerade. De tror inte att det finns några bra sätt att hantera frågorna eftersom medborgarna ändå inte kommer att ha något intresse av att försöka förstå bakgrunden till beslutet.

Den absoluta majoriteten av våra deltagare har dock en tämligen optimistisk syn på medborgarnas kapacitet att förstå och resonera även kring komplexa avvägningar. Det vanligaste svaret är att förtroendevalda bör informera och förklara för medborgarna varför ett beslut behöver fattas (71 procent). Detta är i linje med klassisk representationsteori (Pitkin 1967) som säger att förtroendevalda kan fatta beslut som går emot de representerades åsikter, men att detta i så fall måste förklaras.

Samtidigt är det tydligt att många förtroendevalda har tagit intryck av de senaste årens diskussioner inom så väl forskning som praktik (se exempelvis Dryzek m.fl. 2019; SKR 2019a; Hellquist och Westin 2019) om medborgerligt deltagande i beslutsfattande som ett sätt att vitalisera den representativa demokratin och därigenom öka medborgarnas förtroende. Nästan hälften (49 procent) nämner olika sätt att involvera medborgarna – från mer informella möten och samtal till organiserade medborgardialoger eller folkomröstningar. Som jämförelse är det bara 15 procent som nämner strategier som att stå fast vid beslutet eller fokusera på att skapa enighet inom politikergruppen och 14 procent som nämner åtgärder som syftar till att skapa trovärdighet för själva beslutet, så som att konsultera experter.

Förtroendevalda kan givetvis vara intresserade av att inkludera medborgare i beslutsfattandet för att ge sken av att vara lyhörda och därmed kunna vinna val. Den generella bilden är dock att de förtroendevalda i vårt material hyser stor tilltro till att en god process med öppen information och inkludering av medborgarna ska kunna skapa acceptans också för svåra beslut. Även om ett fåtal uttrycker att det bästa är att fatta besluten fort och långt före ett val är det långt ifrån en dominerande inställning. Snarare är det tydligt att många förtroendevalda *vill och tror* att samtal och dialog ska kunna skapa förståelse och därigenom göra de svåra besluten lättare.

Många förtroendevalda uttrycker samtidigt dåliga erfarenheter av att föra samtal eller dialog med medborgarna kring svåra frågor. Flera beskriver hur de blivit hotade både fysiskt och digitalt; så väl i sin roll som på sin fritid. De berättar om personliga relationer de förlorat och om ambitiösa planer för inkluderande processer som inte gått som de tänkt. Som en av våra deltagare uttryckte det: "... min erfarenhet efter regelbundna möten och diskussioner mellan olika intressegrupper under flera års tid är att efteråt stod vi ännu fastare i våra olika uppfattningar och var längre från en lösning på skolfrågan – som det handlade om".

Även om förtroendevalda har en genuin ambition att hantera svåra beslut genom ökad information och inkludering av medborgarna är det alltså långt ifrån säkert att det kommer att avhjälpa problemet med missnöjda medborgare. Det förtjänar att påpekas att en stor del av forskningen kring effekter av demokratiska innovationer, så som medborgardialoger, handlar om fall där man tillför positiva värden, så som hur en offentlig plats ska utvecklas. Andra vanliga exempel är stora ideologiska frågor, så som aborträtt eller övervakning. De frågor som de förtroendevalda i vårt material framför allt brottas med, det vill säga frågor om hur nedskärningar i offentlig service ska göras, är betydligare ovanligare. SKR har haft ett projekt om medborgardialog vid komplexa frågor (SKR 2019b; Hellquist och Westin 2019), men även där visade det sig att det ofta var svårt att bedriva dialog där en tydlig konfliktdimension pekades ut. I ett fall som specifikt handlade om att lägga ner skolor fick försöken att skapa samsyn överges eftersom det fanns så olika uppfattningar. De konsensusskapande ambitioner som ofta ligger till grund för dialogsatsningar rimmar helt enkelt inte alltid med den typ av frågor som den lokala demokratin ställs inför.

Kom ihåg efterprocessen!

I de öppna svar vi fått från de förtroendevalda är det tydligt att de framför allt tänker på processen som leder *fram* till ett beslut när de funderar över hur det ska hanteras: genom information, dialog och involvering ska det slutgiltiga beslutet göras mer acceptabelt. Detta är knappast förvånande givet att forskningen om medborgerlig delaktighet framför allt har fokuserat på möjligheterna att komma fram till ett beslut som så många som möjligt håller med om. Samtidigt visar erfarenheter av dialogarbete att även vid ambitiösa och genomtänkta processer kvarstår ofta missnöje som i värsta fall kan leda till hat och hot mot förtroendevalda.

Under senare år har forskare börjat intressera sig mer för vad som händer *efter* ett kontroversiellt beslut. Detta kan då handla om situationer där de förtroendevalda gjort vad de har kunnat för att skapa en god process, men där oenighet och konflikt kvarstår. Bland annat diskuterar Boswell (2016) hur dialoger i olika former ska kunna organiseras i implementeringsfasen av policyer. Vidare visar Wänström (2013) att en dialog om *hur* en nedläggning av en skola ska göras, snarare än *om* den ska göras, kan skapa ett positivt samtalsklimat. Detta är även något som SKR:s modell för dialog i komplexa samhällsfrågor öppnar för (SKR 2019b), även om fokus i faktiska processer oftast ligger på perspektivinsamling innan beslut fattas.

Vi har i en annan studie (de Fine Licht, Agerberg och Esaiasson 2022) studerat hur olika sätt att hantera processen efter att ett kontroversiellt beslut fattats kan påverka människors benägenhet att acceptera beslut som går dem emot. Här använde vi oss av surveyexperiment, vilket innebär att vi presenterade olika scenarier för medborgare i form av texter om hur ett fiktivt beslut gått till och bad dem fylla i en enkät om sina reaktioner. Detta är en metod som bygger på att människor tänker sig in i situationer snarare än att de upplever dem i sin vardag vilket gör att vi måste vara försiktiga med vilka slutsatser vi drar. Fördelen är att metoden ger möjlighet att jämföra situationer där bara några specifika aspekter varierar, vilket kan ge upphov till intressanta uppslag till mer praktiska försök. Som fall valde vi nedläggning av en skola eftersom tidigare studier pekat ut det som ett typiskt fall av svåra beslut.

Vi identifierade fyra huvudsakliga åtgärder som beslutsfattare kan använda sig av i direkt anslutning till ett kontroversiellt beslut för att öka möjligheterna att nå medborgarnas acceptans: att tänka över hur beslutet kommuniceras, att vara noga med att förklara och motivera beslutet, att ge berörda personer möjlighet att påverka hur beslutet genomförs och att genomföra åtgärder för att kompensera drabbade grupper. Hur beslutet kommuniceras kan exempelvis handla om huruvida man möter drabbade grupper direkt eller om det bara sker via media. Förklaringar kan handla om att visa på vilka värden man har velat prioritera genom beslutet, så som exempelvis tillgång till behöriga lärare och ändamålsenliga skollokaler. Att ge berörda möjlighet till inflytande kan handla om att initiera en dialog om hur beslutet ska genomföras på bästa möjliga sätt, exempelvis om hur skolskjutsar ska organiseras. Kompensatoriska åtgärder kan handla om att ersätta något som gått förlorat, exempelvis att säkerställa att det fortfarande finns en tillgänglig samlingslokal i en bygd där skolan läggs ner.

Våra resultat tyder på att beslutsfattare kan vinna på att tänka till kring efterprocessen av ett svårt beslut. Medborgarna i vår undersökning var mer benägna att acceptera beslutet att lägga ner en skola i de fall där beslutet kommunicerades direkt till de påverkade och i de fall där beslutet förklarades tydligt i termer av kvalitet och demokratisk process. Vi såg även positiva effekter av att berörda bjöds in till dialog om hur förändringen skulle genomföras och om det även fanns ekonomiska medel avsatta för att genomföra förändringen på ett bra sätt stärkte det viljan att acceptera beslutet ytterligare. Detta gällde även i de fall där människor var direkt påverkade och, intressant nog, även om processen innan beslutet inte hade inneburit dialog med berörda.

Att ha en plan för vad som händer efter att ett kontroversiellt beslut är fattat kan låta självklart, men samtidigt är det långt ifrån alltid det görs (se exempelvis Fogelholm, de Fine Licht och Esaiasson 2019; Berg och de Fine Licht 2021). I stället för att faktiskt förklara beslut händer det i många fall att kommunföreträdare helt enkelt hänvisar till tidigare utredningar eller missar att ta eget initiativ till dialog och då snarare blir ”utkallade” för att förklara sig. Efterprocessen kring ett kontroversiellt beslut utgör därför en potentiellt underutnyttjad möjlighet för förtroendevalda att återknyta kontakten med upprörda medborgare och skapa en grund för vidare diskussion. Samtidigt är fasen precis efter ett kontroversiellt beslut givetvis extra känslig när det gäller konflikt och risk för hot vilket gör att det är förståeligt om beslutsfattare tvekar om att bjuda in till vidare samtal.

Diskussion och försök till rekommendationer

Som flera av de förtroendevalda i vårt material också påpekar är det inte alltid önskvärt att medborgarna accepterar ett politiskt fattat beslut. Politik handlar i grunden om konflikter mellan intressen och total harmoni skulle snarast kunna indikera att frågan inte utretts tillräckligt eller att processen inte varit tillräckligt öppen. I vissa situationer är det uppenbart att beslut har fattats på felaktiga grunder eller drabbar grupper av medborgare på ett orimligt sätt. Då är det ur demokratisk synvinkel viktigt att medborgarna reagerar. För att det demokratiska systemet ska fungera måste dock diskussionen kunna föras på ett sakligt och respektfullt sätt. Det kan aldrig vara acceptabelt att missnöjdhet kanaliseras i form av hot eller våld.

Att avstå från att fatta svåra beslut är däremot inte en lösning. Det kommer varken vara möjligt att undvika frågorna genom att ge alla det de vill ha, eller genom att utforma en aldrig så öppen och inkluderande process. Att svåra beslut faktiskt kan fattas har också ett viktigt demokratiskt värde. Icke-beslut bör också betraktas som beslut, och det finns alltid de som gynnas av att saker och ting inte ändras. Att förtroendevalda känner sig trygga att fatta nödvändiga beslut är helt enkelt fundamentalt för en fungerande demokrati.

Förtroendevalda bör givetvis anstränga sig för att skapa så goda förankringsprocesser som möjligt när det kommer till potentiellt kontroversiella beslut. Många missförstånd kan undvikas och relevanta perspektiv lyftas i ett omsorgsfullt förarbete. De kan dock inte förutsätta att de därigenom kan undvika konflikter med medborgare, eller för den delen hålla

ryggen fri. Förtroendevalda gör förmodligen också klokt i att ha en tydlig plan för vad som ska hända även *efter* att det svåra beslutet är fattat: hur det ska förklaras och hur de fortsatta samtalen med berörda ska gå till. Här kan det vara klokt att ligga steget före och själv ta initiativ då det signalerar att man faktiskt bryr sig om de som berörs av beslutet och värnar om en fortsatt konstruktiv relation.

En annan aspekt är dock hur politikerrollen framställs i den allmänna debatten idag. Utan att förneka att maktmissbruk och korruption är verkliga problem i alldeles för många sammanhang, vill vi nyansera den bild av politiker som ibland förekommer i media och populärkultur som makthungriga strateger som inte är genuint intresserade av att lösa de problem som samhället står inför. Vi ser snarare att de förtroendevalda i vårt material i mångt och mycket förefaller vara beredda att ta ansvar för de svåra beslut som behöver fattas och ser engagerade och kritiska medborgare som en demokratisk resurs i det arbetet. Samtidigt förväntar de sig dock medborgare som är beredda att jobba *med* dem. De förväntar sig medborgare som aktivt deltar i diskussioner med perspektiv, sakupplysningar och förslag, men som också är beredda att ta till sig information, se saker och ting ur olika perspektiv och lyssna på förklaringar. I slutändan måste medborgare kunna tolerera att beslut kan gå dem emot, utan att förfalla till personangrepp och hot. Det finns kort sagt en önskan om ett förbättrat offentligt samtal kring kontroversiella förslag och beslut.

Att åstadkomma detta är naturligtvis lättare sagt än gjort. Det ställer krav på förtroendevalda att visa ett genuint intresse för att diskutera komplexa frågor. Samtidigt ställer det krav på medborgarna att faktiskt lyssna, se till helheten och, ibland, agera som goda förlorare. Här krävs antagligen viss folkbildning, i vilken såväl media som akademi har viktiga roller att spela. Att vara förtroendevald är givetvis att ha en maktposition och makt bör alltid granskas, men forskare såväl som journalister har samtidigt ett ansvar att beskriva den komplexitet som ofta omgärdar ett kontroversiellt beslut. Vi har troligen mycket att vinna och lite att förlora på en mer reflekterande och undersökande ton i debatten; inte minst att lämpliga personer vågar och vill ta det stora ansvar som det innebär att vara demokratiskt förtroendevald.

Referenser

- Berg, R., och de Fine Licht, J. 2021. När kommunen sagt sitt. Efterprocessen vid kommunal vindkraftsetablering. *Förvaltningshögskolans rapportserie*, 162.
- de Fine Licht, J., Agerberg, M., och Esaiasson, P. 2022. "It's not over when it's over" – Post-decision arrangements and empirical legitimacy. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 32(1): 183–199.
- Boswell, J. 2016. Deliberating downstream: Countering democratic distortions in the policy process. *Perspectives on Politics*, 14 (3): 724–37.
- Dryzek, J.S. 2019. The crisis of democracy and the science of deliberation. *Science*, 363(6432): 1144–1146.
- Esaiasson, P., och de Fine Licht, J. 2022. *Walking a Mile in Politicians' Shoes – How Representatives Reason About Hard Decisions*. Manuskript under granskning.
- Fogelholm, P., de Fine Licht, J., och Esaiasson, P. 2019. När beslutet fattats: en studie av kommuners hantering av skolnedläggningar. *Förvaltningshögskolans rapportserie*, 150.
- Hellquist, A., och Westin, M. 2019. Medborgardialog om konfliktfyllda samhällsfrågor – konsensus, antagonism eller mobilisering? Uppsala: Swedscd – Internationellt center för lärande och hållbar utveckling.
- Larsson Taghizadeh, J. 2016. *Power from Below? The Impact of protests and lobbying on school closures in Sweden*. Avhandling. Uppsala: Uppsala universitet.
- Pitkin, H. 1967. *The Concept of Representation*. Berkeley CA: University of California Press.
- Sveriges kommuner och landsting. 2019a. *Medborgardialog i styrning: För ett stärkt demokratiskt samhälle*. ISBN: 978-91-7585-780-0.
- Sveriges kommuner och landsting. 2019b. *Medborgardialog i komplexa frågor. Erfarenheter från utvecklingsarbete 2015-2018*. ISBN: 978-91-7585-778-7.
- Uba, K. 2015. Protest against school closures in Sweden: Accepted by politicians. I: Bosi, L., Giugni, M., och Uba, K. (red.) *The consequences of Social Movements: People, Policies and Institutions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wänström, J. 2013. *Demokratisk förankring i skolnedläggningsprocesser. Förutsättningar för medborgardialog i en känsloladdad fråga*. Nationella kommunforskningsprogrammets rapportserie nr 15. Kommunforskning i Västsverige.

Samtalstonen i sociala medier

Lisa Kaati

Toxiskt språk

Även om internet erbjuder fantastiska möjligheter för alla att delta i diskussioner när som helst och var som helst så finns det också baksidor. Ett exempel är när samtalsklimatet blir infekterat av toxiskt språk. Begreppet toxiskt språk används för att beskriva kommunikation som förgiftar samtalsklimatet i sociala medier. I begreppet toxiskt språk ryms kommunikation som är förbjuden i lag (exempelvis hets mot folkgrupp och förtal) men också andra former av kränkningar som nedsättande tilltal, integritetskränkningar eller respektlöshet. Toxiskt språk på nätet är ett stort problem och de individer som utsätts upplever ofta psykologiska konsekvenser och om individer utsätts upprepade gånger kan det likställas vid mobbning. Det kan leda till olika typer utsatthet och sårbarhet som sänker livskvaliteten och tär på det psykiska välbefinnandet. Det är inte heller ovanligt att de som utsätts för mobbning upplever både skuld- och skamkänslor. Att upprepade gånger utsättas för toxiska kommentarer innebär en oerhörd påfrestning och det kan leda till att man väljer att dra sig tillbaka från det offentliga samtalet. Det medför att vissa röster tystnar men också att de mer lågmälda och diskuterande samtalen drunknar och försvinner.

Toxiskt språk är ett globalt problem som finns på i stort sett hela internet och på alla språk men mängden varierar mellan olika plattformar. För att minska mängden toxiskt språk efterlyser politiker och beslutsfattare runt om i världen då och då åtgärder för att reglera vad som publiceras på internet. Idén om att kontrollera vad som publiceras på nätet stöds av vissa medan andra anser att all form av moderering och kontroll är ett hot mot yttrandefriheten. Det har i sin tur medfört att det under de senaste åren dykt upp

en stor mängd plattformar som kännetecknas av att det i princip inte finns några regler om vad som får publiceras så länge det inte bryter mot någon lag. Eftersom många av dessa plattformar finns i USA är det ofta amerikanska lagar som gäller.

På många av de stora sociala medieplattformarna finns användarvillkor som förbjuder viss typ av kommunikation. På Facebook är det exempelvis förbjudet att använda sig av hatretorik som definieras som ”ett direkt angrepp på människor, snarare än koncept eller institutioner, baserat på vad vi kallar skyddade egenskaper: etnisk grupp, nationell bakgrund, funktionsnedsättning, religiös åskådning, kast, sexuell läggning, kön, könsidentitet och allvarlig sjukdom.”⁸ På Youtube förbjuder användarvillkoren bland annat innehåll som ger uttryck för avhumanisering av individer och grupper, rasistiska kommentarer och stereotyper.⁹

Toxiskt språk i svenskspråkiga sociala medier

Det finns en hel del forskning om toxiskt språk i sociala medier där man pratar engelska medan forskning som handlar om omfattningen av toxiskt språk i sociala medier på andra språk är relativt begränsad. Det finns dock en undersökning som mäter omfattningen av toxiskt språk i svenskspråkiga sociala medier. Den bygger på data som hämtats in under tidsperioden 1 juli 2020–30 juni 2021 och visar att runt 5 procent av de kommentarer som analyserades innehöll toxiskt språk. Undersökningen gjordes på data från diskussionsforumen Reddit, Flashback och Familjeliv, mikrobloggen Twitter samt kommentarsfälten till fem nyhetsmedier på Facebook.¹⁰ Diagram 1 visar andelen toxiska kommentarer på dessa fem svenskspråkiga plattformar. Det är stora skillnader i andelen toxiskt språk mellan de olika källorna. På Flashback var 10 procent av kommentarerna toxiska vilket är drygt 6 gånger mer än på Familjeliv där runt 1,5 procent av kommentarerna var toxiska.

Andelen kommentarer med toxiskt språk beror dels på vilka ämnen som diskuteras, dels på vilka användarregler plattformarna har och hur dessa efterföljs. Diskussioner om politik, politiker, politiska partier och anhängare till politiska partier har en tendens att bli toxiska. Det är också vanligt att toxiska kommentarer riktas mot företrädare för olika samhällsfunktioner,

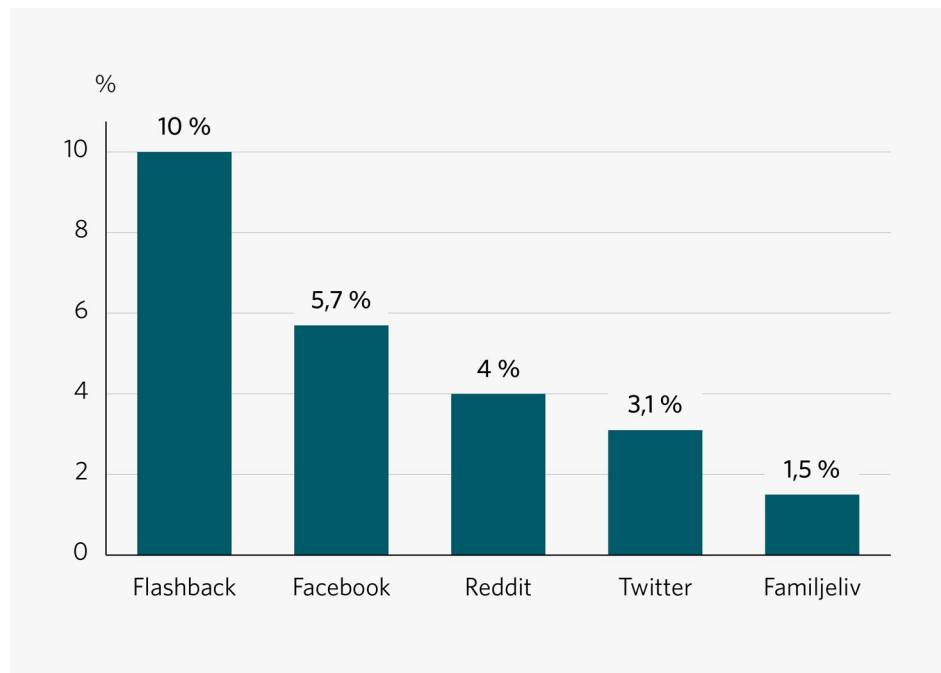
Not. 8 Facebooks communityregler: Hatretorik. Hämtad 2023-02-12.

Not. 9 Youtube Community Guidelines: Hate speech. Hämtad 2023-02-12.

Not. 10 Mer information om undersökningens data, metod och resultat finns i Kaati, L., Cohen, K., Pelzer, B., Wallgren, D, Akrami, A. Yourstone, J. (2021) Toxiskt språk i svenska digitala miljöer. Stockholm: FOI, FOI Memo 7740.

exempelvis sjukvård, utbildning, rättssystem och regeringen. Skillnaderna mellan nivåerna av toxiskt språk kan också förklaras med att språket och sättet att uttrycka sig skiljer sig mellan de olika plattformarna.

Diagram 1: Andelen toxiska kommentarer på ett urval av svenskspråkiga sociala medier



När det kommer till utsatthet för toxiskt språk på nätet har tidigare forskning visat att både kvinnor och män utsätts i ungefär lika stor omfattning men att de utsätts för olika typer av toxiskt språk.¹¹ En undersökning som gjordes av innehållet i toxiskt språk som riktades mot kvinnor respektive män i svenskspråkiga sociala medier visade att språket skiljde sig om det riktades mot en kvinna eller en man. Undersökningen visade att kvinnor fick fler nedvärderande kommentarer om sitt utseende som innehöll påståenden om att en person är ful eller oattraktiv samt objektifierande och närgångna kommentarer om personens kropp. Kvinnor fick också fler kommentarer som anspelade på psykisk ohälsa i form av vanföreställningar eller oförmåga att reglera känslor, bristande moral samt om sexualitet och kön. Män fick fler kommentarer som innehöll direkta och indirekta hot samt nedvärderande kommentarer om bristande kompetens.¹²

Not. 11 Bladini, M. (2017). Hat och hot på nätet. En kartläggning av den rättsliga regleringen i Norden från ett jämställdhetsperspektiv. NIKK.

Not. 12 Kaati, L., Cohen, K., Pelzer, B., Wallgren, D, Akrami, A. Yourstone, J. (2021) Könsskillnader i utsatthet för toxiskt språk online. Stockholm: FOI, FOI Memo 7441.

En svensk undersökning om näthat mot olika yrkesgrupper på ett svenskt diskussionsforum visade liknade resultat. Undersökningen utgick från 440 individer som arbetade som journalister, politiker, influencers, komiker och musiker. Resultaten visade att nästan hälften av alla individer i undersökningen hade utsatts för hatfulla kommentarer. Dessa skiljde sig åt beroende på om de var riktade mot en kvinna eller en man. Kvinnor fick i större utsträckning ta emot sexuella trakasserier och utseenderelaterade förolämpningar medan männen oftare förolämpades på grund av sitt yrke och bristande kompetens. Mest utsatta var kvinnliga journalister följda av kvinnliga influencers.¹³

Automatiska metoder för att identifiera toxiskt språk

Eftersom det är omöjligt att manuellt övervaka allt som sägs på nätet finns det en hel del tekniker och forskning som fokuserar på att identifiera toxiskt språk automatiskt. Detta är dock ett svårt problem: dels för att människors uppfattning om vad som är toxiskt skiljer sig åt och dels för att det finns oändligt många sätt att uttrycka sig. Det finns ett flertal olika tekniska lösningar för att identifiera toxiskt språk. De flesta av dessa försöker avgöra om en text är toxisk eller inte. I vissa fall försöker man också klassa texten i olika typer av toxiskt språk exempelvis utifrån om den ger uttryck för antisemitism, rasism, hot eller sexism. De tekniska lösningarna bygger på olika typer av textanalys. Det enklaste sättet att identifiera toxiskt språk är att skapa en mängd nyckelord som man sedan söker efter. Då kan man på ett enkelt sätt identifiera alla inlägg som nämner dessa nyckelord. Det finns dock ett flertal problem med att använda sig av nyckelord. Dels finns det ord som är tvetydiga och som kan användas för att exempelvis hota någon men som också kan användas i andra sammanhang. Ett exempel är ordet *döda* som i vissa sammanhang används för att hota någon genom ett uttryck som ”någon borde döda henne”. Men det kan också användas för att beskriva en händelse som ”i boken jag läser mottog han ett hot om att någon skulle döda honom” eller bara för att förstärka en känsla som exempelvis ”jag skulle kunna döda för en chipspåse”.

För att bättre kunna känna igen toxiskt språk behöver metoderna också förstå semantik. En automatisk metod behöver förstå att ett ord kan användas i många olika sammanhang och att det bara är i vissa fall som uttrycken faktiskt blir toxiska eller hotfulla. Ett sätt att skapa en större förståelse för semantik

Not. 13 Fernquist, J., Kaati, L., Cohen, K., Akrami, N., Pelzer, B., Lindberg, S., Sarnecki, P. H. (2020) Det digitala hatets karaktär. En studie av hat mot kvinnor och män i utsatta yrkesgrupper Stockholm: FOI, FOI Memo 7429.

när det kommer till toxiskt språk är att använda sig av olika former av AI (artificiell intelligens) och maskininlärning. Maskininlärning innebär att datorn själv lär sig känna igen toxiskt språk. För att det ska fungera så bra som möjligt är det viktigt att ge datorn tillräckligt många och varierade exempel på vad som är toxiskt språk och vad som inte är det. Datorn lär sig sedan att förstå skillnaderna.

Idag finns det ett flertal maskininlärningsbaserade tekniker som detekterar toxiskt språk. Exempelvis har Google utvecklat Perspective¹⁴ som kan användas för att identifiera toxiskt språk på ett flertal olika språk. Andra tekniker som är tillgängliga för engelska är HateSonar¹⁵, GATE Hate¹⁶ och Abusive Content Classifier¹⁷. För att identifiera toxiskt språk på svenska finns Hatescan¹⁸ som är utvecklat av forskare på Stockholms universitet och Uppsala universitet.

Ett av problemen med att använda AI för att identifiera toxiskt språk är att teknikerna är språkberoende. Det finns idag flera initiativ som arbetar med att känna igen toxiskt språk på engelska men det finns väldigt få som jobbar med ett litet språk som svenska. Det finns ordlistor som tagits fram som kan användas för att identifiera toxiskt språk (exempelvis Hatebase¹⁹ och Racial Slur Database²⁰). Men det saknas i många fall data som kan användas för att träna maskininlärningsmodeller att känna igen toxiskt språk. Det gör att det både är svårt att träna modeller och utvärdera hur bra dom fungerar.

Språket är inte det enda problemet i utvecklingen av automatiska tekniker för identifiering av toxiskt språk. Den specifika jargongen och uttrycken som subkulturer, grupper och rörelser använder sig av medför också utmaningar. Toxiskt språk kan se väldigt olika ut beroende på var det förekommer och vissa grupper och subkulturer har utvecklat en specifik jargong och använder sig av alternativa stavningar och uttryck. På nätet har det dessutom blivit alltmer vanligt att använda sig av alternativa stavningar, ironi, siffror, symboler och bilder för att kränka, nedvärdera och hota.

Not. 14 www.perspectiveapi.com.

Not. 15 <https://github.com/Hironsan/HateSonar>.

Not. 16 <https://cloud.gate.ac.uk/shopfront/displayItem/gate-hate-generic>.

Not. 17 <https://komprehend.io/abusive-content>.

Not. 18 hatescan.dsv.su.se.

Not. 19 www.hatebase.org.

Not. 20 www.rsd.org.

Användningsområden

Automatiserade tekniker för att identifiera toxiskt språk kan användas på en mängd olika sätt. I dag använder många sociala medieplattformar och kommentarsfält automatiserade tekniker för att hitta inlägg i kommentarsfält som är toxiska och inte följer användarreglerna. Många av plattformarna använder sig av egenutvecklade tekniker som är speciellt anpassade för att känna igen vad som är tillåtet eller inte på respektive plattform. De flesta plattformar kombinerar automatiska metoder med mänskliga moderatorer och erbjuder också deras användare att rapportera innehåll som uppfattas som stötande. Beroende på hur plattformarna är uppbyggda fördelas ansvaret för vad som är tillåtet att publicera på olika nivåer. Diskussionsforumet Reddit har exempelvis frivilliga moderatorer för de olika delforumen och den som ansvarar för en grupp på Facebook är också moderator och kan bestämma om innehåll ska tas bort.

Det finns även ett flertal andra sätt att använda automatiska tekniker för detektion av toxiskt språk. För att få en mindre toxisk upplevelse när man använder nätet kan man exempelvis installera tillägget Tune²¹ som tillhandahålls av Google Jigsaw till sin webbläsare. Tune döljer toxiska kommentarer på några av dom stora sociala medieplattformarna och man kan själv ställa in vilken nivå av toxiskt språk som man tycker är acceptabel. Tune fungerar i dagsläget bara på engelska men tekniken finns för att utveckla liknande lösningar på andra språk.

Ett annat sätt att använda automatiserade tekniker för identifiering av toxiskt språk är att hjälpa individer när de kommunicerar. Ett exempel på det kan man se i Varannan Vecka som är en app som erbjuder stöd för separerade föräldrar att hantera ansvaret för gemensamma barn. I appen finns det en chat där föräldrar kan kommunicera med varandra. För att motverka toxiskt språk mellan föräldrarna så finns det ett filter i chatten som varnar skribenterna genom att markera innehåll som kan uppfattas som toxiskt. Avsändaren får därmed en tydlig varning om att meddelandet kan uppfattas som toxiskt och vara konflikt drivande även om hen fortfarande kan skicka det i chatten.²²

Not. 21 Tune är en plugin för Chrome.

Not. 22 Ny AI-teknik varnar för kränkande meddelanden mellan föräldrar. Varannan Vecka.

Teknikerna som ligger till grund för både Tune och Varannan Vecka skulle kunna användas i många andra sammanhang. Exempelvis skulle man kunna använda den typen av tekniker för att reglera samtalstenen i politiska diskussioner som visat sig ha en tendens att bli toxiska. Det är då viktigt att säkerställa att tekniken fungerar som man vill och att den kan skilja på toxiskt språk och tuffa politiska diskussioner.

Utmaningar

Ett problem som uppkommer när man använder sig av maskininlärning är just i valet av träningsdata. Hur vet man att den data som används inte innehåller olika typer av bias, det vill säga systematiska fel eller skevheter? Det är en fråga som forskningen fokuserar på och det pågår en hel del arbete med att ta fram tester som ska användas på maskininlärningsmodeller för att identifiera systematiska felaktigheter som smugit sig in vid framtagningen av den data som modellerna tränats med.

En annan stor utmaning när gäller att detektera toxiskt språk är att förstå vad vi egentligen kan förvänta oss av teknikerna. De flesta tekniker som används för att känna igen toxiskt språk tränas, utvärderas och testas på ungefär samma typ av data. Det innebär att vi får en ganska god uppfattning om hur teknikerna fungerar på en viss typ av data samtidigt som vi vet väldigt lite om hur de fungerar på andra typer. Forskning har visat att många av de tekniska lösningar som används idag fungerar bra på liknande data men inte alls lika bra på nya domäner.²³ Det betyder att resultaten kan skilja sig avsevärt från vad vi förväntar oss när de används på nya typer av data och eller data från andra källor.²⁴

Not. 23 Gröndahl, T., Pajola, L., Juuti, M., Conti, M., & Asokan, N. (2018) All You Need is "Love": Evading Hate Speech Detection. In Proceedings of the 11th ACM Workshop on Artificial Intelligence and Security (AISec '18). Association for Computing Machinery, New York, NY, USA, 2-12.

Not. 24 Se exempelvis: Fernquist, J., Lindholm, O., Kaati, L., & Akrami, N. (2019) A Study on the Feasibility to Detect Hate Speech in Swedish, 2019 IEEE International Conference on Big Data, pp. 4724-4729, doi: 10.1109/BigData47090.2019.9005534 och Gröndahl, T., Pajola, L., Juuti, M., Conti, M., & Asokan, N. (2018) All You Need is "Love": Evading Hate Speech Detection. In Proceedings of the 11th ACM Workshop on Artificial Intelligence and Security (AISec '18). Association for Computing Machinery, New York, NY, USA, 2-12.

Oavsett vilka tekniker man använder för att känna igen toxiskt språk med automatiserade metoder är det viktigt att komma ihåg att det är komplicerat och att inga metoder är hundra procentigt korrekta. Det har också visat sig att många automatiska tekniker är lätta att lura. Det finns forskning som visat att det gick att lura flera existerande tekniker genom att introducera mellanslag och felstavningar.²⁵ Alla automatiska tekniker är dessutom känsliga för variationer i språkbruk mellan olika digitala miljöer vilket också påverkar resultaten.

När vi använder oss av automatiserade tekniker är det viktigt att det görs på ett ansvarsfullt och etiskt sätt. Det finns flera exempel på när AI har använts på ett sätt som inte fallit väl ut. För att träna algoritmerna måste träningsdatan vara genomtänkt och innehålla representativa exempel från olika grupper i samhället. Det är också viktigt att testa modellerna systematiskt på nya typer av data och kontinuerligt uppdatera modellerna vid behov.

Trots utmaningarna med att känna igen toxiskt språk med automatiserade metoder råder det ingen tvekan om sådana metoder är nödvändiga i vårt digitala samhälle. Det är viktigt att utvecklingen av automatiska metoder fortsätter så att teknikerna blir ännu bättre. Det är också viktigt att etiska aspekter beaktas både när det kommer till utveckling av teknik och hur denna används.

Not. 25 Gröndahl, T., Pajola, L., Juuti, M., Conti, M., & Asokan, N. (2018) All You Need is "Love": Evading Hate Speech Detection. In Proceedings of the 11th ACM Workshop on Artificial Intelligence and Security (AISec '18). Association for Computing Machinery, New York, NY, USA, 2–12.

Vem är det som hatar på nätet?

Nazar Akrami och Lisa Kaati

Näthat

Näthat kan se ut på en mängd olika sätt. Det kan röra sig om trakasserier genom exempelvis olika former av nedsättande och förminskande kommentarer, sexuella trakasserier eller hot om våld mot enskilda individer.²⁶ Det kan också utgöras av stereotypa och fördomsfulla kommentarer som inte bara riktar mot en individ utan mot en grupp. Vad som uppfattas som näthat eller trakasserier skiljer sig åt beroende på vem man frågar. I den psykologiska litteraturen betraktas hat som ett känslomässigt tillstånd som utgörs av en eller flera känslor som till exempel vrede, rädsla, äckel, förakt eller avsky. Hur en individ som känner hat kommer att agera beror på hur intensiva känslorna är och hur engagerad individen är. I vissa fall kan individen försöka undvika föremålet för hatet, i andra fall straffa eller i värsta fall försöka förgöra den eller det som hatet riktar sig mot.²⁷ Inom den psykologiska litteraturen beskrivs också hat som ett uttryck för fördomsfullhet. Vi har alla en del negativa, stereotypa uppfattningar om olika grupper som kommer till uttryck när vi på ett eller annat sätt har kontakt med individer som tillhör dessa.²⁸ När vi pratar om näthat är det dock svårt att säga om det är känslomässiga tillstånd eller det finns andra anledningar till att en individ väljer att skriva hatfulla kommentarer.

Not. 26 Kaati, L., Fernquist, J., Lindberg, S. (2021) Olika typer av trakasserier på nätet, Sveriges Kommuner och Regioner.

Not. 27 Sternberg, R. J., & Sternberg, K. (2008). The nature of hate. New York: Cambridge University Press.

Not. 28 Bergh, R., Akrami, N., Sidanius, J., & Sibley, C. (2016). Is group membership necessary for understanding generalized prejudice? A re-evaluation of why prejudices are interrelated. *Journal of Personality and Social Psychology*, 111, 367-395.

Varför?

Det finns mycket forskning som handlar om vad som ska definieras som näthat och om dess konsekvenser. Däremot finns det få studier som handlar om vad näthat egentligen beror på²⁹ och varför vissa människor ägnar sig åt näthat. Det kan givetvis finnas en mängd olika anledningar till varför någon näthatar. Det kan bero på tristess, en önskan att provocera för att få uppmärksamhet eller uppskattning i ett visst sammanhang eller bli sedd av deltagarna i en diskussion. Det kan också vara ett sätt att ge uttryck för (hat)känslor eller tankar (stereotypa uppfattningar) som man faktiskt har. Det finns även stöd för att vissa människor tenderar att urskillningslöst uttrycka sig negativt om andra. Det är dock svårt att ge ett generellt svar om varför vissa människor ägnar sig åt näthat. I stället för att fokusera på orsaker till näthat har en del forskare börjat undersöka kopplingen mellan näthat och fördomsfullhet. Forskare har allt oftare definierat fördomsfullhet som *en nedvärdering av en individ baserad på dennes grupp tillhörighet*.³⁰ Att koppla näthat till fördomsfullhet är inte en ny idé. Det finns forskare som menar att näthat kan ses som ett sätt att ge uttryck för fördomsfullhet. I stället för att fråga varför vissa människor ägnar sig åt näthat kan vi fråga oss varför de är fördomsfulla.

Inom den psykologiska forskningen finns två typer av förklaringar till fördomsfullhet. Den ena pekar ut faktorer som har med individens omgivning att göra – *sociala faktorer* – medan den andra syftar på faktorer hos individen – *individuella faktorer*. Den första typen av förklaringar har främst undersökts i relation till *grupp tillhörighet* och *stereotypa uppfattningar*, samt en del situationella faktorer som förekomsten av en *social norm* medan den andra typen av förklaringar har undersökts med fokus på personlighet eller individens grundläggande karaktär. Människors känsla av tillhörighet till en grupp (till exempel politiskt parti, geografiskt område, kön) påverkar hur de bedömer personer som tillhör andra grupper. Det vanliga är att människor tenderar att favorisera grupper som de själva tillhör och på samma gång agera mindre positivt gentemot eller nedvärdera grupper som de inte känner samhörighet med.³¹ Det är också vanligt att betrakta grupper som man inte tillhör som motståndare eller konkurrenter om till exempel

Not. 29 Sorokowski, P., Kowal, M., Zdybek, P., & Oleszkiewicz, A. (2020). Are Online Haters Psychopaths? Psychological Predictors of Online Hating Behavior. *Frontiers in psychology*, 11, 553. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00553>.

Not. 30 Bergh, R. (2013). *Prejudiced Personalities Revisited: On the Nature of (Generalized) Prejudice*. Doctoral dissertation, Uppsala University, Sweden.

Not. 31 Bergh, R., Akrami, N., Sidanius, J., & Sibley, C. (2016). Is group membership necessary for understanding generalized prejudice? A re-evaluation of why prejudices are interrelated. *Journal of Personality and Social Psychology*, 111, 367–395.

olika resurser i samhället. Studier visar även att man är mindre tolerant gentemot individer som tillhör grupper som man uppfattar som olika, jämfört med hur man själv är vad gäller värderingar och ideologi.³² Det finns dessutom studier som visar att även yrkesval har betydelse när man bedömer människor i sin omgivning.³³

En annan källa till fördomsfullhet är stereotypa uppfattningar – det vill säga förutfattade meningar om en grupp eller uppfattningar om en individ som sedan generaliseras till att gälla en hel grupp. Stereotypa uppfattningar skapas och sprids lätt och etablerade stereotyper tenderar att etsa sig fast eftersom vi sällan har tid eller resurser att bestrida, radera eller modifiera dem.³⁴ Stereotypa uppfattningar är problematiska i många avseenden, framför allt eftersom de utgör grova generaliseringar.

Ytterligare en faktor som antas påverka huruvida man ger uttryck för fördomar eller inte är förekomsten av en social norm.³⁵ Social norm får i detta sammanhang betraktas som en faktor utanför individen vars betydelse kan variera i olika situationer. Var och en av oss har säkert upplevt att vi i vissa situationer är mer tillåtande än andra – inte bara vad gäller att ge uttryck för fördomar utan också andra beteenden och attityder. Studier visar att närvaron av en social norm mot fördomsfullhet bidrar till att påtagligt sänka nivåerna för hur fördomsfulla människor uppträder i en viss situation, jämfört med en liknande situation där det inte finns en sådan social norm. Det är viktigt att notera att en social norm mot fördomsfullhet inte innebär att individen blir mindre fördomsfull i sitt tankesätt utan att normen blockerar utrymmet för att uttrycka fördomar.

Vissa människor tenderar att vara mer och andra mindre fördomsfulla. Dessa skillnader kan till stor del förklaras av individens personlighet, det vill säga den kombination av tanke-, känslö-, och beteendemönster som är karakteristisk för en individ och som gör människor så olika.³⁶ Det finns många modeller som försöker beskriva människans personlighet. En modell som

Not. 32 Brandt, M. J., Reyna, C., Chambers, J. R., Crawford, J. T., & Wetherell, G. (2014). The Ideological-Conflict Hypothesis: Intolerance Among Both Liberals and Conservatives. *Current Directions in Psychological Science*, 23(1), 27-34.

Not. 33 Song, J., & Li, L. (2020). Comparing race, gender, age, and career categories in recognizing and grouping tasks. *PeerJ*, 8, e9156. <https://doi.org/10.7717/peerj.9156>.

Not. 34 Moreno, K. N., & Bodenhausen, G. V. (1999). Resisting stereotype change: The role of motivation and attentional capacity in defending social beliefs. *Group Processes & Intergroup Relations*, 2, 5-16.

Not. 35 Akrami, N., Ekehammar, B., Bergh, R., Dahlstrand, E., & Malmsten, S. (2009). Prejudice: The person in the situation. *Journal of Research in Personality*, 43(5), 890-897. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2009.04.007>.

Not. 36 Funder, D. C. (2004). *The Personality puzzle* (3rd ed.). New York: W. W. Norton.

studerats mycket och som av många forskare anses kunna beskriva personlighet mest tillförlitligt är femfaktormodellen.³⁷ Enligt modellen utgörs mänsklig personlighet av fem faktorer, *känslomässig stabilitet, utåtriktning, öppenhet, vänlighet* och *samvetsgrannhet*. En person kan vara mindre och en annan mer öppen, vänlig eller utåtriktad. Det finns mycket forskning som visar att personlighet påverkar utbildning, val av yrke, hälsa, sociala attityder och relationer.³⁸ Det finns också forskning som visar att individer med låg grad av öppenhet och vänlighet tenderar att vara mer fördomsfulla.³⁹ Vänlighet och öppenhet tillsammans med att vara utåtriktad, utgör kärnan i människors hantering av sina relationer till andra.⁴⁰ Öppenhet kännetecknas av individers mottaglighet för och entusiasm inför nya idéer och människor och intresse för att uppleva saker som vi inte har varit med om tidigare. Vänlighet kännetecknas av sympati och värme samt tillit inför andras intentioner. Människor som har en personlighet som kännetecknas av en låg grad av vänlighet och öppenhet har en större benägenhet att nedvärdera individer som inte tillhör den egna gruppen, minoritetsgrupper eller grupper med låg social status.⁴¹

En ytterligare linje inom den psykologiska forskningen visar betydelsen av det som har kommit att kallas för mörk personlighet för fördomsfullhet men även näthat. Mörk personlighet är ett samlingsnamn för egenskaper som narcissism, bristande empatisk förmåga samt att vara cynisk och manipulativ.⁴² Dessa egenskaper har visat sig vara av betydelse för fördomsfullhet⁴³ och näthat. Till exempel visar forskning att de som skrivit hatkom-

Not. 37 McCrae, R. R., & John, O. P. (1992). An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of Personality*, 60, 175-215.

Not. 38 Roberts, B. W., Kuncel, N. R., Shiner, R., Caspi, A., & Goldberg, L. R. (2007). The Power of Personality: The Comparative Validity of Personality Traits, Socioeconomic Status, and Cognitive Ability for Predicting Important Life Outcomes. *Perspectives on Psychological Science*, 2, 313-345.

Not. 39 Akrami, N., Ekehammar, B., & Bergh, R. (2011). Generalized prejudice: Common and specific components. *Psychological Science*, 22(1), 57-59.
<https://doi.org/10.1177/0956797610390384>.

Not. 40 McCrae, R. R., & John, O. P. (1992). An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of Personality*, 60, 175-215.

Not. 41 Bergh, R., Akrami, N., Sidanius, J., & Sibley, C. (2016). Is group membership necessary for understanding generalized prejudice? A re-evaluation of why prejudices are inter-related. *Journal of Personality and Social Psychology*, 111, 367-395.

Not. 42 Paulhus, D. L., & Williams, K. M. (2002) The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of research in personality*, 36(6), 556-563.

Not. 43 Hodson, G., Hogg, S. M., & MacInnis, C. C. (2009). The role of "dark personalities" (narcissism, Machiavellianism, psychopathy), Big Five personality factors, and ideology in explaining prejudice. *Journal of Research in Personality*, 43(4), 686-690.

mentarer hade låg empatisk förmåga jämfört med individer som inte skrivit hatkommentarer.⁴⁴ Forskning visar även att individer som skriver hatkommentarer kännetecknas av en hög grad av mörk personlighet.⁴⁵

Vem?

Att ha fördomsfulla åsikter innebär inte alltid att man också ger uttryck för dem och detsamma gäller för hat oavsett om det sker på nätet eller i det fysiska rummet. Det är dock uppenbart att vissa individer väljer att delge sina åsikter genom att utsätta andra för hot, hat och kränkningar. Att det sker via sociala medier och andra former av digital kommunikation är något som uppmärksammats alltmer under senare år.

En faktor som har pekats ut som en av orsakerna bakom det faktum att trakasserier ofta sker på sociala medier och nätforum är den anonymitet som många av dessa forum erbjuder. Att vi kan vara mer eller mindre anonyma gör att vi kan åsidosätta sociala normer och säga mer extrema saker än vad vi skulle göra ansikte mot ansikte.⁴⁶

Det är dock viktigt att komma ihåg att det endast är en liten del av alla internetanvändare som väljer att använda internet för att hota, hata och kränka. En undersökning om antalet individer som uttryckte hat mot journalister i svenska digitala plattformar visade att det endast var ett fåtal individer som stod för den allra största delen av de hatiska kommentarerna.⁴⁷

En annan studie, även den om journalister och hur de behandlas på ett svenskt diskussionsforum, visade att majoriteten av de individer som uttryckte hat mot journalister var män i åldrarna 40–60 år.⁴⁸ Att en majoritet

Not. 44 Sorokowski, P., Kowal, M., Zdybek, P., & Oleszkiewicz, A. (2020). Are Online Haters Psychopaths? Psychological Predictors of Online Hating Behavior. *Frontiers in psychology*, 11, 553. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00553>.

Not. 45 Buckels, E. E., Trapnell, P. D., & Paulhus, D. L. (2014). Trolls just want to have fun. *Personality and Individual Differences*, 67, 97-102. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.01.016>.

Not. 46 Suler, J. (2004). The Online Disinhibition Effect. *Cyber Psychology & Behavior*, 7, 321-326.

Not. 47 Kaati, L., Olsson, F. (2018) Hatets anatomi. En undersökning om hat och hot mot journalister i Sverige. TU-Medier i Sverige.

Not. 48 Fernquist, J., Kaati, L., Akrami, N., Lindholm, O. (2019) Ansiktet bakom hatet. En analys av en grupp Flashback-användare som uttrycker hat mot journalister. TU-Medier i Sverige

av dem som ligger bakom hatkommentarer i digitala miljöer verkar vara män har även tidigare undersökningar uppmärksammat, likaså att många tycks vara medelålders eller äldre.⁴⁹ Även i de fall då hatet är så grovt till sin natur att det gränsar till eller kan klassas som brott i form av kränkningar och hot har det visat sig att en majoritet av gärningspersonerna är just män.⁵⁰

Trots metodsvårigheter har det gjorts försök att undersöka personlighetsprofilen hos den som uttrycker näthat. Det är svårt att utföra den typen av studier genom att ställa frågor till personer som skriver hatfulla kommentarer för att belysa deras personlighet (det vill säga genom självrapportering). Forskare har därför genomfört analyser av texter som är skrivna av personer som innehåller hatfulla kommentarer och genom datorbaserade metoder (algoritmer) extraherat en personlighetsprofil.^{51 52} En studie undersökte personligheten för de som uttrycker hat mot kvinnor och invandrare och jämförde dessa med personer vars aktivitet på sociala forum inte innehöll hatkommentarer.⁵³ Resultaten visade att grupperna som uttryckte hat hade signifikant lägre medelvärden i vänlighet, öppenhet och utåtriktning. Forskarna jämförde även personlighetsprofilen för var och en av de som uttryckte respektive inte uttryckte hat. Resultaten var talande och visade att personer som uttryckte hat (mot kvinnor eller invandrare) över lag var mer lika varandra samtidigt som de var mindre lika de som inte uttryckte hat. Sammantaget pekar dessa resultat på att personlighet spelar roll i frågan om hatkommentarer, på samma sätt som den gör det för fördomsfullhet.

Not. 49 Kazmierska, N. (2019). Sju svenskar: Därför hatar vi på Facebook. Aftonbladet. 30 mars.

Not. 50 Andersson, F., Hedqvist, K. N., och Shannon, D. (2015). Polisanmälda hot och kränkningar mot enskilda personer via internet. Brå.

Not. 51 Yarkoni, T (2010). Personality in 100,000 words: A large-scale analysis of personality and word usage among bloggers. *Journal of Research in Personality*, 44, 363–373.

Not. 52 Schwartz HA, Eichstaedt JC, Kern ML, Dziurzynski L, Ramones SM, Agrawal M, et al. (2013) Personality, Gender, and Age in the Language of Social Media: The Open-Vocabulary Approach. *PLoS ONE* 8(9): e73791. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0073791>.

Not. 53 Facebook. (2021). Courage Against Hate. Report: <https://counterspeech.fb.com/en/wp-content/uploads/sites/2/2021/07/Facebook-Courage-Against-Hate.pdf>.

Slutord

Hat på nätet, liksom fördomsfullhet, är ett samhällsproblem oavsett vilka grupper som är utsatta. Negativa generaliseringar och stereotypa uppfattningar om grupper som politiker, kvinnor och invandrare är inte alldeles lätta att förändra och är ännu svårare att bli av med och att försöka kräver tid, energi och motivation. Grupptillhörighet är en faktor som komplicerar bilden. Vi tillhör olika grupper och identifierar oss med dessa i olika utsträckning och det är inte svårt att fästa sig vid en grupptillhörighet och se människor från en annan grupp som någon som vi är oense med. Ta en politiker som framför en åsikt i sociala medier – vilket parti han/hon än tillhör finns det alltid många av de som tar del av budskapet som tillhör ett annat parti. Bilden blir ännu mer komplicerad om vi tar hänsyn till personlighet. Tänk en person som har negativa stereotypa uppfattningar, tillhör och starkt identifierar sig med en grupp vi inte tillhör och dessutom befinner sig under genomsnittet vad gäller vänlighet och öppenhet. Föreställ dig sedan, för att göra saken värre, att det saknas en social norm, något som underlättas av anonymitet. I detta scenario ligger tyvärr hatkommentarer nära tillhands. Lyckligtvis är verkligheten inte så dystert. Det är trots allt bara få personer som har en profil som passar in i scenariot ovan. Dessutom finns idag teknik som är till stor hjälp och som gör en hel del digitala platser relativt fria från hat.

Men för att få perspektiv på hur vi kan hantera hat i den digitala delen av våra liv behöver vi ställa en fråga: Hur ser det ut i den del av våra liv som inte är digital? Saknas verkligen negativa stereotyper, personer med en annan grupptillhörighet och identitet eller med låg grad av vänlighet och öppenhet? Svaret är nej. De finns bland oss och vi kan själva vara sådana i vissa situationer.

Viktigare än så, det finns oftast en social norm som påverkar vårt beteende i de allra flesta situationer. Det vore fel att påstå att frågan om hat (och fördomsfullhet) står och faller med en enda faktor. Men kanske är den enskilt viktigaste faktorn just existensen av en social norm. De normer vi har utanför det digitala behövs även i det digitala och kan med stor sannolikhet bidra till att begränsa näthatet. En stark norm kan bidra till att minska betydelsen av andra komponenter, som grupptillhörighet, personlighet och stereotypa uppfattningar.

Vi har i texten ovan givit en definition av hat, visat på dess likhet med fördomsfullhet, beskrivit ett antal faktorer som är orsak till att vissa hatar medan andra inte gör det. En del av det vi redovisat ger intryck av hopplöshet medan annat ger hopp om att det går att göra något åt hatet. Vi menar att det är särskilt viktigt att lyfta fram faktorer där det är lätt att åstadkomma förändringar men också att peka på faktorer som är svårare att påverka. För att komma fram till en lösning på ett problem är det viktigt att skaffa sig så god överblick som möjligt över problemets beståndsdelar. Vi hoppas att vår text kan bidra till att ge en sådan överblick.

Vilket ansvar har nyhetsmedierna?

Lars Nord

När branschtidningen Journalisten i slutet av 2022 ber några framträdande journalister värdera årets medieprestationer varierar svaren, men på en punkt finns en påfallande stor enighet. På frågan om vad som var "årets citat" svarar flera spontant: "De 26 sekunderna av tystnad".

Vad de syftar på är SVT:s intervju⁵⁴ med kommunstyrelsens vice ordförande i Norrtälje den 25 oktober strax efter det att ledande politiker där föreslagit en löneförhöjning för sig själva med cirka 25 procent. Den moderate kommunpolitikern får frågan av reportern om inte dessa pengar hade kunnat användas på något annat sätt i kommunen. Svaret dröjer. I 26 sekunder. Vilket är en plågsamt lång tid av tystnad i ett TV-inslag. Klippet blir snabbt klassiskt och får viral spridning i det digitala medielandskapet. Den intervjuade politikern avsäger sig snart alla politiska uppdrag.

Reaktionerna kring inslaget och den tänkta löneförhöjningen blir häftiga och omfattande. Det tar tid att i efterhand scrolla igenom alla kommentarer i olika digitala flöden och tonläget är påfallande högt. På Facebook skriver någon "avgå din parasit" och en kommentar på Flashback beskriver politikerna som "korrupta fanskap". "Jävla skämt till människa" är en åsikt på Twitter. Dagen efter intervjun kan SVT berätta att en tårta med texten "skit ska skit ha" anlänt till kommunhuset. Tårtans dekorativa ros är ersatt med alternativ illustration.

Not. 54 <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/stockholm/norrtaljes-politiska-ledning-chock-hojer-sin-egen-lon-kommunstyrelsens-vice-ordforande-svarar>.

Den här händelsen kan diskuteras utifrån flera olika perspektiv. Utan att nu ta ställning i själva sakfrågan om huruvida politikerna ersättning var rimlig eller inte finns anledning att reflektera över mediernas rapportering och effekterna av denna. Kritiken mot den föreslagna löneförhöjningen hade nog hur som helst sannolikt kommit när förslaget blivit känt. Men hade kritikerstormen blivit lika omfattande – och uppmärksamheten lika stor – om den intervjuade politikern svarat snabbt och elegant undanlidande i stället för att vara tyst i 26 sekunder? Och vad hade hänt om redaktionen klippt bort tystnaden så att svaret följt direkt efter frågan?

Så här långt efter debatten om höjda politikerarvoden förbleknar nog de flesta minnesbilderna från Norrtälje hösten 2022. Men de 26 sekunderna i SVT förblir närmast ikoniska. De kommer att spelas upp på journalistutbildningar och medieträningskurser runt om i landet under lång tid. En svarslös politiker är sällsynt idag, och sällan har vi fått en så påtaglig och konkret illustration av mediernas genomslagskraft och förmåga att ställa lokalpolitiker mot väggen och utkräva ansvar i det offentliga rummet.

Samtidigt har en del röster höjts som kritiserat TV-inslaget. Kritiken har i stort gått ut på att SVT genom att medvetet exponera politikern som svarslös, och till synes okunnig, aktivt bidragit till att ytterligare spä på misstron mot lokala förtroendevalda och på så sätt försvåra alla politikers arbete, rekryteringen av nya politiker och kontakterna mellan väljare och folkvalda. Med en mer återhållsam och saklig rapportering kunde kanske samma budskap förmedlats utan att samtidigt trigga ilskan mot politiker.

Det aktuella exemplet från Norrtälje visar några av de dilemman som nyhetsmedierna står inför när det gäller att bevaka och granska den politiska makten i kommuner och regioner och andra offentliga institutioner. Det finns en allmänt accepterad uppfattning att det är lokala mediers uppgift att vara självständigt granskande och ibland komma med avslöjanden om olika former av maktmissbruk. Samtidigt ses dessa nyhetsmedier som en självklar del av en demokratisk infrastruktur i samhället. De förväntas förmedla relevant information om vad som händer i lokalsamhället, erbjuda plats för olika opinionsyttringar och även fungera som ett sammanhållande kitt och skapa en känsla av samhörighet mellan lokalinvånarna (Nielsen, 2015; Nygren & Tenor, 2020).

Hur viktig är då nyhetsmediernas granskningsuppgift? Vilket ansvar har nyhetsmedierna för den lokala demokratin tillstånd? Och vilka avvägningar är rimliga mellan behovet av journalistisk granskning och en öppen debatt fri från hat och hot? Det är några av de frågor som ställs i detta kapitel som framför allt belyser de lokala nyhetsmediernas roll i kommuner och regioner. Kapitlet är indelat i tre avsnitt: i en första del redovisas mer normativa utgångspunkter i debatten om mediernas demokratiska roller, i en andra del kopplas dessa roller till de aktuella villkoren för dagens lokala nyhetsjournalistik och i en avslutande tredje del görs några försök att peka på möjliga sätt att utveckla den lokala journalistiken och förena självständig granskning och ett stärkande av den lokala demokratin.

Motstridiga förväntningar på journalistiken

Föreställningen att nyhetsmedierna ska vara oberoende och granska den politiska makten är väl etablerad i de västerländska demokratierna. Medierna beskrivs många gånger som en motvikt till den verkställande och lagstiftande makten och benämns inte sällan som den ”tredje statsmakten”. Granskande – eller ”grävande” – journalistik värderas som den allra viktigaste arbetsuppgiften bland journalisterna själva, och den är också erkänd som viktig av de flesta politiker, och i viss mån också av medborgarna de få gånger detta har undersökts (Asp, 2007; Nord, 2007; Strömbäck et al., 2012).

Samstämmigheten kring den journalistiska granskningens betydelse för demokratin gäller i hög grad för den nationella, regionala och lokala nivån. I lokalsamhället ställs dock delvis andra krav på medierna utöver den nationella nivåns grundprinciper att medierna ska förmedla viktig information om vad som pågår i samhället, granska och utgöra en arena för olika opinionsyttringar. Lokala medier förväntas också ha en mer sammanhållande roll genom att öka samhörigheten och stärka känslan av lokal tillhörighet och helt enkelt skapa ett ”medierat socialt kapital” och stärka relationerna mellan människor i lokalsamhället (Nygren & Tenor 2020).

Det är uppenbart att det inte är helt lätt för de lokala medierna att försöka uppfylla alla dessa förväntade roller på en och samma gång. Uppgiften att vara ett sammanhållande kitt för människor som valt att leva på en särskild plats är klart konsensusorienterad. Den lokala medierapporteringen förväntas här skapa en allmän uppslutning kring lokala händelser och stå upp för gemensamma intressen. Allt medan granskningsuppgiften är klart konfliktorienterad och inriktad mot att avslöja missförhållanden eller maktmissbruk.

Dessa båda uppgifter står därför ofta i motsättning till varandra. Nyheter om lokala politiska skandaler skapar snarast förstämning, ilska och missmod bland kommuninvånare och bidrar inte till att stärka den lokala sammanhållningen. En ensidigt idyllisk medierapportering om den egna platsens förträfflighet kan å andra sidan samtidigt väcka irritation och misstankar om att medierna har en dold agenda eller väljer att skydda makthavare. Det är sannerligen inte lätt att vara alla till lags.

Medborgarnas förväntningar på de lokala medierna kan också variera efter den aktuella situationen. Inför hot om att en skola kan komma att läggas ned förväntar sig ofta föräldrar och personal att medierna ska sätta skolbudgeten under lupp och ställa kritiska frågor om inte andra typer av besparingar kan göras i kommunen. Inför hot om att det lokala sjukhuset (eller regementet för några decennier sedan) riskerar avvecklas är den givna utgångspunkten hos medborgarna snarare att lokalmedierna bör sluta upp bakom den egna bygdens intresse av att behålla sjukhuset och snarast driva en kampanjjournalistik.

De lokala medierna har därför att verka i ett korstryck av uppgifter och förväntningar. I den interna redaktionella miljön är ofta granskningsidealet fortfarande relativt starkt och allestädes närvarande i nyhetsvärderingen. Samtidigt kan inte redaktionen vara likgiltig inför det faktum att de lokala medierna bygger sin legitimitet och existens på att vara ett självklart kitt som håller ihop lokalsamhället och speglar dess vardag och människor. Målkonflikten för den lokala journalistikens uppdrag är tydlig, och en möjlig förklaring till att den politiska bevakningen kan komma att uppfattas som kontroversiell och som en drivande kraft bakom den ökande mängden hat och hot mot förtroendevalda. Det finns dock skäl att också närmare analysera i vilken utsträckning de lokala medierna i praktiken har möjlighet att leva upp till förväntningarna när det gäller granskningen.

Nya villkor för lokala medier

Det har varit en tuff tid för de lokala medieföretagen i Sverige de senaste decennierna. Längre etablerade affärsmodeller har fått överges när annonsintäkterna till betydande del försvunnit till globala aktörer utan nyhetsjournalistiska – och än mindre lokaljournalistiska – ambitioner (Lindberg, 2022). Den lokala mediemarknaden har mött svåra ekonomiska utmaningar. Det har lett till sammanslagningar, rationaliseringar och en minskad redaktionell närvaro i delar av landet (Weibull & Wadbring, 2020).

För 20–30 år sedan handlade debatten om mångfalden i lokaljournalistiken ofta om hur viktigt det var med konkurrerande tidningar på en plats. Det perspektivet har för länge sedan fått ge vika för oron över att så många svenska kommuner saknar redaktionell närvaro överhuvudtaget. Det talas om en växande ”medieskugga” eller allt fler ”vita fläckar” i det svenska medielandskapet (Nygren & Tenor, 2020).

Till dessa strukturella förändringar kan läggas medieutvecklingens och digitaliseringens betydelse för hur det redaktionella nyhetsarbetet förändrats. Antalet journalister på lokala medier har inte ökat de senaste åren, men de som finns i yrket har fått fler arbetsuppgifter och är mer sällan specialiserade på kommunbevakning (Tenor & Nygren, 2019). Vår tids lokalreporter är en multimediajournalist som publicerar sig i print och digitalt parallellt och i flera fall jobbar med såväl text som ljud, bild och video. Till detta kommer normalt uppgiften att sprida de egna texterna på sociala medier och därtill ha en dialog med publiken på dessa plattformar. Vilka texter som blir mest lästa på digitala plattformar kan följas i realtid på redaktionerna och har allt som oftast stor betydelse för hur nyheter värderas och prioriteras. I det kraftigt utökade medieutbudet är kampen om publikens uppmärksamhet hårdare än någonsin.

Vad har då dessa förändringar kring medier och journalistik för betydelse för nyhetsmediernas ansvar när det gäller hat och hot mot politiker? Svaret är inte givet. En första tanke kan leda till slutsatsen att minskade redaktionella resurser borde sänka de granskande ambitionerna och leda till en mer passivt speglande – och sannolikt billigare – lokaljournalistik som rimligen också borde leda till färre kritiska avslöjanden och mindre anledning att sprida hat och hot.

Det finns dock anledning att vara försiktig med att dra sådana slutsatser. Det är minst lika tänkbart att lokala medier under stark ekonomisk press snarare väljer att skildra den lokala politiken på ett sådant sätt att den antas intressera en så stor publik som möjligt. En sådan redaktionell strategi inbjuder i många fall till förenklingar, tillspetsningar, personifiering och polarisering där det viktiga inte är att granska makten utan att komma med dramatiska och känslomässiga nyheter som engagerar, upprör och kanske till och med skapar vrede. Granskande journalistik som beaktar olika perspektiv på en fråga tar tid och stora resurser i anspråk, allt medan enstaka nedslag i den aktuella lokalpolitiska hetluften avsevärt bättre passar in i en alltmer kommersiell medielogik.

Mot denna bakgrund är det viktigt att komma ihåg att lokala medier idag inte bara har att förhålla sig till delvis motstridiga ideal och normer vad gäller den lokala journalistiken. De verkar också på en alltmer ansträngd lokal mediemarknad där allt fler konkurrerar om publikens uppmärksamhet och kunskapen om publikens preferenser är bättre än någonsin. Det finns än så länge få konkreta studier av vad dessa förhållanden i praktiken betytt för den lokala journalistikens bevakning av kommuner och regioner. Men det är högst rimligt att anta att den lokala politiken idag generellt skildras med mindre djup och bredd och att detta skapar en försämrad förståelse hos allmänheten vad gäller politikens villkor och den lokala demokratins vikt.

En sådan konklusion kan verka överdrivet dystert och är heller inte helt allmängiltig. Det finns lokala och regionala medier som, i likhet med de stora riksmidierna, fortfarande satsar på granskande journalistik och en seriös och allsidig bevakning av lokala maktinnehavare. Däremot är skillnaden mellan bättre och sämre bevakade kommuner idag större än någonsin. Samtidigt finns det skäl att här uppmärksamma flera olika försök som faktiskt görs för att vitalisera den lokala journalistiken i demokratins tjänst med delvis nya metoder och former.

Tecken på trendbrott?

Allra först kan konstateras att utvecklingen mot en gradvis utarmning av den lokala journalistikens närvaro i olika delar av landet har mattats av. De senaste åren minskar inte längre antalet lokalredaktioner i Sverige utan ligger kvar på ungefär samma nivå som föregående år. I vissa fall har också nya lokalredaktioner tillkommit, framför allt från public service-företagen (Olsson & Wallentin, 2022). Sammantaget gör det att de strukturella förutsättningarna för en lokal journalistik med granskande ambitioner fortfarande är relativt goda. Den här bilden stärks också av att helt nya aktörer på den lokala mediemarknaden, så kallade hyperlokala medier, etablerats på många håll. De är nu inte alla inriktade mot fördjupad kommunbevakning, men en del av dem erbjuder mer lokala nyheter som kan stärka samhörigheten i lokalsamhället (Jangdal, 2022).

Allt handlar dock inte om antalet redaktioner och journalister, utan också om hur de arbetar och vilka möjligheter de i realiteten har att berätta om lokal och regional politik på ett sätt som väcker allmänhetens intresse, och kanske till och med engagemang. Mycket talar för att ett stort antal av de lokala journalisterna arbetar i redaktionella miljöer där en övervägande algoritmstyrd nyhetsvärdering premierar helt andra bevakningsområden, eller politiknyheter som är särskilt tillspetsade och dramatiska.

På olika håll i landet har ändå redaktioner gjort seriösa försök att vitalisera den lokala politiska journalistiken, inte minst i samband med valrörelser. Som en reaktion mot ett alltför stort fokus mot det politiska spelet, maktfrågor och skandaler eller en passiv spegling av partiernas utspel har försök gjorts med en mer medborgarorienterad journalistik där redaktionerna föresatt sig att särskilt satsa på att bevaka de frågor som kommuninnevånarna uppgår är de allra viktigaste. Nära besläktad med dessa ambitioner är det alltmer frekventa begreppet ”konstruktiv journalistik” som används för att beskriva ett redaktionellt förhållningssätt som mer är inriktat på lösningar än beskrivningar av problem. Sveriges Radio är ett av de medieföretag som sedan en tid tillbaka ser detta som ett sätt att utveckla journalistiken och göra den mer angelägen för publiken.

Dessa försök till lokaljournalistiska nyorienteringar har nu på intet sätt slagit igenom på bred front. Men de har påbörjat en mer allmän diskussion bland journalister och publicister om de lokala mediernas demokratiska uppdrag och på vilka sätt detta uppdrag bäst kan förvaltas. Det finns idag ett marknadsmissigt tryck mot de lokala medierna att driva journalistiken i en riktning bort från detta uppdrag. Samtidigt är det just bevakningen av lokalsamhället – och den professionella granskningen – som är de lokala mediernas kanske främsta konkurrensfördel i ett alltmer uppsplittrat medielandskap.

I den här skärningspunkten landar också frågan om vilket ansvar nyhetsmedierna har när det gäller det växande problemet med hat och hot mot politiker. I den dagliga kampen om publikens uppmärksamhet finns alltid frestelsen att dras med i de sociala mediernas hatstormar och låta nyhetsrapporteringen förstärka dessa genom att skildra verkligheten på ett ensidigt och stereotypt sätt. I längden är det dock knappast hållbart eftersom det urholkar nyhetsmediernas legitimitet och särställning. Vad ska man med lokaltidningar, radio och tv till när de inte tillför mycket mer än de sociala medier man ändå har tillgång till?

Den framtida utvecklingen rymmer, som så ofta, både risker och möjligheter. Kommersialisering och digitalisering är drivkrafter som påverkat den lokala journalistikens villkor, innehåll och demokratiska roll. Det har sannolikt gjort bevakningen av den lokala politiken ytligare och mer spektakulär och kan ha bidragit till att förstärka negativa bilder av politiker. Samtidigt står det klart att nyhetsmedierna fortfarande är den enda aktören i samhället med potential att självständigt granska den politiska makten och avslöja maktmissbruk och missförhållanden. Demokratin behöver den kritiska granskningen lika mycket som den mår bra av att slippa stora delar av den kritik utan granskning som idag ofta dominerar mediebilderna av politiken.

Så självklart har nyhetsmedierna ett ansvar för vilken bild av politiker som allmänheten får. Vi lever i ett mediasamhälle där våra verklighetsuppfattningar, värderingar och åsikter till stor del formas av den information vi tagit del av i medierna. Mediernas makt över tanken är stor, och i denna medievärld blir skurkar hjältar och vice versa i det ögonblick som det passar mediernas intresse.

Det ger oss anledning att till sist återvända till Norrtälje och den intervjuade lokalpolitikern som sedan fick avgå. Det går nämligen inte många veckor innan han plötsligt dyker upp i TV-rutan igen. Nu inför en miljonpublik i finalen av programmet "Idol" i TV4. Tillfrågad av programledaren vilka egenskaper som behövs för att vinna en Idol-final svarar han till publikens stora jubel "talang". Efter 26 sekunders tystnad.

Referenser

Asp, K. (ed.) (2007). *Den svenska journalistkåren*. Göteborg: JMG.

Jangdal, L. (2022). *Hype or hope? The democratic value of Swedish hyperlocals in the media ecology*. Sundsvall. Mid Sweden University.

Nielsen, R. K. (Ed.) (2015). *Local journalism: The decline of newspapers and the rise of digital media*, London: I.B. Tauris & CO.

Nord, L. (2007). Investigative Journalism in Sweden: A not so noticeable noble art, *Journalism. Theory, Practice & Criticism*, 8(5): 517-521.

Nygren, G. & Tenor, C. (2020). *Lokaljournalistik. Nära. Nyheter i en global värld*. Lund: Studentlitteratur.

Olsson, M. & Wallentin, L. (2022). Ägarkoncentrationen fortsätter att öka, I *Mediestudiers årsbok 2022 - tillståndet för journalistiken*, Stockholm: Institutet för mediestudier, 14-25.

Strömbäck, J., Nord, L. & Shehata, A. (2012) Swedish Journalists: Between Professionalization and Commercialization, In D. H. Weaver & L. Willnat (Eds.): *The Global Journalist om the 21st Century*, New York: Routledge, 306-319.

Tenor, C. & Nygren, G. (2019). Varför har bevakningen av min kommun blivit så dålig? - om ekonomisk press och teknisk förändring. I L. Truedson (red.): *13 vassa frågor om journalistik - med svar som inte stryker medhårs*, Stockholm: Institutet för mediestudier, 103-110.

Weibull, L. & Wadbring, I. (2020). *Det svenska medielandskapet: Traditionella och sociala medier i samspel och konkurrens*. Stockholm: Liber.

Förändringarna av medielandskapet och det ökade kunskapsmotståndet

Jesper Strömbäck

Inledning

För att demokratin ska fungera krävs inte bara att det regelbundet hålls allmänna och fria val och att centrala demokratiska fri- och rättigheter såsom yttrandefrihet, informationsfrihet, pressfrihet, religionsfrihet, demonstrationsfrihet och rättssäkerhet respekteras. Det krävs också att medborgarna generellt har tillräckligt goda kunskaper om politik och samhälle, att det finns en bred enighet om centrala fakta kring hur verkligheten är beskaffad och samhället fungerar, samt att den politiska debatten bygger på respekt för såväl åsiktsmotståndare som evidens (Rosenfeld, 2019; Wikforss, 2021).

Central i det här sammanhanget är distinktionen mellan kunskap och fakta å ena sidan och åsikter och värderingar å den andra. Kunskap och fakta handlar om hur någonting *är*, enligt vad forskning, offentlig statistik och annan evidens visar. Åsikter och värderingar handlar om hur någonting *bör vara*. Kunskap och fakta handlar därmed om vad som är *sant* enligt tillgänglig evidens, medan åsikter och värderingar per definition är subjektiva (Glüer & Wikforss, 2022; Wikforss, 2021). Av det följer, för att citera Daniel Patrick Moynihan (1983), att ”alla har rätt till sin egen åsikt men inte till sina egna fakta”.

Ur det här perspektivet är det ett betydande demokratiskt problem att samtiden i hög grad präglas av en sammanblandning mellan kunskap och fakta å ena sidan och åsikter och värderingar å den andra, och av ett utbrett *kunskapsmotstånd*. Med det avses i snäv mening ett irrationellt tänkande där man inte tar hänsyn till vad evidens visar när det gäller hur verkligheten är beskaffad (Glüer & Wikforss, 2022). Man tror det man vill tro snarare än det som det finns starka skäl att tro på, samtidigt som man förnekar eller ignorerar etablerad kunskap. I en vidare mening handlar kunskapsmotstånd också om selektiv exponering, det vill säga att man söker sig till informationskällor som antas bekräfta de verklighetsuppfattningar och åsikter man redan har och att man undviker informationskällor som antas utmana dem. Även om det saknas studier av hur förekomsten av kunskapsmotstånd har förändrats över tid talar mycket för att det är ett växande problem. Det riskerar leda till att den politiska debatten förlamas och förlorar förmågan att bidra till att samhällsproblem kan lösas på sätt som har bred acceptans i samhället, ökad polarisering, försvagad social sammanhållning, och ytterst en sämre fungerande demokrati. USA under de senaste tio åren är ett avskräckande exempel. I värsta fall kan Sverige bli ännu ett land i raden av länder där *demokratin som sådan* sedan millennieskiftet har underminerats och rullats tillbaka (Boese et al., 2022).

För att motverka detta krävs en grundläggande förståelse för vilka faktorer som kan förklara de nuvarande demokratiska problemen kopplade till kunskap och kunskapsmotstånd. Dit hör hur människor fungerar när vi exponerar oss för och processar information *i kombination med* de senaste decenniernas förändringar av medielandskapen (Strömbäck, Boomgaarden et al., 2022; Strömbäck, Wikforss et al., 2022a).

Selektiv exponering och uppmärksamhet

En viktig utgångspunkt för att förstå hur människor fungerar när vi exponerar oss för och processar information är att människor generellt är *kognitiva latmaskar*. På olika sätt försöker vi spara kognitiv energi, vilket är en nödvändighet när det finns långt mycket mer information än vad våra hjärnor kan hantera. Det innebär samtidigt att det oftast är viktigare för människor att känna att vi kan eller förstår någonting än att faktiskt kunna eller förstå det. Det är därför vi börjar med att läsa rubriker och ingresser och ofta inte läser mer än så. Det är därför vi oftast inte klickar på länkar som finns i våra sociala mediaflöden. Och det är därför beslutsfattare oftast bara läser sammanfattningarna av utredningar och andra dokument. Problemet är att detta ofta leder till att människor tror att de vet mer än vad de faktiskt gör, vilket i sin tur bidrar till ökad polarisering (Fernbach et al., 2013).

En annan viktig utgångspunkt är att människor tenderar att föredra information som bekräftar de verklighetsuppfattningar och åsikter vi redan har (Kunda, 1990). Sådan information kräver mindre energi att bearbeta och uppfattas som mer trovärdig, medan information som strider mot de egna verklighetsuppfattningarna och åsikterna bidrar till stress, obehag och kognitiv dissonans. Forskning visar samtidigt att människor tenderar att ägna mer tid och energi åt information som utmanar de egna verklighetsuppfattningarna och åsikterna, vilket beror på att man är ute efter att finna motargument. Det fungerar som skydd och medel för att kunna avvisa information som utmanar de egna föreställningarna. Psykologiskt handlar detta om politiskt motiverat tänkande och konfirmationsbias, det vill säga att man söker bekräftelse (Kunda, 1990; Taber & Lodge, 2013). Dessa psykologiska tendenser påverkar vilka informationskällor och vilken information människor söker sig till och exponerar sig för (*selektiv exponering*), vilken information man fäster mest uppmärksamhet vid (*selektiv uppmärksamhet*), och hur man tolkar och väger information som bekräftar respektive strider mot de egna verklighetsuppfattningarna och åsikterna. För att ta ett exempel: om man är emot (för) vindkraftverk ökar det sannolikheten att man söker sig till information som handlar om vindkraftens negativa (positiva) sidor och fäster större vikt och trovärdighet till sådan information än information som handlar om vindkraftens positiva (negativa) sidor.

Medan detta på många sätt är ofrånkomligt går en viktig gräns när människor i sin strävan efter att få sina verklighetsuppfattningar och åsikter bekräftade inte tar hänsyn till hur välunderbyggd och sanningsenlig informationen är eller till den samlade evidensen. Det kan exempelvis handla om att man fäster större vikt vid anekdotiska bevis, personliga erfarenheter och hur man känner än vid vad forskning eller offentlig statistik visar. Det kan också handla om att man fäster större vikt vid vad en enskild forskare, debattör eller politiker hävdar än vad den samlade evidensen visar eller att man utan saklig grund avfärdar eller ignorerar vad forskning, offentlig statistik eller annan evidens visar. När sådana gränser passeras handlar det om kunskapsmotstånd.

Samtidigt som ingen är immun finns det en stor variation mellan individer när det gäller i vilken utsträckning som deras tänkande präglas av konfirmationsbias, politiskt motiverat tänkande och kunskapsmotstånd. Det varierar också beroende på vilken politisk fråga det handlar om. Generellt är sannolikheten större ju starkare och ju mer centrala de redan existerande verklighetsuppfattningarna och åsikterna är för en individ och hennes grupptillhörighet och politiska identitet (Howe & Krosnick, 2017). Förklaringen är enkel: om man inte har särskilt starka verklighetsuppfattningar och åsikter

känner man sig mindre hotad av information som strider mot dessa jämfört med om man har investerat mycket tid, energi och anseende åt att ta strid för en viss verklighetsuppfattning eller åsikt, och jämfört med om dessa är en viktig del av den egna gruppstillhörigheten och politiska identiteten.

Samtidigt är detta ingenting nytt. Människans psykologi har inte förändrats utan är på det stora hela konstant. Vad som har förändrats och vad som gör kunskapsmotstånd till ett växande problem är i stället samspelet mellan människans psykologi och det medielandskap och de informationsmiljöer som människor lever i (Strömbäck, Boomgaarden et al., 2022; Strömbäck, Wikforss et al., 2022a, 2022b).

Förändringarna av medielandskapen

En av de mest omvälvande förändringarna under de senaste decennierna är digitaliseringen och förändringarna av medielandskapen. På flera sätt har den direkt och indirekt betydelse för förekomsten och utbredningen av kunskapsmotstånd.

För det första har utbudet av olika typer av medieteknologier, medietyper, medier och medieinnehåll ökat kraftigt och är nu större än någonsin. Samtidigt är människors tid och uppmärksamhet lika begränsad som förr. Kombinationen tvingar fram en ökad selektivitet och medför att människors individuella intressen, preferenser och förmågor får ökad betydelse (Prior, 2007). Enkelt uttryckt: ju större det samlade medieutbudet är, desto mer selektiva måste människor vara när det gäller deras mediekonsumtion, och ju mer selektiva människor måste vara, desto större betydelse får deras individuella intressen, preferenser och förmågor. Ett exempel på detta handlar om det politiska intressets betydelse för i vilken grad människor tar del av nyhetsmedier. När det bara fanns traditionella tidningar, radio och tv att ta del av hade människors politiska intresse inte särskilt stor betydelse för i vilken omfattning de följde nyheterna. Men i takt med att medieutbudet har ökat har det politiska intresset fått en växande betydelse för att förklara människors nyhetskonsumtion. Det har också lett till ökade skillnader mellan *nyhetssökare* och *nyhetsundvikare* (Strömbäck et al., 2013).

Samtidigt visar forskning att det finns samband mellan människors mediekonsumtion och deras kunskaper om politik och samhälle (Aalberg & Curran, 2012). Av betydelse då är både *hur mycket* människor använder sig av olika medier och *vilka* medier de använder sig av. Även om det finns många nyanser visar svensk forskning att människor tenderar att lära sig mer om politik och samhälle av att ta del av nyheter via tv, tidningar och radio än via sociala medier (Shehata & Strömbäck, 2021). De lär sig också mer av att ta del av nyheter i public service än kommersiella etermedier (Shehata et al., 2015; Strömbäck, 2022), och av att ta del av traditionella nyhetsmedier via deras traditionella format än via datorer, surfplattor och mobiler (Andersen & Strömbäck, 2021).

Allra sämst tycks vara att följa nyheterna via sociala medier vilket allt fler gör. Samtidigt visar forskning att människor *tror* att de lär sig om politik och samhälle genom att följa nyheterna via sociala medier (Leonhard et al., 2020). Att följa nyheterna via sociala medier tenderar därför att leda till en ökad illusion av kunskap. Det har betydelse, för det som styr människors tankar, åsikter och beteenden är ytterst deras subjektiva kunskaper och föreställningar och inte hur verkligheten objektivt är beskaffad.

En konsekvens av detta är att medieutvecklingen bidrar till ökade kunskapsklyftor mellan olika grupper av människor beroende bland annat av vilka medier de använder och hur mycket de använder sig av dem.

Problemet är dock inte bara ökade skillnader mellan de som *har* respektive *inte har* kunskaper, mellan *informerade* och *oinformerade*. Ett sannolikt ännu större problem är att många är *felinformerade*, det vill säga att de har någon form av kunskaper men att dessa inte överensstämmer med vad forskning, offentlig statistik och annan evidens visar (Flynn et al., 2017; Kuklinski et al., 2000).

Relevant i det sammanhanget är att förändringarna av medielandskapen har gjort det mycket lättare att producera och sprida falsk och missvisande information. Det kan antingen handla om information som syftar till att vilseleda eller information som människor sprider i den felaktiga tron att den är korrekt. Vid sidan av de sociala medierna är en viktig förklaring framväxten av en mängd, mer eller mindre framgångsrika, alternativa medier som drivs av politiska agendor vilket präglar både vad de rapporterar om och hur de rapporterar (Holt et al., 2019). Ofta lånar de formen av traditionella nyhetsmedier och försöker framställa sig som mer trovärdiga än traditionella nyhetsmedier, som de kritiserar och anklagar för att mörka

”sanningen” och gå i eliternas ledband. Men deras syfte är inte att informera utan att påverka politiskt eller ideologiskt. Även om det finns skillnader mellan olika alternativa medier är de därför generellt mindre intresserade av om den information de sprider är sann eller inte. Vad som i stället har betydelse för dem är om informationen de sprider passar specifika politiska berättelser, gynnar närstående politiska aktörer, och bekräftar de verklighetsuppfattningar, åsikter och politiska identiteter som deras användare har (Benkler et al., 2018). I Sverige och många andra länder gäller det inte minst högeralternativa medier (Benkler et al., 2018; Heft et al., 2020) och ryskstyrda propagandaorgan som RT och Sputnik (Wagnsson, 2022), där användningen också kan kopplas till ett konspiratoriskt tänkande och tro på specifika konspirationsteorier (Strömbäck, Broda et al., 2022; Theocharis et al., 2021)

Politisk-alternativa medier fungerar därför som viktiga producenter och spridare av falsk och missvisande information, oavsett om människor tar del av dem direkt eller möts av deras innehåll via andra digitala eller sociala medier. Det kan även gälla konspirationsteorier om exempelvis den svenska socialtjänsten eller vaccinationer mot Covid-19. När det gäller sociala medier tyder forskning även på att falska och missvisande ”nyheter” tenderar att spridas både snabbare och mer än sanna nyheter (Vosoughi et al., 2018). Och även om det är få som sluter sig helt inom filterbubblor präglas användningen av såväl sociala medier som politisk-alternativa och andra digitala medier i hög grad av att människor föredrar sådana informationskällor och sådan information som bekräftar deras verklighetsuppfattningar, åsikter och politiska identiteter. Resultatet är att många tror sig vara informerade medan de i själva verket är felinformerade.

Ökade klyftor och ökad polarisering

För att sammanfatta bidrar förändringarna av medielandskapen i kombination med hur vi människor fungerar psykologiskt när vi exponerar oss för och processar information inte bara till ökade klyftor mellan informerade och oinformerade, utan också mellan informerade och felinformerade. Det bidrar också till minskad enighet om centrala fakta kring hur verkligheten är beskaffad och samhället faktiskt fungerar, ökade skillnader i verklighetsuppfattningar, ökad polarisering, och ökat kunskapsmotstånd. Tillsammans utgör utvecklingen därmed ett reellt hot mot demokratins förmåga att fungera.

En viktig aspekt i sammanhanget är att det normalt är lättare att enas om att vara oeniga när debatten handlar om subjektiva åsikter jämfört med när den handlar om hur verkligheten är beskaffad. De flesta inser att åsikter är subjektiva, men de flesta utgår också från att det bara finns en sanning om vad som är fakta. Att någon har en annan åsikt ses därför sällan som ett ifrågasättande av den egna personen eller politiska identiteten. Man kan enas om att tycka olika. När någon hävdar en annan verklighetsuppfattning innebär det tvärtom att denne hävdar att man själv har fel. Det innebär därmed ett ifrågasättande av den egna personen och politiska identiteten, vilket upplevs som mycket mer provocerande.

En debatt som i allt högre grad handlar om hur verkligheten är beskaffad snarare än om olika värderingar och åsikter om hur samhället bör förändras blir därmed en mer polariserad debatt där det är svårare att kompromissa, där skillnaderna är svårare att överbrygga, och där den känslomässiga intensiteten ökar. Det gäller särskilt när det bland vissa grupper finns en utbredd misstro mot etablerade kunskapsauktoriteter, det vill säga institutioner, organisationer och personer vars uppgift handlar om att producera, verifiera och sprida kunskap. Oftast går kunskapsmotstånd hand i hand med sådan misstro, vilket gör det svårt och ibland närmast omöjligt att nå fram till grupper som är felinformerade. De tror vad de vill tro på, och bland mer extrema finns alltid en risk att misstron mot de som hävdar något annat slår över i direkt fiendskap och hat.

Kan något göras?

En självklar fråga mot den här bakgrunden är om eller vad som kan göras för att motverka polariseringen vad gäller verklighetsuppfattningar och utbredningen av kunskapsmotstånd. Givet forskningsläget finns det dessvärre inga enkla svar eller ”silver bullets” som löser alla problem. Snarare handlar det om en kombination av åtgärder där det ännu är osäkert hur effektiva de faktiskt är (Ingre et al., 2022). Dit hör bland annat ökat fokus på medie- och informationskunnighet både i och bortom skolan, där det är särskilt viktigt att öka människors kunskaper och förmågor att söka, finna och kritiskt värdera information. Det är dock viktigt att detta kombineras med ökade kunskaper om hur vi människor fungerar psykologiskt när vi exponeras för och processar information. Annars finns en risk att ökad kunskap om och förmåga till källkritik tillämpas selektivt och enbart på information som utmanar människors redan existerande verklighetsuppfattningar och åsikter. En annan viktig del av medie- och informationskunnigheten är att på ett underbyggt sätt veta vilka källor som det finns större skäl att lita på än andra. Källkritik måste även omfatta källtillit.

En annan pusselbit handlar om en ökad tydlighet vad gäller distinktionen mellan kunskap och fakta å ena sidan och åsikter och värderingar å den andra. Här bär många grupper ett ansvar för att detta ofta blandas samman genom att åsikter och värderingar framställs som fakta medan kunskap och evidens framställs som åsikter. Vi finner denna sammanblandning bland offentliga tjänstemän och politiker, men också bland forskare och i medier.

Den kanske viktigaste åtgärden handlar dock om att öka respekten inte bara för meningsmotståndare utan också för evidens bland alla dem – inte minst politiker – som är aktiva i den offentliga debatten. Omfattande forskning visar att människor är mycket lyhörda för hur politiker som man sympatiserar med formulerar sig och vad de säger (Zaller, 1992). När politiker och andra i ledande och offentlig ställning debatterar respektlöst och ägnar sig åt kunskapsmotstånd genom att bortse från eller förneka evidens, ljuga, eller genom att sprida falsk och missvisande information, får det därför långtgående konsekvenser. Trumps upprepade lögnar om att presidentvalet 2022 var riggat må vara ett extremt, men samtidigt illustrativt exempel. Sympatisörer tenderar att tro mer på vad deras politiska ledare säger än vad evidens visar, i synnerhet när människor i sin vardag inte själva kan avgöra vad som är sant och falskt. Här skulle nyhetsmedierna också kunna göra en viktig insats genom att mycket mer aktivt och systematiskt granska om eller i vilken grad uttalanden från politiker stämmer överens med vad evidens visar och att exponera politiker och andra offentliga personer som sprider falsk och missvisande information. Det skulle kanske inte avskräcka alla, men det skulle kunna avskräcka en del av dem från att ljuga eller sprida falsk och missvisande information. Det skulle även bidra till att journalistiken bättre än idag lever upp till den centrala normen att tillhandahålla sådan information som människor behöver för att fritt och självständigt kunna ta ställning i samhällsfrågor.

Den kanske viktigaste lärdomen är därför att trappan måste städas uppifrån, oavsett om det gäller nationell, regional eller lokal nivå. Om politiker och andra i offentligheten inte visar respekt för evidens och meningsmotståndare ska man inte förvänta sig att deras sympatisörer gör det.

Referenser

- Aalberg, T., & Curran, J. (red) (2012). *How media inform democracy. A comparative approach*. Routledge.
- Andersen, K., & Strömbäck, J. (2021). Media platforms and political learning: The democratic challenge of news consumption on computers and mobile devices. *International Journal of Communication*, 15, 300–319.
- Benkler, Y., Faris, R., & Roberts, H. (2018). *Network propaganda. Manipulation, disinformation, and radicalization in American politics*. Oxford University Press.
- Boese, V. A., Alizada, N., Lundstedt, M., Morrison, K., Natsika, N., Sato, Y., Tai, H., & Lindberg, S. I. (2022). *Democracy report 2022: Autocratization changing nature? V-Dem*.
- Fernbach, P. M., Rogers, T., Fox, C. R., & Sloman, S. A. (2013). Political extremism is supported by an illusion of understanding. *Psychological Science*, 24(6), 939–946.
- Flynn, D. J., Nyhan, B., & Reifler, J. (2017). The nature and origins of misperceptions: Understanding false and unsupported beliefs about politics. *Political Psychology*, 38, 127–150.
- Glüer, K., & Wikforss, Å. (2022). What is knowledge resistance. I J. Strömbäck, Å. Wikforss, K. Glüer, T. Lindholm & H. Oscarsson (red), *Knowledge resistance in high-choice information environments* (s. 29–48). Routledge.
- Heft, A., Mayerhöffer, E., Reinhardt, S., & Knüpfer, C. (2020). Beyond Breitbart: Comparing right-wing digital news infrastructures in six Western democracies. *Policy & Internet*, 12(1), 20–45.
- Holt, K., Ustad Figenschou, T., & Frischlich, L. (2019). Key dimensions of alternative news media. *Digital Journalism*, 7(7), 860–869.
- Howe, L. C., & Krosnick, J. A. (2017). Attitude strength. *Annual Review of Psychology*, 68(1), 327–351.
- Ingre, M., Lindholm, T., & Strömbäck, J. (2022). Overcoming knowledge resistance: A systematic review of experimental studies. I J. Strömbäck, Å. Wikforss, K. Glüer, T. Lindholm & H. Oscarsson (red), *Knowledge resistance in high-choice information environments* (s. 255–280). Routledge.
- Kuklinski, J. H., Quirk, P. J., Jerit, J., Schwieder, D., & Rich, R. F. (2000). Misinformation and the currency of democratic citizenship. *The Journal of Politics*, 62(3), 790–816.
- Kunda, Z. (1990). The case for motivated reasoning. *Psychological Bulletin*, 108(3), 480–498.
- Leonhard, L., Karnowski, V., & Kümpel, A. S. (2020). Online and (the feeling of being) informed: Online news usage patterns and their relation to subjective and objective political knowledge. *Computers in Human Behavior*, 103, 181–189.

Lodge, M., & Taber, C. S. (2013). *The rationalizing voter*. Cambridge University Press.

Moynihan, D. P. (1983). Everyone is entitled to his own opinion, but not his own facts. *Washington Post*, January 18, 1983.

Prior, M. (2007). *Post-broadcast democracy. How media choice increases inequality in political involvement and polarizes elections*. Cambridge University Press.

Rosenfeld, S. (2019). *Democracy and truth. A short history*. University of Pennsylvania Press.

Shehata, A., Hopmann, D. N., Nord, L., & Höijer, J. (2015). Television channel content profiles and differential knowledge growth: A test of the inadvertent learning hypothesis using panel data. *Political Communication*, 32(3), 377-395.

Shehata, A., & Strömbäck, J. (2021). Learning political news from social media: Network media logic and current affairs news learning in a high-choice media environment. *Communication Research*, 48(1), 125-147.

Slovan, S., & Fernbach, P. M. (2017). *The knowledge illusion. Why we never think alone*.

Strömbäck, J., & Shehata, A. (2022). Bidrar public service till bättre informerade medborgare? I J. Bjerling (red), *Public service. En svensk kunskapsöversikt* (s. 56-73). Nordicom.

Strömbäck, J., Broda, E., Bouchafra, S., Johansson, S., Rettenegger, G., & Lindgren, E. (2022). Conspiracy thinking and the role of media use: Exploring the antecedents of conspiratorial predispositions. *European Journal of Communication*, online early.

Strömbäck, J., Wikforss, Å., Glüer, K., Lindholm, T., & Oscarsson, H. (2022a). Introduction: Toward understanding knowledge resistance in high-choice information environments. I J. Strömbäck, Å. Wikforss, K. Glüer, T. Lindholm & H. Oscarsson (red), *Knowledge resistance in high-choice information environments* (s. 1-28). Routledge.

Strömbäck, J., Wikforss, Å., Glüer, K., Lindholm, T., & Oscarsson, H. (red) (2022b). *Knowledge resistance in high-choice information environments*. Routledge.

Strömbäck, J., Boomgaarden, H., Broda, E., Damstra, A., Lindgren, E., Tsifti, Y., & Vliegenthart, R. (2022b). From low-choice to high-choice media environments: Implications for knowledge resistance. I J. Strömbäck, Å. Wikforss, K. Glüer, T. Lindholm & H. Oscarsson (red), *Knowledge resistance in high-choice information environments* (s. 49-68). Routledge.

Strömbäck, J., Djerf-Pierre, M., & Shehata, A. (2013). The dynamics of political interest and news media consumption: A longitudinal perspective. *International Journal of Public Opinion Research*, 25(4), 414-435.

Theocharis, Y., Cardenal, A., Jin, S., Aalberg, T., Hopmann, D. N.... & Stetka, V. (2021). Does the platform matter? Social media and COVID-19 conspiracy theory beliefs in 17 countries. *New Media and Society*, online early.

Vosoughi, S., Roy, D., & Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146-1151.

Wagnsson, C. (2022). The paperboys of Russian messaging: RT/Sputnik audiences as vehicles for malign information influence. *Information, Communication & Society*, 1-19.

Wikforss, Å. (2021). *Därför demokrati. Om kunskapen och folkstyret*. Fri Tanke.

Zaller, J. R. (1992). *The nature and origins of mass opinion*. Cambridge University Press.

Det politiska samtalet i en digital tid

Daniel Lindvall

I slutet på september 2020 satt jag och mina kollegor som arbetat med regeringens nationella satsning på medie- och informationskunnighet och det demokratiska samtalet och åt avslutningsmiddag på en restaurang i Stockholm. Tidigare under dagen hade vi överlämnat ett betänkande till kulturministern och publicerat en debattartikel i en morgontidning.⁵⁵ Samtalet vid middagen kretsade runt minnen från arbetet och spekulationer om det mediala mottagandet. Några av mina kollegor hade uttryckt en oro för att vi skulle få ta emot hot och hat på nätet. Det vore inte otänkbart, men möjligen ironiskt. Vårt arbete hade just syftat till att motverka desinformation och näthat.

Vi hade haft i uppdrag att genom utåtriktade aktiviteter och i samverkan med olika aktörer verka för att stärka människors motståndskraft mot desinformation, propaganda och näthat. Under två års tid hade utredaren Carl Heath och sekretariatet åkt runt i landet och samtalat med lokalpolitiker, medier, civilsamhällsorganisationer och myndigheter.

Den bild vi tagit med oss från olika delar av Sverige var dystert. Lokalpolitiker berättade om hur förtroendeuppdraget hade blivit mer ansträngt. Om hur hatet som politiker får ta emot över sociala forum blivit mer omfattande och aggressivt. Om hur konspirationsteorier och desinformation letat sig in i politiken och om hur förutsättningarna för ett anständigt demokratiskt samtal blivit allt sämre. Denna utveckling är, konstaterade vi, delvis ett resultat av att det offentliga samtalet blivit digitaliserat och polariserat.

Not. 55 SOU 2020:56. Det demokratiska samtalet i en digital tid. Så stärker vi motståndskraften mot desinformation, propaganda och näthat. <https://www.regeringen.se/contentassets/ffa5b8002c4c4913b063bc5862d6fb48/det-demokratiska-samtalet-i-en-digital-tid---sa-starker-vi-motstandskraften-mot-desinformation-propaganda-och-nathat-sou-202056.pdf>.

Personligen hade jag trätt in i arbetet sent och fått uppgiften att skriva samman ett betänkande, men frågan om hat och hot mot förtroendevalda var ett tema som jag arbetat med tidigare i egenskap av huvudsekreterare för 2014 års Demokratiutredning. Det hade nu gått fyra år, och det var noterbart att hatet och hoten mot politiskt förtroendevalda hade förvärrats. Tempot i informationsspridningen hade skruvats upp samtidigt som det offentliga samtalet blivit mer aggressivt. Dessutom hade näthatet börjat förändras från att främst varit en företeelse som utgick från enskilda upprörda medborgare till att ofta vara del av mer eller mindre samordnade desinformationskampanjer. Kampanjer som inte sällan var sammankopplade i lokala, nationala och globala rörelser. Vi hade beskrivit denna utveckling i vårt betänkande, men reaktionerna som följde överlämnandet blev också en demonstration på hur detta kan arta sig i praktiken.

När vi satt där på restaurangen och åt middag dök ett blogginlägg plötsligt upp där en känd svensk debattör på yttersta högerkanten skrev om vår debattartikel. Vi hade skrivit om behovet av en nationell samling för att stärka medie- och informationskunnigheten och om att prioritera arbetet mot näthatet. Av blogginlägget framställdes det i stället som att våra förslag handlade om en statligt finansierad opinionsbildning mot oliktankande och repression av det fria ordet på nätet genom lagstiftning. Denna text blev nu en referenspunkt för andra nätdebattörer och snart började de hatiska kommentarerna strömma fram över de sociala medierna. Senare dök andra liknande texter upp på olika nätforum, däribland på nätforumet Samtiden och Nordiska motståndsrörelsens hemsida. Dagarna efter gick allt väldigt fort. Inom kort blev nyheten internationell och både amerikanska Breitbart, det nätforum som kampanjat för Donald Trump, och ryska Russian Today, skrev om hur Sverige ville inskränka yttrandefriheten på nätet. Men det var så klart inte bara fråga om desinformation, utan också näthat. Carl Heath, som i sin egenskap av utredare skrivit under texten, blev måltavlan. Personuppgifter hängdes ut, och snart fick polisen kopplas in. De gav rekommendationer för att skydda honom och familjen, och de ombads att hålla sig undan nätet till dess att trollen och de digitala hatstormarna lagt sig. Snart skulle de hitta något annat viltbråd att kasta sig över. Allt det här skedde under veckan som följde överlämnandet av vårt betänkande. Möjligheterna att hålla ett demokratiskt samtal om behovet av att just värna det demokratiska samtalet tillintetgjordes. Den här händelsen kan framstå som spektakulär, men följer ett mönster som inte är helt ovanlig, varken i den lokala, regionala eller nationella politiken.

Desinformation och näthat har blivit mer omfattande och sofistikerat

Desinformation och hatkampanjer är givetvis inga nya fenomen, men dessa företeelser har blivit mer omfattande, kraftfullare och mer sofistikerade genom digitaliseringen, samtidigt som var och en av oss blivit mer sårbar. Verklighetsberättelser kan manipuleras, förvrängas och enkelt spridas, och genom att kombineras med konspirationsberättelser och hat kan det demokratiska samtalet kontrolleras eller blockeras. Det här kan utnyttjas av såväl enskilda och organisationer som statsaktörer, men det är också en utveckling som kopplar samman det lokala och det globala.

På lokal nivå uppkommer hatet ofta runt frågor såsom stadsbyggnads- och skolfrågor, men också där den lokala politiken har koppling till mer värdeladdade nationella frågor. Det kan röra sig om migration, jämställdhet, HBTQ-frågor eller miljö- och klimatpolitik. Det kan starta runt förslag som rör flyktingmottagning, bygget av en moské, en kulturhändelse eller etableringen av en vindkraftpark. Sådana lokala frågor kan fångas av nationala nätaaktörer, som snabbt underblåser desinformation och hat, och bryter ner det demokratiska samtalet lokalt.

Näthat kan givetvis ta olika uttryck. Det kan ske öppet eller anonymt, och med avsikt att kränka eller såra en enskild individ. Men det vi noterade var också att näthatet allt oftare har till syfte att påverka det demokratiska samtalet genom att tysta individer eller grupper eller att förvränga debatten. Hatet kan piskas upp genom att enskilda opinionsbildare gör kontroversiella uttalanden, som därefter utvidgas och blir grövre då en svans av hatare engagerar sig och kommenterar. Inte sällan är det en person som hängs ut och angrips för ett särskilt åsiktsuttryck. Avsikten handlar då inte nödvändigtvis om att tillintetgöra den drabbade personen utan att avskräcka andra från att delta och göra sina röster hörda.

Näthatet kan därmed liknas med ett slags politiskt våld som inte bara utspelar sig mellan de som hatar och den som hatas, utan i lika stor utsträckning riktar sig emot de som läser det som sker på nätet. De ska ta intryck av aggressiviteten och antingen hålla sig passiva eller själva ilskna till och argt ge sig in i debatten med sina känslor. Normerna för vad som är en anständig debatt förskjuts och det blir svårt att föra ett nyanserat samtal där argument och fakta kan värderas och bemötas sakligt. I stället vidgas motsättningar i samhället, och tilliten mellan människor bryts ner. Enskilda individer börjar värdera information och fakta utifrån vem som sprider den,

snarare än utifrån dess rimlighet, och därmed blir ett meningsfullt demokratiskt samtal inte längre möjligt. En slags faktaresistens uppstår, i likhet med vad Jesper Strömbäck skriver om i denna antologi.

För det demokratiska systemet är hoten och hatet mot förtroendevalda ett allvarligt problem eftersom det kan leda till att enskilda tvekar att gå in i politiken samtidigt som förtroendevalda lämnar den i förtid. Detta påverkar vem som väljer att bli politiker. Särskilt problematiskt är det att kvinnor, enligt Brottsförebyggande rådets (Brå) undersökning *Politikernas trygghetsundersökning*, utsätts i högre utsträckning, liksom till viss del personer med utländsk bakgrund.⁵⁶ Inte sällan tar hatet och hotet sexistiska och rasistiska uttryck, och det utmanar därmed några av demokratins grundläggande värderingar, såsom principen om allas lika värde. Det demokratiska samtalet blir också mera likriktat när enskilda röster tystnar. Enligt Brå är det en av fyra förtroendevalda som censurerar sig själva för att undvika hot. Därmed påverkar det demokratins funktionssätt.

Vad kan göras för att stävja näthatet?

Att hantera näthat och desinformation är svårt eftersom som det ofta rör sig om uttryck inom yttrandefrihetens gränser, men som i sig utmanar enskildas förmåga att yttra sina tankar och åsikter, liksom att debattera och samtala om dessa. Vad kan då göras för att stävja denna destruktiva utveckling?

I betänkandet *Det demokratiska samtalet i en digital tid* ansåg vi att en bred samling för stärkt demokratisk motståndskraft behövde göras, bland annat med syftet att stärka medie- och informationskunnigheten i samhället. Med det menade vi att människors kunskaper och förmågor att finna, analysera, kritiskt värdera och skapa information i olika medier och sammanhang behövde stärkas. På lokal nivå har bland annat skolan, biblioteken, och det civila samhället en viktig roll.

Vi ansåg också att arbetet mot näthatet måste prioriteras. Den del av näthatet som är brottsligt måste så klart motverkas av rättsväsendet. Enligt Brå var det knappt 16 procent av hoten och trakasserierna som polisanmälades 2020, och en anledning är att den som utsatts inte tror att en polisanmälan

Not. 56 Brå (2022). Politikernas trygghetsundersökning. https://bra.se/download/18.3523fd5417c9c15ea81391/1635260372067/2021_Politikernas_trygghetsundersokning_2021.pdf.

ska leda till något. I betänkandet skrev vi att bekämpandet av näthatet måste bli mer effektivt och att straffen borde skärpas. Vi resonerade också om att plattformsföretagen har ansvar för att förebygga desinformation och näthat som kan utmana demokratin.

Det finns även en del som kan göras som ligger utanför rättsväsendet, och som handlar om att förebygga och att stärka demokratins motståndskraft mot hatet. Ett problem är att den som utsätts ofta upplever sig utelämnad och ensam när det sker. Det är givetvis beklagligt för den enskilde som drabbas, men också bekymmersamt eftersom hatet i sig riktar sig mot en bredare offentlighet. Här har de politiska partierna ett ansvar att stödja sina egna företrädare. Det är viktigt att partierna agerar så att en partiföreträdare som utsätts inte själv måste försvara sig, utan bör få stöd från andra företrädare. Politiska partier bör ha strategier och handlingsplaner för hur hat ska hanteras. Eftersom den som väljs som förtroendevald med stor sannolikhet kommer att utsättas för hat och trakasserier, bör den känna till vilket stöd som finns att tillgå och till vem den bör vända sig.

Ett problem när det gäller hat och hot mot förtroendevalda, är att det generellt sett är oklart vem som har ansvar för de villkor som de verkar under. Kommuner och regioner har ett arbetsmiljöansvar för sina anställda, men inte för de förtroendevalda, medan de politiska partierna lokalt kan ha begränsad förmåga att agera. I Demokratiutredningen föreslog vi därför att det av kommunallagen skulle framgå att kommuner och regioner skulle verka för att förtroendevalda ska kunna fullgöra sina uppdrag under trygga och säkra former.⁵⁷ Vi ansåg att varje kommun och region borde utse en säkerhetsansvarig som är kontaktperson för de förtroendevalda som utsätts för hot, våld och trakasserier, och som ska se till att förtroendevalda får praktiskt stöd och information om de utsätts. Det borde till exempel genomföras regelbundna utbildningsinsatser. Kommuner och regioner bör också se till att samverka med polis och de politiska partierna upprättas när något sker. Det här arbetet har förbättrats och numera har många kommuner handlingsplaner eller rutiner för att hantera inträffade händelser.

Men politiker har också själva ett ansvar över att minska aggressiviteten i den politiska debatten, och därmed försöka motverka hatet och stärka upp tilliten till demokratins institutioner. Politiska partier måste ingripa när

Not. 57 SOU 2016:05. Låt fler forma framtiden. 2014 års Demokratiutredning. <https://www.regeringen.se/48e909/contentassets/16dfd1fed76e42dd9f40c9229637e44b/lat-fler-forma-framtiden-sou-20165-del-a.pdf>.

enskilda medlemmar agerar aggressivt på sociala medier. Eftersom sådana händelser kan ge upphov till känsliga och svårlösliga personkonflikter bör partierna ha tydliga regelverk som anger hur enskilda bör agera i egenskap av partiföreträdare. Grova övergrepp bör kunna leda till sanktioner inom partiet. Det här är viktigt eftersom enskilda aktivister ofta triggat motståndarsidan, och skapar en spiral som kan skada det demokratiska samtalet.

När vi arbetade med dessa frågor vittade många politiska företrädare om att debattklimatet politiker emellan på lokal nivå oftast inte är så aggressivt som det kan framstå i den mediala debatten, även om många menade att lokalpolitikens villkor har blivit hårdare på senare år. Det är viktigt att politiker ser till att upprätthålla ett samtalsklimat som är anständigt, respektfullt och fritt från hat och direkt vilseledande påståenden. Vi föreslog att det kan vara värdefullt att föra dialog om dessa frågor i fullmäktige eller i styrelsen. En rekommendation är att sluta principöverenskommelser om vad det innebär att hålla en god samtalsstön. Det här innebär givetvis inte att det finns åsikter som inte får föras fram, utan att det är fråga om hur de förs fram och bemöts. Det handlar om att föra en debatt som präglas av ömsesidig respekt för varandras olika ståndpunkter. I många fall kan politiker på lokal nivå vara föredöme för nationella politiker. Lokalpolitiker tvingas ofta att hantera direkta och konkreta problem, och måste ofta göra det i samförstånd över blockgränserna. Den som har erfarenhet av att ha ansvar över de problem som uppstår i den konkreta verkligheten kanske drar sig att vilseleda och angripa sina motståndare, vars hjälp kan behövas när olika samhällsutmaningar kräver handling, snarare än ord.

Hur möter vi hotet mot demokratin

Lena Langlet, Anna-Lena Pogulis och Bo Per Larsson

Denna antologi har som ambition att belysa hur hot och hat mot förtroendevalda och andra samhällsengagerade medborgare riskerar att försvaga den lokala och regionala demokratin, få allvarliga konsekvenser för det demokratiska samtalet och påverka medborgares möjligheter till deltagande. Vi ser att hoten mot förtroendevalda samverkar med andra tendenser som riskerar att försvaga demokratin. Avsikten med antologin är att söka bidra till en ökad förståelse för hur dessa hot mot demokratin ser ut och att diskutera hur de kan förebyggas och bemötas inom olika områden, av olika aktörer och utifrån olika perspektiv. Författarna har på olika sätt bidragit till att bredda och fördjupa diskussionen om dessa frågor.

Vi har i antologin fått ta del av beskrivningar av det senaste decenniets utveckling av hat och hot mot förtroendevalda. Här framkommer att hoten liksom de förtroendevaldas oro för att drabbas har ökat, att vissa kategorier drabbas mer än andra och att män och kvinnor utsätts på olika sätt. Det framkommer också att oron får konsekvenser, främst i form av självcensur men också för vilka frågor som diskuteras och vilka beslut som fattas. Vi har också tagit del av beskrivningar av hur sociala medier blivit arenor för hat och hot och hur politiska diskussioner alltför ofta präglas av hätska personangrepp och toxiskt språk. Vi har även fått se hur digitaliseringen bidragit till faktaresistens och ökad spridning av desinformation. Även om hot och hat riktas mot enskilda förtroendevalda finns hos vissa förövare en mer grundläggande ambition att försvaga det demokratiska systemet och tilliten till samhällets institutioner.

Det finns även andra faktorer som ökar risken för hot och hat. Det kan handla om en mer polariserad och hätsk debatt mellan politiker i och utanför politiska församlingar. Eller att kontroversiella beslut inte blivit tillräckligt förankrade hos medborgarna vare sig under beredningsprocessen eller vid genomförandet. Det kan också handla om att lokala medier under stark ekonomisk press granskar den lokala politiken med mindre djup och bredd för att i stället prioritera dramatiska och känslomässiga nyheter som engagerar, upprör och skapar vrede. I den hårda kampen om läsarnas uppmärksamhet kan i så fall nyhetsförmedlingen förstärka de sociala mediernas hatstormar genom att skildra verkligheten på ett ensidigt och stereotypt sätt.

Sammantaget visar den utveckling som beskrivs och diskuteras i antologins kapitel att vi möter en komplex problembild som kräver arbete på flera fronter. Det handlar om de förtroendevaldas förutsättningar att utföra sitt uppdrag på ett tryggt och säkert sätt och utan otillåten påverkan. Det handlar också om att skapa en ny och mer anständig ton i det demokratiska samtalet – såväl i de politiska organen som på sociala medier. Det handlar vidare om att i högre grad involvera medborgarna i diskussionerna såväl inför beslut som vid deras genomförande. Därutöver behöver respekten för kunskap och fakta stärkas och de alltmer oblyga försöken till desinformation motarbetas. Det är således inte någon enkel resa som ligger framför oss.

Vad bör göras?

Det finns naturligtvis inte några enskilda åtgärder som snabbt och behändigt ”löser” de problem som författarna till antologins kapitel pekar på. Uppgiften är betydligt svårare och mer komplex än så och det är frågan om ett långsiktigt arbete. Men just därför är det viktigt att inte skjuta fram de insatser som kan påbörjas här och nu. Det handlar om att *dels* göra det svårare att utöva hot och att sprida hat och desinformation, *dels* om att aktivt medverka till en levande, saklig och respektfull dialog om angelägna samhällsfrågor. I det arbetet kan olika aktörer bidra på olika sätt inom olika områden. I det följande beskriver vi kortfattat vad kommuner och regioner, förtroendevalda och lokala nyhetsmedier kan och bör göra. Vi pekar också på behov inom lagstiftningen och av att en rad aktörer bidrar till att människor ges möjlighet att skaffa sig kunskaper och förmåga att söka och värdera information.

Kommuner och regioner

Först och främst behöver alla kommuner och regioner ta ansvar för sina förtroendevaldas trygghet och säkerhet *även* om detta idag inte är ett lagstadgat ansvar. Däremot är det en självklar och nödvändig del av deras demokratiska uppdrag. Det vore förödande för den lokala demokratin om hat och hot skulle påverka vilka beslut som fattas och om den politiska debatten skulle tystna på grund av att folkvalda pressas till att idka själv-censur. Det vore dessutom ett nederlag för den representativa demokratin och det öppna samhället om folkvalda politiker tvingas lämna sina uppdrag och om samhällsengagerade personer avstår från att kandidera till politiska uppdrag eller att delta i det demokratiska samtalet.

Det innebär att kommuner och regioner måste bedriva ett aktivt arbete för att förebygga och hantera hot mot förtroendevalda och ha beredskap för att erbjuda stöd till de som ändå drabbas. Många kommuner och regioner gör redan detta och det finns därför omfattande erfarenheter av att genomföra utbildningar, ta fram ändamålsenliga rutiner och att analysera risker utifrån lokala hotbilder. Det är också viktigt att stödja och uppmuntra utsatta förtroendevalda att polisanmäla händelser. Det skulle ge en mer träffsäker bild av hotens omfattning och karaktär och är en självklar förutsättning för att förövare ska kunna identifieras och lagföras. Det finns även goda erfarenheter av att bedriva ett nära och nödvändigt samarbete med de politiska partierna och med polisen kring dessa frågor.

En del av hoten och hatet har sin grund i missnöje över politiska beslut. Kanske kan grogrunden för sådana hot minska genom att man söker utveckla dialogen inför och efter kontroversiella beslut. Det betyder inte att man behöver sträva efter att i alla lägen vara överens. Det är varken realistiskt eller önskvärt. Det finns önskemål och intressen som inte går att förena eller som av andra skäl inte kan tillgodoses. Här är det viktigt att stå upp för de folkvalda församlingarnas mandat att göra de avvägningar och prioriteringar som krävs när man fattar beslut. Men människor måste kunna se att deras önskemål och argument varit en del av beslutsunderlaget. De behöver också få kunna möta dem som fattat besluten och få beskrivet och förklarat vilka överväganden och avvägningar som gjorts. De behöver dessutom få möjlighet till insyn och vara delaktiga i det praktiska genomförandet av beslut som väckt starka känslor och skapat ett stort engagemang. Detta är särskilt viktigt när genomförandeprocessen blir utdragen och det hinner gå lång tid från att ett beslut fattas till dess att det verkställs.

Förvaltningen i kommuner och regioner har en viktig roll att på olika sätt skapa goda förutsättningar för de förtroendevalda. Kommuner och regioner är politiskt styrda organisationer och det krävs en stark lojalitet inom förvaltningen gentemot det demokratiska systemet för att de förtroendevalda ska kunna axla rollen som medborgarnas företrädare. Det handlar självklart om frågor som direkt rör trygghet och säkerhet. Men det handlar också om att stödja de förtroendevalda i beredningen och genomförandet av politiska beslut och i dialogen med medborgarna i olika skeden av processen. Det är viktigt att de förtroendevalda har ett bra underlag för att kunna göra medvetna avvägningar och prioriteringar. Det är framför allt viktigt att de politiska besluten genomförs. Här spelar förvaltningen en avgörande roll.

Förtroendevalda

De förtroendevalda behöver själva bidra till ett konstruktivt, politiskt klimat genom att sträva efter en respektfull ton i den politiska debatten. En hård debatt utifrån skilda åsikter och värderingar är nödvändiga i en vital demokrati. Det är däremot inte respektlöshet och personliga påhopp. Här har varje enskild förtroendevald och samtliga politiska partier ett ansvar. De förtroendevalda har också ansvar för att eftersträva saklighet och att tydliggöra skillnaden mellan fakta och åsikter. På detta sätt kan de förtroendevalda uppträda som föredömen i det demokratiska samtalet.

Nyhetsmedier

Den lokala demokratin behöver nyhetsmedier som självständigt granskar makten och kan avslöja maktmissbruk och missförhållanden. Ett kritiskt förhållningssätt innebär också att de granskar och analyserar argumenten när frågor som är viktiga för medborgarna diskuteras, såväl i politiska församlingar som på sociala medier. Om medierna dessutom bedriver en journalistik som inte enbart fokuserar på problem men även på lösningar kan de bidra till en mer konstruktiv samhällsdebatt. Nyhetsmedierna har även ansvar för att granska kommentarsfält och avlägsna toxiskt språk, oavsett vem som använder det eller vem det riktas emot. Därutöver har naturligtvis nyhetsmedierna ansvar för att motverka hat och hot mot journalister och att som arbetsgivare stödja dem som utsätts.

Lagstiftning

Kommuner och regioner har i egenskap av arbetsgivare ett tydligt ansvar för de anställdas skyddsbehov vid hot och hat och har med stöd av arbetsmiljölagen skyldighet att vidta åtgärder när de anställda utsätts. Den skyldigheten gäller dock inte de förtroendevalda som inte är anställda och som därför saknar en arbetsrättslig relation till kommunen eller regionen. För att tydliggöra kommunernas och regionernas rättsliga ansvar för de förtroendevaldas trygghet och säkerhet behöver frågan regleras. Detta var också något som 2014 års demokratiutredning föreslog i sitt betänkande *Låt fler forma framtiden* (SOU 2016:5). Enligt utredningens förslag skulle kommunallagen kompletteras med en bestämmelse som skulle innebära att kommuner och regioner åläggs att verka för att förtroendevalda ska kunna fullgöra sitt uppdrag under trygga och säkra förhållanden. Även om flertalet kommuner och regioner redan tar detta ansvar utifrån sin allmänna kompetens och sitt demokratiuppdrag bör lagstiftaren tydliggöra ansvaret.

Hat och hot mot förtroendevalda liksom olika former av desinformationskampanjer sker i hög grad via digitala kanaler. Det finns därför starka skäl att skärpa de sociala medieföretagens ansvar för att motverka hot, hat och desinformationskampanjer.

Ökad motståndskraft

En levande demokrati är beroende av att medborgarna har goda kunskaper om politik och samhälle och att det finns en bred enighet kring centrala fakta om hur verkligheten är beskaffad och samhället fungerar. Det är särskilt viktigt att människor har möjlighet att skaffa sig kunskaper och förmåga att söka och värdera information. Här har olika aktörer ett stort ansvar: Skolan, folkbildningen, medierna, forskningen och civilsamhället med flera. Vidare kan de politiska partierna sträva efter att uppträda som förebilder när man presenterar och motiverar sina egna förslag och analyserar och bemöter sina motståndares. Gränsen mellan vad som är kunskap och fakta respektive värderingar och åsikter är sällan enkel att dra när politiskt laddade frågor diskuteras. Det gäller i synnerhet när diskussionen handlar om vilka åtgärder som har störst förutsättningar att leda till ett önskat resultat. Men det finns ändå en stor förbättringspotential när det gäller att ge faktabaserade beskrivningar av samhällsproblem och dess orsaker. Det skulle sannolikt leda till ett mer spännande och inbjudande demokratiskt samtal men i förlängningen också till mer effektiva åtgärder.

Ytterst handlar de åtgärder som vi redovisat om att skapa ökad motståndskraft gentemot demokratin fiender men också till att ”fiendeskarar” krymper. De som utövar hat och hot eller som förgiftar det demokratiska samtalet bidrar på olika sätt till att försvaga demokratin. Men de behöver ändå inte vara destinerade till att för all framtid ägna sig åt ett destruktivt handlande – om de möts av ett klokt och konstruktivt förhållningssätt.

- En missnöjd medborgare som får en förklaring till ett kontroversiellt beslut upphör sannolikt inte att vara kritisk. Men kritiken kan ta sig andra och mer konstruktiva former. Särskilt om hen har möjlighet att påverka genomförandet av det misshagliga beslutet.
- En förtroendevald som ägnar sig åt personangrepp och härskartekniker bör kunna övertygas om att detta inte är förenligt med uppdraget.
- Människor som utvecklar sin förmåga att kritiskt värdera argument och som framför sina tankar och åsikter i en saklig och nyanserad ton skulle både kunna medverka till minskat kunskapsmotstånd och till färre hatfyllda kommentarer i sociala medier. Här kan var och en bidra på sitt sätt och efter sin förmåga till att det demokratiska samtalet inte tystnar.

Samtidigt vet vi att det bland dem som hotar och hatar finns grupper, individer och intressen med en stark och medveten ambition att sprida desinformation och att skada vårt demokratiska system. Här handlar det inte om att övertyga utan i stället om att utveckla motståndskraft mot stundtals försåtliga och stundtals uppenbara och grova angrepp på demokratin. Det är alltså mycket som står på spel och det kommer inte att vara lätt att göra rätt. Uppgiften kräver klokskap, ödmjukhet och uthållighet och framför allt ett brett, gemensamt ansvarstagande. Men då finns det också hopp att inte bara kunna försvara utan också stärka och utveckla demokratin. För en väl fungerande demokrati kommer alltid att vara ett gemensamt ansvar.

Författarpresentation

Nazar Akrami är professor i psykologi vid Uppsala universitet med inriktning på personlighets- och socialpsykologi. Han har i sin forskning undersökt attityder, fördomsfullhet, stereotypa uppfattningar, personlighet, hat på nätet samt möjligheten att göra bedömningar av psykologiska egenskaper på skriftlig kommunikation.

Peter Esaiasson är professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet. Hans forskning handlar mycket om hur demokratin fungerar i praktiken med särskild fokus på förlorarnas reaktioner.

Jenny de Fine Licht är docent i offentlig förvaltning vid Förvaltningshögskolan på Göteborgs universitet. Hennes forskningsintressen är öppenhet, legitimitet för svåra beslut och relationer mellan centrum och periferi.

Anna Frenzel arbetar som enhetsråd vid Brå. Hon har under flera år arbetat som projektledare för Politikernas trygghetsundersökning (PTU). Myndigheten Brå verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Detta gör Brå genom att ta fram fakta och sprida kunskap om bland annat brottslighet och brottsförebyggande arbete.

Lisa Kaati är filosofie doktor och universitetslektor vid Institutionen för data- och systemvetenskap, Stockholms universitet. Lisas forskning fokuserar på att analysera förekomsten och innehållet i våldsbejakande extremistiska budskap och toxiskt språk i digitala miljöer, att utveckla teknik och metod för att göra hot- och riskbedömningar i digitala miljöer.

Lena Langlet är chef för demokratisektionen på Sveriges Kommuner och Regioner med ansvar för frågor som rör demokratins förutsättningar såsom lokalt självstyre, statlig styrning, politisk organisering, val, förtroendevaldas förutsättningar och kommunal revision.

Bo Per Larsson har tidigare varit sektionschef vid Sveriges Kommuner och Regioner med ansvar för frågor som rör demokrati, självstyrelse, statlig styrning och samhällsorganisation. Han är numera fristående konsult, har skrivit flera rapporter om kommunal demokrati och självstyrelse och är redaktör för denna rapport.

Daniel Lindvall är doktor i sociologi vid Uppsala universitet, och har bland annat arbetat för Regeringskansliet och för olika internationella organisationer. Han har varit huvudsekreterare för ett flertal statliga utredningar, däribland 2014 års Demokratiutredning och regeringens nationella satsning på medie- och informationskunnighet och det demokratiska samtalet. Han har också skrivit böcker om demokrati- och klimatpolitiska frågor.

Lars Nord är professor i politisk kommunikation och journalistik vid Mittuniversitetet. Hans forskning är framför allt inriktad mot valkampanjer, politisk journalistik och mediepolitik. 2021–2024 medverkar han i det EU-finansierade projektet MEDIADELCOM där 14 länders medieutveckling granskas utifrån olika demokratiska perspektiv.

Anna-Lena Pogulis är utvecklingsledare vid demokratisektionen på Sveriges Kommuner och Regioner med särskilt ansvar för frågor som handlar om att motverka hot, hat och våld som riktas mot förtroendevalda i kommuner och regioner. Hon samordnar också SKR:s utbildningssatsning för fullmäktige.

Lasse Stjernkvist har en lång bana som heltidspolitiker, först i riksdagen och sedan som Socialdemokraternas partisekreterare och som kommunalråd i Norrköping. Han har även varit generaldirektör för det numera nedlagda Integrationsverket samt journalist i flera omgångar. Numera är han statlig utredare och frilansjournalist. Lasse Stjernkvist har tillsammans med Sverker Wadstein skrivit boken ”Å ena sidan”, som är ett debattinlägg apropå polariseringen och det hårda debattklimatet.

Jesper Strömbäck är professor i journalistik och politisk kommunikation vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMG) vid Göteborgs universitet. Till hans senaste böcker hör ”Knowledge resistance in high-choice information environments”, redigerad tillsammans med Åsa Wikforss, Kathrin Glüer, Torun Lindholm och Henrik Oscarsson.

Hot mot det demokratiska samtalet

Forskarantologi

Hot och hat mot förtroendevalda såväl som politiskt aktiva medborgare utgör ett samhällsproblem som hotar demokratin. Därför finns behov av en bredare diskussion om vilket ansvar aktörer inom olika områden har för att motverka den nuvarande situationen och vända utvecklingen. I denna antologi belyser forskare och experter hur hot och hat mot förtroendevalda och politiskt aktiva medborgare riskerar att försvaga demokratin, försvåra det demokratiska samtalet och påverka medborgares möjligheter till deltagande. Antologins syfte är att skapa en fördjupad förståelse för hur hoten mot demokratin kan förebyggas och mötas inom olika områden, av olika aktörer och utifrån olika perspektiv. Det handlar *dels* om att göra det svårare att utöva hot och att sprida hat och desinformation, *dels* om att aktivt medverka till en levande debatt och respektfull dialog om angelägna samhällsfrågor.

ISBN 978-91-8047-139-8

Ladda ner eller beställ på skr.se/publikationer

Post: 118 82 Stockholm | Besök: Hornsgatan 20

Telefon: 08-452 70 00 | skr.se



Sveriges
Kommuner
och Regioner